

Elisenda Belenguer Mercadé

NEUS CATALÀ

Memòria i lluita

2a edició

Neus Català: Catalana de l'any 2007

Redacció: Eva Balart
Maquetació: DeBarris, scl
Correcció: Mar Olivé

Fotografia portada Pilar Aymerich

Edita:

DEBARRIS

c/ La Perla, 31 baixos
08012 Barcelona
debarris@debarris.com
www.debarris.com

Dipòsit Legal: B-52.820-2006
ISBN:978-84-935342-0-2

amb el suport de:

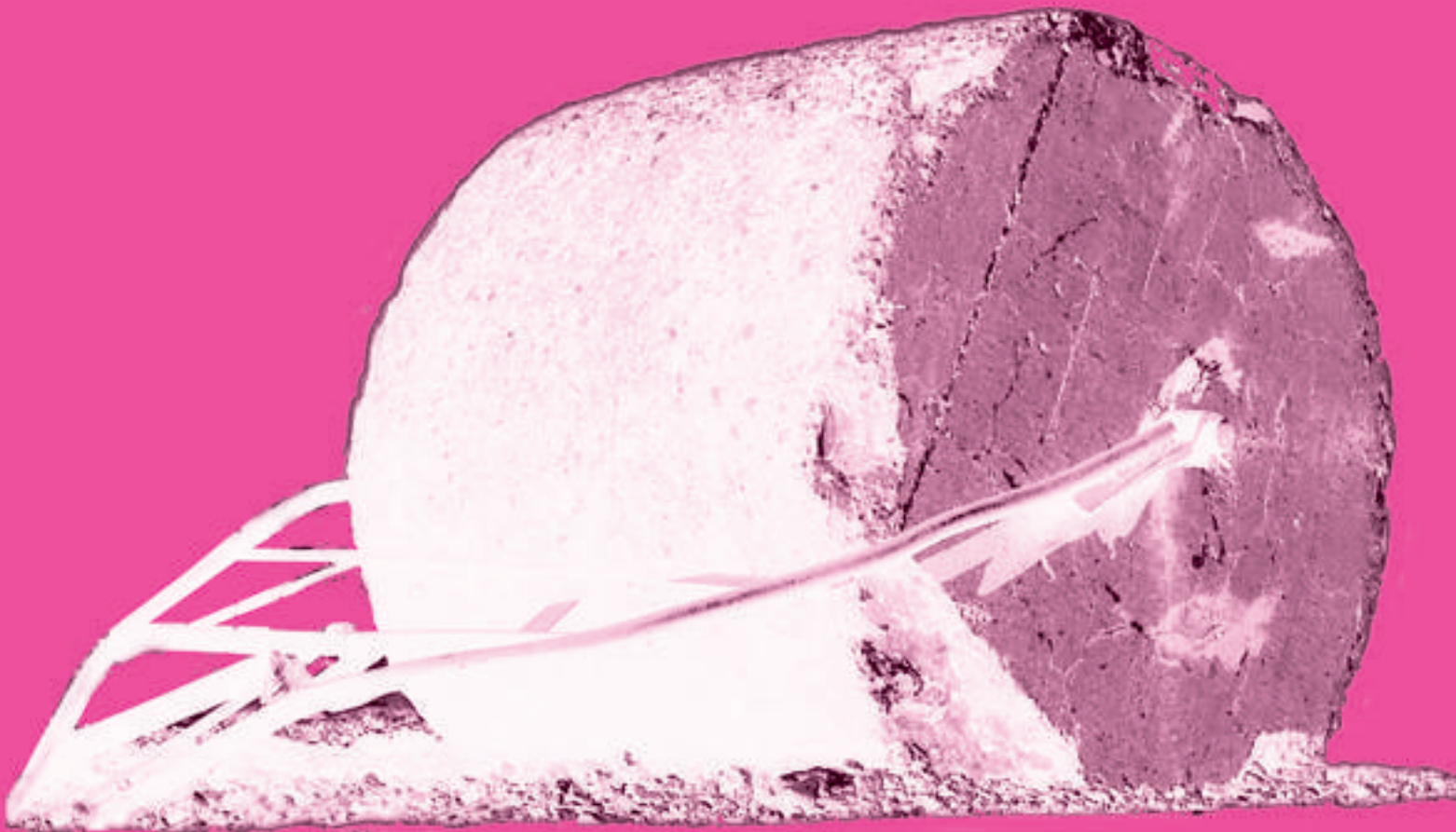
Imprimeix:
Zukoy

Elisenda Belenguer Mercadé

Neus Català

Memòria i lluita

Presentació

Celestino Sánchez
President Fundació Pere Ardiaca

<< I diu, sense cap possibilitat de rèplica, que s'ha de treballar més i que ens hem de posar les piles. >>

Si algú veu, mentre passeja, la Neus Català, podria tenir la impressió d'estar davant d'una dona molt gran que passa els seus dies entre xacres, enganxada a l'estufa i una mica absent de la realitat quotidiana. No es pot anar més errat.

Ja fa molts anys que ens coneixem, que militem en la mateixa creença de llibertat i d'igualtat i sé, sense cap mena de dubte, que som davant d'una dona amb tremp d'acer. Molts ja la coneixeu i d'altres descobrireu, en aquestes planes, la lluita de la Neus, i suposo que estareu d'acord amb mi.

La Neus que m'entendreix és la mateixa que em clava la mirada i diu, sense cap possibilitat de rèplica, que s'ha de treballar més i que ens hem de posar les piles. I el millor de tot és que és la primera a posar-s'hi, la que està sempre preparada i la que exigeix cada vegada una mica més. La fundadora i sòcia honorífica número u de la Fundació Pere Ardiaca, amic al qual l'unien moltes lluites.

Fa un temps una amiga em comentava, en veure-la del braç de l'Elisenda Belenguer, que es notava que la Neus estava gran i que li calia una assistent. Aquesta companya no sabia que la Neus anava de braçet amb la seva amiga i biògrafa, l'Elisenda, i que la feina l'ha tingut precisament aquesta per poder seguir-la en totes les seves activitats: reunions, xerrades, discursos, homenatges... per tot Catalunya i fins i tot França. Ja fa temps que l'Elisenda va deixar de ser únicament "la" historiadora per passar a ser la "seva" amiga i confident. I aquest "seva" té molt de possessiu i d'acaparador. Així és, també, l'amistat.

Aquesta proximitat ha permès traspasar al paper la passió d'una vida consumida minut a minut i t'encomana les alegries, moltes, i les penes, algunes, que van esquitxant l'experiència d'una dona combativa.

Bona feina, Eli.

Vull agrair especialment l'esforç impagable de totes i cadascuna de les persones que, desinteressadament, han aconseguit que aquest llibre sigui un projecte col·lectiu, com sempre ha estat la vida de la Neus.

A tu, Neus, no res que no sàpigues ja, afecte i camaraderia. Seguim aprenent de tu. Tan sols això.

Celestino Sánchez

Mercé Civit
Responsable de la Secretaria
de la Dona de CCOO

<< S'ha de donar a conèixer la seva història >>

Fer la presentació d'aquest llibre es per a mi un gran orgull, i al mateix temps una gran responsabilitat, ja que no és gens fàcil expressar el gran respecte que tinc per la Neus, una dona que durant tota la seva vida ha estat lluitant per la defensa de les llibertats i pels drets dels més oprimits, fins i tot en les èpoques fosques de la Dictadura.

Des de petita, la Neus ha estat defensora de les dones. Si en alguna ocasió el seu pare cridava la seva mare, ella protestava. En el camp de concentració, la solidaritat i les xarxes que va establir amb les altres dones deportades van ser fonamentals per poder subsistir. Posteriorment, va militar a la Unió de Mujeres Antifascistas Españolas i a la Unió de Dones de Catalunya. La seva pràctica política i personal ha estat dedicada als altres i ha complert amb escriure la promesa que es va fer a ella mateixa i a les seves companyes del Camp de Concentració: donar a conèixer i denunciar el que van fer el feixistes amb les dones i nens deportats.

Ella és una molt bona representació d'una comunista, ha posat per davant la solidaritat, ha treballat amb la cultura unitària i àmplia, volent arribar al màxim de sectors. El treball en els moviments de masses ha estat on s'ha trobat millor i sempre per defensar les classes treballadores i populars.

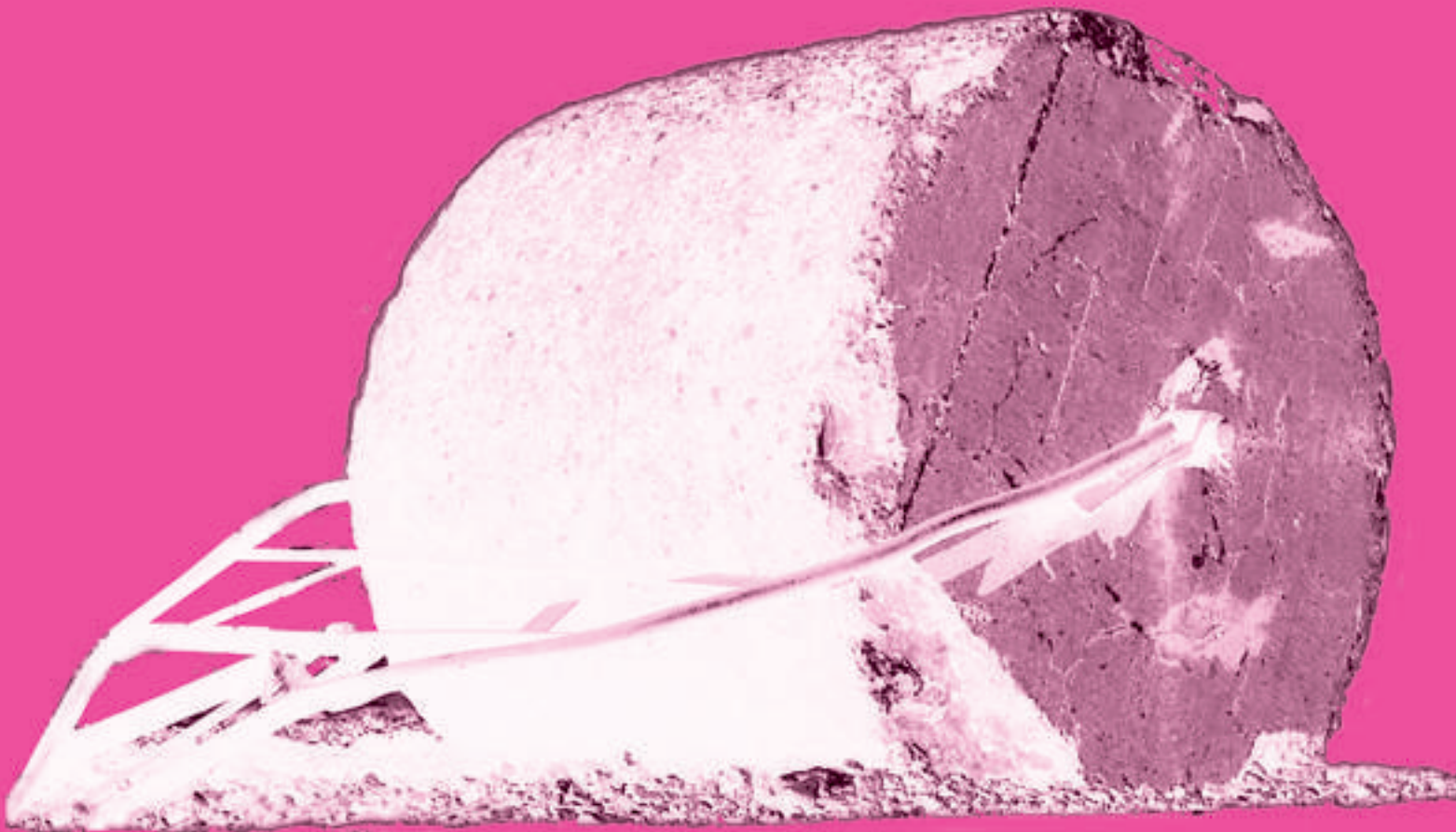
Parlar amb la Neus és tot un plaer, perquè és una font de coneixements. Jo ho he fet en poques ocasions, però sempre n'he sortit amb coses noves apreses. Des del paper que va jugar a la colònia a Pre-

mià, el camí a l'exili, el treball a la resistència francesa, la situació al camp de Ravensbrück, la lluita posterior en la resistència antifranquista... Al mateix temps, m'ha impregnat tota la seva fortalesa ja que, encara que sigui gran en edat, és jove en pensament, i aquesta fortalesa que transmet és un important estímul que fa continuar amb més força la nostra lluita política.

Aquest llibre es també un reconeixement a la Neus i a totes les dones que van lluitar contra el feixisme perquè, com ella diu, s'ha de donar a conèixer la seva història.

Mercè Civit

Introducció

Introducció

Fer un llibre a la Neus Català és, sense dubte, fer un homenatge a totes les dones que han lluitat tota la vida per defensar la llibertat i la justícia. Les raons per les quals ens vem decidir a fer un treball biogràfic sobre la Neus van ser molt diverses. D'entrada, una de les prioritats de la Fundació Pere Ardiaca és recollir, analitzar i divulgar la història dels pobles i més concretament la història de les persones i la vida quotidiana, i especialment la història de les dones. Partíem de la base de que no podem despreciar mai la oportunitat de poder recollir la experiència d'un testimoni oral que ens permetrà contrastar la memòria oral amb la història ja escrita o que està per a escriure. I més, si es tracta del testimoni de persones que han estat sovint discriminades i la història de les quals ha estat silenciada durant molt de temps, com és la història dels vençuts, la de les classes populars i treballadores i en especial, la protagonitzada per les dones. La importàn-

cia de la Neus Català és la de ser un testimoni viu i participatiu de les darreres etapes de la història del nostre país, de les quals ens queda, encara, un gran treball per a fer: II República, Guerra Civil, Dictadura Franquista, i Transició democràtica. Alhora ella també constitueix un testimoni viu i per tant, indispensable, de la història universal, especialment de la 2ª Guerra mundial i del paper que hi van jugar els homes i dones espanyols.

La Neus va néixer als Guiamets, un poblet de la comarca tarragonina del Priorat, l'any 1915.

Era filla de camperols, i ella mateixa va treballar de camperola i de dependent a al sindicat o cooperativa agrícola del seu poble fins a l'esclat de la guerra civil. Aleshores, juntament amb altres joves de la comarca, va organitzar les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya per a ajudar en tot el que fos al front i a fer força per a defensar la República. Després dels Fets de maig

de 1937, decideix establir-se a Barcelona, on continuava els seus estudis d'enfermera i s'implica en la lluita a la rera guarda, en el comitè d'agitació i propaganda del PSUC. Comença a treballar a l'assistència social com a enfermera i és destinada al municipi de Premià de Dalt com a Cap Sanitari d'una de les Colònies de Negrín, una colònia infantil de 180 nens refugiats, amb els quals acabarà travessant la frontera cap a l'exili. En aquest exili francès, és on ella creu que la lluita per la llibertat només acaba de començar i decideix implicar-se a la Resistència francesa, en totes les feines que suposa l'organització d'un maquis i que la porten a ser, malauradament, detinguda l'11 de novembre del 1943 pels nazis i més tard, deportada al camp d'extermini per a dones i nens de Ravensbrück. Després de dos mesos, en passar la selecció, és traslladada al Kommando d'Holleischen (Txecoslovàquia), dependent del camp de concentra-

Introducció

ció de Flossenbürg per a treballar en un taller de producció de material bèl·lic fins a ser alliberada el 1945 per les tropes aliades.

Casada primer, durant la Resistència amb un lluitador i resistent francès, va adquirir la nacionalitat francesa, amb la que va poder tornar a entrar a Espanya,

ben aviat, mentre estava encara Franco al poder, col·laborant en la lluita clandestina interior contra el franquisme.

Un bon exemple d'això va ser el fet de ser co-fundadora, junt amb altres deportats, al 1962 de l'entitat clandestina *Amical Mauthausen*, en defensa de la memòria dels deportats catalans i espanyols a tots els camps.

Ha estat, desde la seva joventut, militant d'un dels principals partits

polítics catalans, el PSUC i actualment, encara milita al P.C.C. (Partit dels i les Comunistes de Catalunya) i és sòcia d'honor de la Fundació Pere Ardiaca. Aquest és un motiu suficient per a entendre que el seu testimoni també és de vital importància per a la recuperació de la història d'aquest partit, des dels seus inicis fins a l'actualitat.

També cal dir que és un testimoni actiu del moviment feminista del nostre país i que ha dedicat els darrers 40 anys de la seva vida a la recerca i al recull de la memòria històrica de les dones espanyoles que van participar a la Resistència francesa i que van patir la deportació als camps d'extermini nazis, i que ha plasmat en el seu llibre *De la Resistencia y la Deportación. Neus Català y 50 testimonios de mujeres españolas*, del qual a través del seu testimoni escrit, també n'hem volgut treure fruit i aprofundir-ne.

De tota manera, la nostra intenció era també tractar amb ella tots aquells aspectes de la invisibilitat

Introducció

de la vida quotidiana que mai s'acostumen a explicar: - el seu espai d'origen, la seva infantesa, l'entorn familiar, els seus estudis..., la difícil conciliació entre la vida familiar, política i laboral...que ens ajudaran a entendre el perquè de la seva intensa activitat política i implicació en tot allò que, com ella sempre diu, circumstancialment, li ha tocat viure.

Actualment, amb 91 anys d'edat, però encara amb una intensa vitalitat, continua la seva tasca de recuperació de la memòria històrica, en homenatge a totes les dones, "les olvidades" i està continuant el seu treball del *Memorial de mujeres españolas en la segunda guerra mundial*, que és una relació de les dones espanyoles resistents, combatents i deportades durant la segona guerra mundial. Hem volgut, a través del nostre contacte, també ajudar-la i col·laborar amb ella en tota aquesta tasca tan feixuga.

El passat mes de juny, juntament amb altres persones sensi-

bilitzades amb el tema, va presentar la nova associació Amical de Ravensbrück, de la qual n'és la Presidenta, que té com a objectiu la defensa i conservació de la memòria d'aquell camp de la mort. També li hem procurat donar tot el suport.

La metodologia de la història

oral i les entrevistes personals ens han servit per a testimoniar la història passada, però també per a una cosa que creïem que és de vital importància: - tenint en compte que la Neus és un testimoni viu, volíem saber com ella explica i interpreta el que ha viscut, com ella entén i què pensa

Introducció

del moment històric i polític actual, i com creu que s'ha d'afrontar el futur i com ho han de fer les noves generacions.

La nostra feina va començar en una visita-homenatge a Premià de Dalt on la Neus fou convidada per les autoritats del poble que feia

temps que desitjaven que la Neus pogués retornar i així, agrair-li oficialment la gran tasca realitzada durant la guerra civil a la colònia de nens refugiats. Per això, des d'aquestes línies volem agrair, en primer lloc, totes les gestions i el carinyo que hi varen posar, l'Eu-

làlia Ribera Llonch, aleshores secretària de l'alcaldia, i l'aleshores alcalde Sebastià Pujol i Puig, amb els que des d'aleshores ençà, s'ha establert una col.laboració força estreta i contínua.

Des d'aquella primera impressió, començaren les anades i vingudes a Rubí per a conèixer de mica en mica l'apassionant i alhora complexa vida de la Neus.

Alhora, l'hem anat seguint en la majoria d'actes i xerrades que ha fet pel territori català, tasca que hem compartit amb alguns membres de l'Amical, dels quals ens agradaria destacar a la Virgínia González, amiga i veïna de la Neus i a la Teresa del Hoyo, secretària de l'Amical i representant espanyola juntament amb la Neus del C.I.R. (Comité Internacional de Ravensbrück). També vem voler conèixer una mica més la seva realitat i per aquesta raó vem fer un viatge a Sarcelles, la seva residència a França, amb el fotògraf Jordi Gratacòs i la documentalista Roser Mercadé. De la

mateixa manera vem compartir amb ella uns dies de les vacances d'estiu als Guiamets per a poder entendre millor els seus orígens i les seves arrels.

La feina més feixuga ha consistit en transcriure totes les entrevistes realitzades i ordenar l'extensa informació, la qual ha estat difícil de sintetitzar degut a la complexitat de les històries que la Neus pot testimoniar. Per aquesta raó, la incorporació de la periodista Eva Balart ha estat essencial per a la completa redacció del llibre, la qual cosa ha permès fer un bon treball en equip.

Personalment voldria agrair, en primer lloc, a la Neus, la generositat i la transparència que m'ha mostrat en tot moment, i per descomptat els bons moments de que hem gaudit.

En segon lloc, el to divulgatiu, la claretat i el criteri de la feina de l'Eva Balart, que com a historiadora he necessitat. I com no, la confiança dipositada per part dels responsables de la Fundació Pere Ardiaca:

el Quim, el Manolo, el Lluís i el Joan, i el seu president, el Celestino, i les seves injeccions d'energia positiva. Així com també, vull agrair la feina de la Mar Olivé pel que fa a les tasques de correcció.

Tampoc puc oblidar l'ajuda i consells de la historiadora Isabel Segura, qui em va introduir en aquest món de la recuperació de la memòria històrica de les dones. Així com les pautes i orientacions, del

Introducció

meu amic i historiador, José Manuel Rúa. També han estat fantàstiques però incomplertes, per manca de temps, les converses amb la filla de la Neus, la Margarita, els amics de Mòra, l'Àlex i l'Antònia, l'historiador Josep Benet, en Jordi Riera (Triangle blau) , qui com molts d'altres, tenen molt a dir i aportar sobre la vida i personalitat de la Neus.

Per suposat, sense l'Arnau, el meu company, els meus pares, família i amics, res de tot això no hagués estat possible.

Per últim, no puc deixar de citar una frase que la pròpia Neus m'ha repetit constantment:

<<Jo t'explico lo meu però el que jo vaig fer no és res, és només una part del que van fer milers de dones espanyoles>>

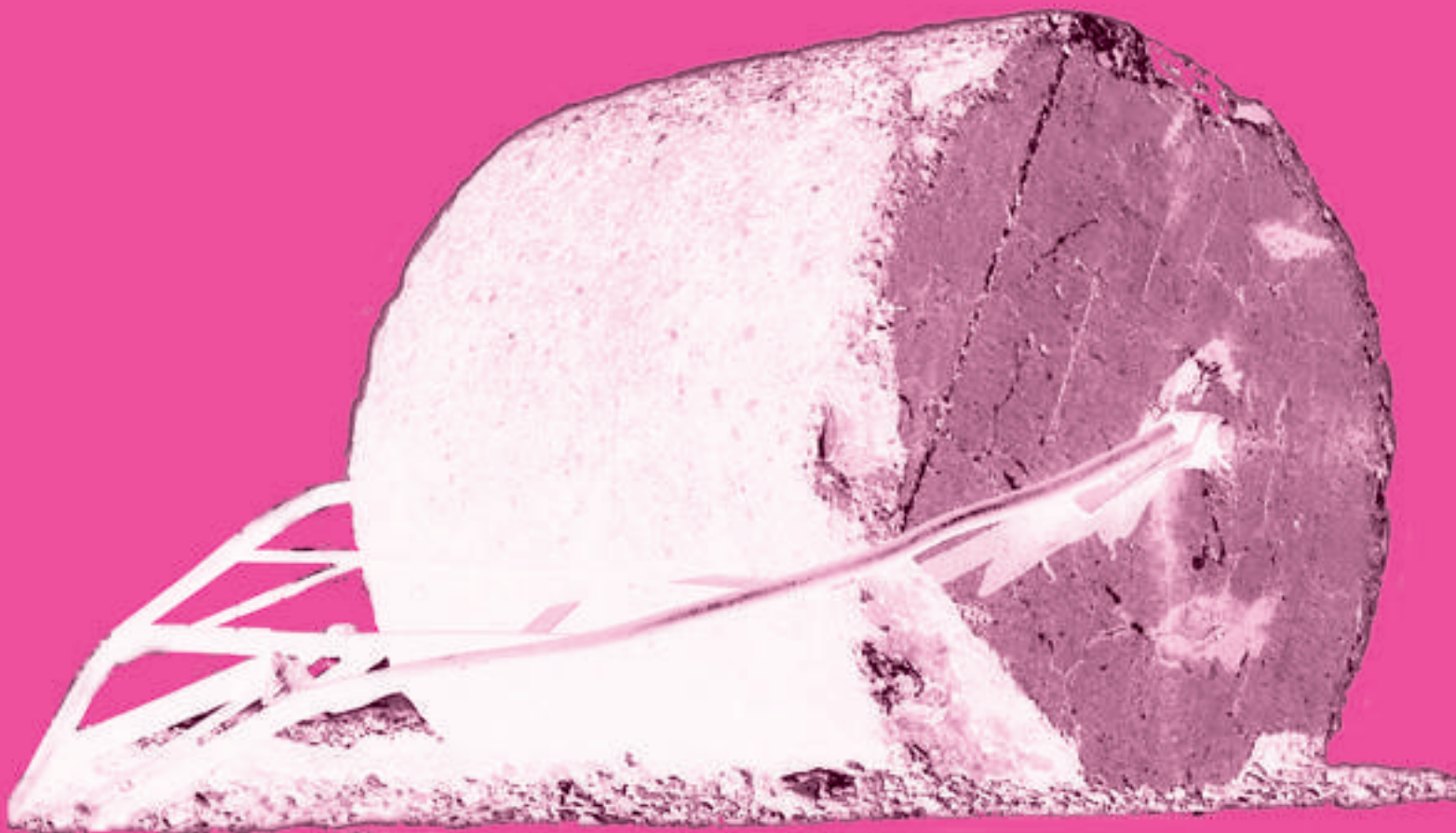
Gràcies Neus, ha estat la meva millor lliçó d'història!!

Elisenda Belenguer

Barcelona, 26 de novembre del 2006

Els Guiamets

L'ESPAI D'ORIGEN

L'entorn i la família

"Jo tinc un film en blanc i negre, però al final hi surten les roses!".

Això és, des del punt de vista psicològic, el que sent la Neus Català i Pallejà en aturar-se un moment i reflexionar sobre la seva vida. Una vida plena de records en blanc i negre, tristos i dolorosos, però amb un final on hi veu, mentalment, una victòria en color. I el fet que als 91 anys gaudeixi de la vida amb alegria, té a veure amb el seu esperit de catalano-aragonesa, com diu ella mateixa. La Neus sempre ha tingut fortalesa i un caràcter ben tossut. És més, afirma pertànyer a la banda d'en Sancho Panza, l'escuder del Quixot, el que té el bon sentit del pagès, el pragmàtic, l'humil i bona gent.

Tots aquests trets del caràcter de la Neus estan lligats a la seva terra, Els Guiamets, un poblet de la comarca del Priorat. Hi va néixer el 7 d'octubre de 1915, tot i

que al registre civil consta el 15 de juny. El fet és que als inicis de la guerra civil es van cremar els arxius de la parròquia i l'Ajuntament, on hi havia el cens de naixements. Arrel d'això, l'àvia la tornà a registrar de memòria, confonent-se amb la data de naixement d'alguna de les seves dues

altres nétes, que havien mort. La Neus fou l'única de les germanes que va sobreviure en aquells anys en què la mortalitat infantil era força elevada. Les seves germanes, la gran i la petita, les dues amb el nom de Lluïsa, van morir de ben petites, l'una de meningitis i l'altra de verola, epidèmia que

Capítol I

també se'n va endur l'àvia paterna. Així que a la Neus, amb un germà gran, en Lluís, li va tocar ser la tercera, la del mig, i això creu que condicionà el seu caràcter independent.

A principis del segle passat, a Els Guiamets hi arribava gent de França per a verificar el seu vi i comprar-ne del Priorat. Aquelles rutes es van aturar amb la plaga de la fil·loxera, que va matar les vinyes. La Neus és molt conscient de la misèria que van patir els seus avis i de com, fins i tot, les seves àvies havien d'anar a robar les garrofes i les figues de les menjadores del bestiar.

La Neus s'estimava molt els seus avis, sobretot les àvies. Casualment, totes dues es deien Rosa. Ells, Josepi Francesc. Recorda que de petita li agradava tant jugar al carrer que, de vegades, perdia la noció del temps i no arribava puntual per ajudar a casa. Llavors corria a refugiar-se a ca l'àvia. Quan el pare s'hi presentava, ella li deia amb complicitat:

"Ves a dormir, ara estàs enfadat, ja la vindràs a buscar demà!".

La felicitat viscuda amb les seves àvies no treia que la Neus tingués molt clar quin era el panorama familiar. Els avis materns s'havien casat una mica forçats, per qüestions econòmiques i pel

manteniment de les terres. No s'avenien del tot per temes de religió. L'àvia era molt catòlica i volia que tothom anés a missa. En canvi l'avi era més aviat liberal i havia estat desertor al caure en mans dels carlins. D'altra banda, l'àvia paterna es va quedar òrfe-

na, va haver de tenir cura dels germans petits i a ella se li van morir sis fills, excepte l'últim, el pare de la Neus. L'avi patern era bona persona i molt afectuós, però li agradava massa el vi.

La família de la Neus eren camperols de trossets i bocins, ja que la terra estava molt compartimentada. I feien de jornalers de la vinya, de l'olivera, dels ametllers o del que toqués. Els seus pares, en Baltasar i la Rosa, vivien en una caseta al mig del poble i anaven a treballar al tros. Tenien una petita terra en propietat, una altra arrendada i, quan sortia feina, anaven també al jornal. L'àvia materna era filla única i havia heretat terres, però la mare de la Neus no se'n va beneficiar perquè tenia dos germans barons. Ella només va rebre la dot, que eren pocs diners, al casar-se.

En aquest entorn rural va créixer la Neus, participant en totes les tasques productives del nucli familiar. Per una banda, ajudant en la multiplicitat de feines do-

mèstiques, com anar a buscar aigua a la font, rentar al safareig, apedaçar roba, netejar la casa, cuinar i tenir cura de l'hort. Aquestes feines, juntament amb la cura i atenció dels membres de la família, les feia sobretot la mare, que també treballava en les tasques més fortes al camp: la collita i la verema. *"No patírem mai gana!"* diu la Neus, ja que l'hort i alguns arbres fruiters els servien per a la subsistència. Això sí, la base de l'alimentació eren les verdures i les hortalisses.

Des de ben petita, la Neus va ajudar el pare en les feines del camp i, quan als 14 anys deixa l'escola, s'hi posa a treballar a jornada completa, suplint l'home assalariat del pare. *"Quan acabaves la feina de la teva terra, te n'anaves al jornal, i ja aleshores férem una vaga de dones!"*. Era el moment en què s'havia d'esperonar el raïm i totes les jornaleres decidiren fer una vaga per a reivindicar el mateix sou que els homes. Amb 14 anys, la Neus va ser

la que es va enfrontar al patró, tot hi que en l'últim moment, algunes noies es volien fer enrera. Li va dir: *"Si vol ens podem intercanviar la feina, jo faig els comptes i porto el negoci i vostè es posa a treballar. Jo si vull també puc fer la seva feina!"*. Al final, les noies van aconseguir un augment de sou, equiparat al dels homes.

Una altra fita de la Neus adolescent, que ella recorda amb orgull, va ser fer tota sola un marge al tros del seu pare, amb l'objectiu de guanyar plantació de vinya. *"I això que deien que les dones no servíem per a fer marges, que només servíem per a posar les pedretes petites al voltant!"*.

La influència del pare

La Neus sentia veneració pel seu pare, diu que sempre el té al cap. En Baltasar Català era un pagès que combinava el treball al camp amb el de barber i pintor. L'ofici de barber de l'avi l'havia après a casa d'uns parents perreuers de

Falset. Era fill únic, ja que tots els seus germans havien mort, però no va poder estudiar massa, en part per l'afecció a la beguda del seu progenitor. Però les ànsies de coneixement del pare de la Neus el van convertir en un autodidacta i un referent ideològic al poble. La seva gran influència va ser un oncle que, entre altres coses, li va regalar un llibre titulat *La religión al alcance de todos*, en el què es qüestionava la jerarquia catòlica. El contingut del llibre no devia estar molt allunyat de les idees socialistes de Marx i Èngels.

La Neus atribueix al seu pare el sentir-se comunista de naixença: *"Ho porto dins i ell va ser el gran mestre. Des de petita, em va inculcar, sense imposar-se, una consciència revolucionària!"*. Efectivament, en Baltasar explicava el socialisme amb paraules senzilles, dient com creia que havia de ser el món i la societat. I ho feia a la barberia que havia muntat a casa, on la filla s'hi passava hores escoltant.

Ara bé, la Neus no dubta que els valors socialistes els va aprendre també de la mare, que li va transmetre amb la seva conducta. Per això creu que la Rosa va ser una bona mare, una dona abnegada que li ensenyà les coses de casa, potser les més materials, però prou importants. A més, la seva mare era molt anticlerical i això ja era força avançat per a l'època. En canvi, el pare era ateu, i d'això la Neus en pensa que és més conscienciós. Quan considerava que el capellà feia un mal sermó a l'església, ell li raonava. *"A veure, quin home en aquells temps tenia aquest tipus de converses amb la seva filla?"*.

Els dies que no hi havia escola, la Neus podia gaudir de més temps i conversa amb el Baltasar, que se l'emportava al camp. *"Quan anava al tros amb el meu pare, parlàvem i discutíem de tot. El pare em va entendre i em va estimar molt i jo a ell també"*.

Era amb la persona amb qui la Neus tenia més afinitat i compli-

citat. *"Em va ensenyar a ser una dona independent i a no tenir gelosia"*. I, sobretot, el pare li deia: *"Ningú està per sota ni per sobre teu. No baixis els ulls per ningú!"*.

Aquesta llibertat de pensament i d'acció li va venir del pare, però la mare no li va impedir mai res.

L'exemple de la mestra

La Neus va poder anar a escola dels 5 als 14 anys, fins que es va haver de posar a treballar amb el pare. Mentrestant, el seu germà Lluís estudiava magisteri a Tarragona. Va ser de la primera

generació de mestres que va sortir durant la República. Fundadors de la Federació dels Treballadors de l'Ensenyança, van fer una gran tasca pedagògica en les noves escoles mixtes. La Neus, en canvi, va rebre una educació separada dels nens. A l'escola del poble, anava a classe amb nenes de diferents edats i allà aprenien, bàsicament, a llegir i escriure, a fer labors i a resar el rosari.

Tot i així, la Neus valora la gran sort de tenir una mestra que va aconseguir que les nenes rebes-sin la mateixa educació que els nens. *"Es deia Pepita Hugues i tenia clar que també havíem de saber matemàtiques, àlgebra..."*.

En aquells temps, les classes s'impartien obligatòriament en castellà. I així ho feia la mestra, però després s'explicava en català, perquè considerava que l'ús de la llengua materna facilitava l'aprenentatge. La Neus també recorda com, cada matí, el primer que feien era llegir. I, de vegades, la mestra les portava al camp i

els ensenyava els valors de la naturalesa.

La Neus reconeix que aquesta dona la va marcar molt. Més endavant sabrà que la Pepita Hugues es va fer miliciana de la cultura quan esclatà la guerra civil. Els feixistes la van capturar i la portaren a la presó de

Tarragona, on va ser torturada. Un cop fora de la presó, va morir d'esgotament a casa d'un germà.

El pas de la infància a la joventut

La Neus considera que va tenir una infància bastant feliç. En aquells temps, jugava al *corro de la patata*, a fet i amagar, a saltar la corda... Les joguines es reduïen a les baldufes, les pilotes fetes de draps i les anomenades *Pepes de deu* (cèntims), unes nines de cartró que venien a la fira.

De petita també cantava a l'església del poble. *"Teníem una directora molt exigent i ens va ensenyar a educar i modular les veus"*. Recorda com, durant l'època de la dictadura de Primo de Rivera, cantava himnes revolucionaris amb el pare i el germà: la Internacional, la Marsellesa, Els Segadors... Però el que més li agradava de nena era ballar els diumenges al ritme de l'orquestra dels Guiamets, i anar al cinema a Mora d'Ebre.

La joventut la va enganxar en un moment brillant, l'adveniment de la Segona República espanyola. La Neus havia fet de pagesa amb el seu pare durant un any, però el mal a la columna vertebral la va decidir a deixar-ho. Com havia aprofitat bé el darrer curs dels seus estudis, en què les

noies aprenien comptabilitat i a saber administrar una casa, li sorgeix l'oportunitat de treballar de dependenta i portar els comptes a la cooperativa agrícola del poble. El seu sou el destina a pagar un home que ajudi el seu pare.

Amb 16 anys la Neus, a més

de treballar, decidí costejar-se els estudis d'infermera i apuntar-se a l'escola de teatre del poble. De fet, confessa que li hagués agradat ser actriu. *"Gràcies al teatre vaig llegir molt i vaig aprendre bé el català"*. El seu pare també hi estava i amb la companyia anaven per tots els pobles de la comarca, a Capçanes, la Serra d'Almós... Arribaren a tenir força fama, fins al punt que, abans d'esclatar la guerra, s'anaven a presentar a un concurs d'*amateurs* de tot Catalunya.

L'última actuació amb el grup de teatre havia de ser per als pacients de l'Institut mental Pere Mata de Reus. La Neus encara no sabia que correria la mateixa sort que el reconegut metge i psiquiatra de l'Institut, el Dr. Francesc Tosquelles i Llauredor, que també hagué d'exiliar-se.

Quant a ser infermera, ja tenia clara la seva vocació abans de la guerra. La mare hagués desitjat que es casés i es quedés a casa. Però la Neus no acceptava la vida

conformista del poble. Sabia que, si es quedava, l'únic que podia fer era casar-se, tenir fills i treballar al camp. *"No tenies cap perspectiva. Eres com una monja de clausura. Un cop casada havies de deixar la coral, el teatre..."*. I ella no volia dependre de ningú.

La consciència política

La Neus explica que des de ben petita ja tenia sentiments de comunista. Ella veia clarament la injustícia social en la vida dels seus pares. Treballaven molt i els pagaven poc. El seu pare havia fet, amb només 10 anys, una vaga al camp com a jornal·ler. El patró era un oncle seu, germà de l'àvia. Un cop aconseguit l'augment salarial, l'oncle va decidir donar-li més diners per ser el seu nebot. La reacció d'en Baltasar fou clara: *"Sóc un jornal·ler com els altres i vull cobrar el mateix, no vull cap privilegi"*. Aquesta consciència de justícia social és la que va saber transmetre a la seva filla.

La Neus recorda quan li va dir al pare que no volia fer la primera comunió, perquè l'església catòlica no li mereixia respecte. Ell, sent ateu, li respongué: *"Nena, els hàbits i els uniformes te'ls has de mirar pel que fan, si no compleixen no tenen cap respecte, però si compleixen les bones paraules, els has de respectar igual"*.

Ell era bon amic de mossèn Anton. Li deien 'el místic', i era un capellà amb molta consciència i una mentalitat purament cristiana. No li agradava la confessió ni la gent beata. *"Era un home molt educat que sortia a passejar i seia a terra a xerrar amb el pastor"*, diu la Neus. *"Era tant humil i*

bona persona que la gent d'esquerres l'ajudava i li donava menjar". Quan aquest capellà li va dir al pare de la Neus que tindria una gran tristesa si la Neus no feia la comunió, ella acabà cedint, amb 13 anys i una clara consciència política, només pel respecte que li tenia al mossèn.

De fet, era l'encarregada de donar la lliçó d'Història Sagrada els dissabtes quan la mestra no podia anar a l'escola. La Neus explicava, a la seva manera, la història de Jesús i, entre rialles, aprofitava per a fer política entre les companyes. Era capaç de dir a les riques del poble: *"Un dia haureu de besar als pobres com Jesús, perquè si són pobres és perquè vosaltres heu robat per a ser riques, i si ho dubteu, pregunteu-ho als vostres pares!"*.

I és que la Neus parlava amb tothom, sobretot amb la gent culta i il·lustrada del poble, tant de dretes com d'esquerres. Les persones de dretes que l'estimaven, quan el Partit Comunista encara

no tenia molta presència a Catalunya, li deien: “Pren atenció, que sembla que tu ets comunista”. I la Neus replicava: “Atenció de què! Jo sóc com sóc i si comunista vol dir que no vull que hi hagi pobres perquè no vull que la gent pateixi i vull que sigui feliç, doncs és clar que sóc comunista”.

Aquestes discussions es van accentuar amb l'arribada de la Segona República espanyola. A Els Guiamets els de dretes es començaren a empipar i, com que era un poble petit, l'únic que podien fer era malparlar i criticar les reformes de la República, sobretot a llocs com la barberia i el sindicat, ben habituals per a la Neus.

Enmig d'aquell ambient, la Neus començava a forjar les seves idees, llegint els periòdics que hi havia al sindicat agrícola i els que arribaven a la barberia del seu pare. No recorda haver llegit masses llibres, perquè no n'hi havia, però llegia tot el que li quedava a les mans, sobretot les revistes i diaris que rebia el seu pare, fins i tot *La Vanguardia*, però no li acabava d'agradar. “No eren revistes obreres, ni de dretes ni d'esquerres, perquè quines hi podia haver d'esquerres aleshores?”.

Als inicis de la República va començar a amoïnar-se perquè preveia que en passaria una de grossa. “Jo ja sabia que vindria la guerra d'Espanya!”. La Neus tenia molta consciència de com anaven les coses i a més li agradava escoltar la ràdio, per on arribaven les notícies del que succeïa.

Les preocupacions polítiques l'allunyaven de qualsevol pensament de trobar xicot. Aquesta postura li comportava discussions amb les amigues, que no eren tan

progressistes. La Neus creu que les dones estaven més limitades en els temes polítics per culpa de les seves famílies. I moltes d'elles, tot hi tenir un pare d'esquerres, estaven educades per a seguir una vida tradicional.

Per aquesta raó, la Neus només parla d'una amiga de veritat durant la seva joventut, la Marta Cedó, amb qui es va retrobar anys més tard. Era una noia d'idees avançades, però va marxar del poble abans d'esclatar la guerra i no van poder compartir les primeres accions polítiques. Ja de gran, la Neus li va trobar la pista buscant el seu cognom a la guia telefònica. Així va saber que resi-

dia al barri de Mirasol a Sant Cugat del Vallès, molt a prop de l'actual residència de la Neus, a Rubí. Va poder recuperar la seva amistat durant uns dos anys, fins que la Marta va morir.

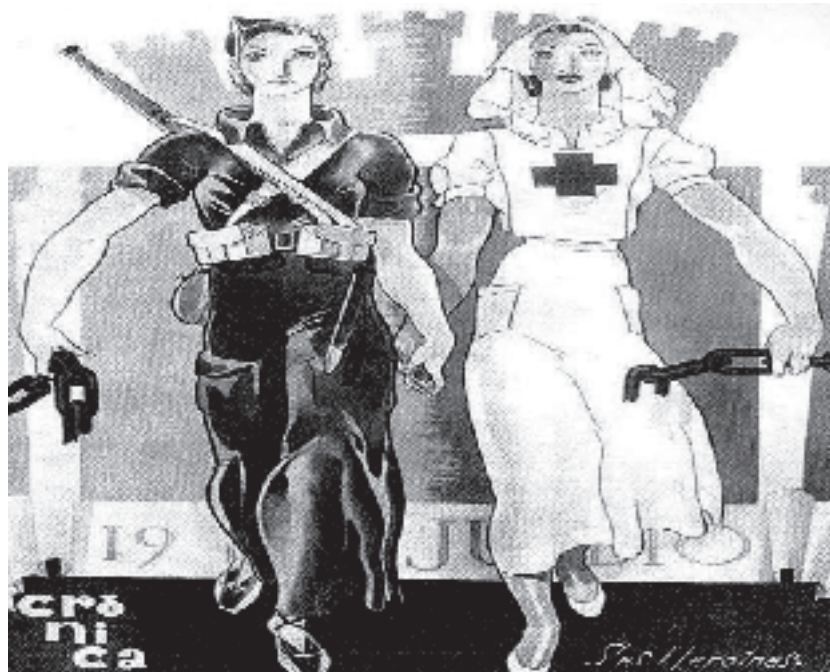
Tot hi la seva tristesa perquè a la comarca del Priorat dominava la dreta, la Neus va poder viure la victòria del Front Popular d'esquerres a les darreres eleccions de la República, el febrer de 1936. També va guanyar al seu poble i ella ho atribueix a un episodi protagonitzat per la seva àvia. El diumenge abans de les eleccions, la Neus i la seva família van anar a missa com tothom. Al sortir, les escales de l'església es convertien sempre en lloc de reunió. Aquell dia, el capellà els va dir: "Bé, ara ja saben tots que han de fer: anar a votar!". I l'àvia de la Neus, una dona molt beata, li va contestar: "Vos sou ministre de Déu aquí dins, però aquí fora no ens ha de donar cap consigna ni orientació, el seu servei és a dins l'església i a fora el servei és nos-

tre, del poble". I va acabar dient: "I si jo he de votar, ho faré pels pobres, perquè van descalços com Jesús!".

Va ser tan significatiu que, després de les eleccions, una delegació d'esquerres va anar a casa l'àvia per agrair-li la seva posició. Era la primera vegada que

guanyaven les esquerres al poble i fou tot un esdeveniment.

Les dones ja podien exercir el seu dret a vot però la Neus, malauradament, no va poder votar perquè no arribava a la majoria d'edat, establerta aleshores en 23 anys, segons l'article 36 de la Constitució de la República.

Aquest article i el reconeixement del sufragi femení havien generat un intens debat a les Corts. La Neus estava totalment a favor del vot femení, coincidint amb les postures defensades en aquella sessió de les Corts pel Partit Socialista, per alguns partits republicans, per la mateixa dreta i per només alguns diputats del Partit Radical, com la Clara Campoamor.

En canvi, molts diputats i partits polítics republicans de centre-esquerra i, fins i tot, la diputada Victòria Kent, alertaven del perill que podia suposar que el vot de les dones, influït per l'església, es decantés cap els partits conservadors i de dretes. Respecte això, la diputada Campoamor creia que la manera d'aconseguir que les dones deixessin d'anar a l'església i a confessar-se, era que votessin. La Neus pensava igualment que a les dones se'ls havia d'ensenyar a exercir els seus drets. Per això diu que fins i tot les dones que havien votat dre-

tes als anys de la República, foren les primeres en implicar-se en la seva defensa, en esclatar la guerra civil.

Esclat de la guerra civil i formació de les J.S.U.C.

La Neus creu fermament que tot-hom hauria d'anar sempre a votar. *"Mai he fet cas del vot insubmís. El sufragi és un dret que tenim i crec que, per tant, és una obligació"*. Ella i molts joves del poble i de tota la comarca no van poder exercir-lo en aquelles darreres eleccions del 36, però estaven al corrent de tot el que passava. Encara no pertanyien a cap partit polític, però entre ells ja discutien sobre la situació del país, miraven el que podien fer per als partits d'esqueres i republicans, sabien que hi havia perills i es consideraven defensors de la República. Com explica la Neus: *"Abans d'esclatar la guerra, entre dos o tres joves de cada poble dels voltants fèiem colles i trobades que ja eren autènti-*

ques trobades de la interregional!".

En els temps previs a l'aixecament militar feixista dels dies 17, 18 i 19 de juliol del 1936 contra la República i el conseqüent inici de la guerra civil espanyola, la Internacional Comunista plantejava una nova estratègia. D'una banda, crear amplis fronts populars per tal de frenar l'avenç del feixisme i de la dreta antidemocràtica a Europa. I a nivell orgànic, impulsar la unificació política dels principals partits del proletariat. En el cas d'Espanya, es parlava de superar la divisió entre comunistes i socialistes, produïda per l'escissió per l'esquerra del partit socialista (PSOE), la qual havia conduït a la creació del Partido Comunista de España (PCE) l'any 1920.

En el cas de Catalunya, l'experiència de l'Aliança Obrera i la posterior revolta d'octubre del 34, acceleraren les converses cap a un procés d'unitat entre els comunistes i els socialistes catalanistes que, de manera autònoma,

portaria a la creació del PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya), dies després de l'esclat de la guerra.

La Neus creia en aquesta unitat de les forces d'esquerres i quan es produeix el primer pas en la unificació, en primer lloc en l'àmbit sindical i també en l'àmbit juvenil, creant-se les J.S.U.C. (Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya), s'adona que allà és el seu lloc i desperta a l'acció política real. Aleshores, amb els amics i les amigues de la colla del poble, amb qui compartia idees polítiques, decideixen muntar les J.S.U.C. Hi havia el seu cosí Pepito i la seva dona, la Pepita i la seva germana Maria, els seus amics Delfí (Fino) i Francesc Pedrol i tota la jovenalla de la zona, com en Rafel i en Marcel, entre molts altres. La Neus liderà el procés.

El mes d'agost del 36 ja tenien les J.S.U.C. organitzades, però no celebraren la primera reunió fundacional fins el 3 de setembre per a esperar que tornessin els nois

que havien anat voluntaris al front. Durant els primers mesos de la guerra es van dedicar a recollir diners per a comprar llana, destinada a fer jerseis i peücs per als soldats republicans. Es reunien cada setmana i es dedicaven a vigilar i estar alerta de tot el que pogués passar.

Dels quatre camarades que havien marxat al front, només tornà el seu amic i veí Francesc Pedrol, que resultà ferit als ulls durant la defensa de Madrid. Un cop al poble, ajudà la Neus a reforçar les Joventuts. Un altre company, en Fèlix Alambillaga, fill del cap d'estació, morí la primera setmana al front d'Aragó, mentre el Ventura caigué en un bombardeig quan anava a enrolar-se voluntari a la caserna de Reus. I el quart, el seu cosí Victorià, no deixà la guerra ni un sol dia i acabà a la presó. Quan sortí, morí d'asma i esgotament.

En aquella època, la Neus ja tenia 21 anys i era de les noies més grans de les Joventuts. El

grup el formaven 18 persones i la majoria tenien entre 17 i 18 anys. Més endavant, anirà a Falset i serà nomenada delegada comarcal. Però tot això no era el que la Neus tenia previst. La guerra havia canviat la ruta de la seva vida. Uns mesos abans s'estava preparant per a presentar-se a un concurs, aquell mateix mes de setembre del 36, per tal d'entrar a l'escola d'infermeres de la Generalitat. Tenia intencions clares de marxar dels Guiamets, moguda tant pel seu desig de llibertat com de treballar d'infermera per a atendre els més desvalguts.

L'esclat de la guerra fou el que la decidí a quedar-se al poble. No només organitzà les J.S.U.C., sinó que va fer altres feines com la d'ajudar al secretari de l'Ajuntament a fer els contractes de la Reforma agrària. Aquesta s'havia accelerat durant els sis mesos de govern del Front Popular i continuava activa en la zona republicana, a partir del decret de col·lectivitacions de la Generalitat del

24 d'octubre de 1936. Tot i així, la Neus aclareix que a Els Guiamets eren faves contades: "Quins contractes s'havien de fer? A qui havíem d'anar a treure terres si eren gent que vivien de la terra que treballaven? A més, els de la FAI del poble ja s'havien apoderat de les propietats dels rics!".

Enfrontament amb la CNT-FAI

A Catalunya, la població armada enquadrada en les organitzacions obreres i les forces polítiques del Front d'Esquerres, havia tingut un paper clau a l'hora de sufocar el sollevament militar de juliol del 36 contra la República. Milers de persones proveïdes d'armes circulaven pels pobles i ciutats constituint un autèntic poder paral·lel. De manera espontània, començava un procés revolucionari encapçalat, majoritàriament, pels obrers i jornalers afiliats a la CNT-FAI. La intenció era establir noves formes socials i econòmiques:

les col·lectivitzacions agràries i industrials. Aquestes experiències revolucionàries d'auto-gestió a través del control d'un comitè obrer o camperol, no tingueren tant d'èxit al camp com en el món industrial. Les col·lectivitzacions al camp es produïren, encara que forçosament, sobretot a les zones del Front d'Aragó, molt controlades pels anarquistes. En el cas de Catalunya, només van ser importants al Baix Ebre i al Baix Llobregat, concretament als municipis de l'Hospitalet i el Prat de Llobregat, on la terra havia estat en mans de grans propietaris i hi havia molts jornalers i parcers.

La situació en el camp català era complicada. Dues idees es confrontaren des del primer moment. Per una banda, hi havia grups partidaris de la propietat col·lectiva de la terra i el treball en comú, la majoria jornalers afiliats a la CNT-FAI, que creien en portar el procés revolucionari fins a l'extrem. I, d'altra banda, hi

havia els petits propietaris i rabassaires, defensors de la petita propietat familiar dins un model cooperatiu, els quals denunciaven les col·lectivitzacions forçoses, contràries a la voluntat de la majoria de pagesos. Acostumaven a ser afiliats de la Unió de Rabassaries, ERC, el PSUC i el seu sindicat, Federació de Treballadors de la Terra-UGT.

Als pobles, l'arribada d'aquests grups que volien imposar les po-

lítiques col·lectivistes de la CNT i la FAI va produir molts enfrontaments amb els pagesos, que ho entenien com un intent de robar les collites. I així ho interpretava la Neus: *"A Els Guiamets van arribar grups de la FAI des de Mora d'Ebre, Mora la Nova, la Fatarella... que robaven per tot arreu i volien prendre totes les collites. Aleshores, tots els joves ens vàrem unir per defensar el poble"*. Van fer una crida general perquè tothom sortís al carrer, argumentant que no es tractava de ser de dretes o d'esquerres, sinó de defensar el poble. S'havien de salvar la collita i els productes del sindicat agríco-

la: les ametlles, l'oli... Era tota la riquesa del poble i la seva pèrdua podia portar la misèria a tothom.

La Neus era una de les que mobilitzava la gent dient-los que agafessin falçs, ganivets o el que fos, perquè els de la FAI anaven armats. Però els nou vinguts ja havien pres els arxius de l'alcaldia, l'església i el sindicat i els havien cremat. Amençant-los amb pistoles, també havien començat a treure coses de l'església amb la mateixa intenció.

Els joves dels Guiamets aconseguiren fer sortir tota la gent al carrer i es creà una milícia popular.

Un grup de gent, capitanejat per un noi de les J.S.U.C., rodejà l'Ajuntament per a evitar que també el prenguessin. Un altre grup, en el que anava la Neus, segrestà el telèfon públic perquè sospitaven que l'encarregada era espia de la FAI. Així demanaren ajut als companys de Reus, que els instaren a resistir fins la seva arribada.

Un altre enfrontament es va produir davant del sindicat agrícola. Des d'allà baixaven dos carrers, un a mà esquerra i l'altre a mà dreta, i ambdós conduïen al celler, on es guardava la collita. El Francesc Pedrol que tenia les claus, es posà al mig dels dos carrers i, amb un parell de bombes de mà preparades, s'encarà als anarquistes. Els amenaçà de llançar-les si s'apropaven. Finalment, gràcies a la mobilització i a l'arribada de reforços des de Reus, van aconseguir que els de la FAI no ocupessin el poble.

En un recent homenatge que li van fer a Els Guiamets, la Neus va voler recordar el coratge de la

joventut del poble davant d'aquests fets: *"No sé si encara queda algun testimoni viu, però vull que sabeu que els de les J.S.U.C. jugàrem un paper de primer ordre, mobilitzant tot el poble i fent d'escut per a que els de la FAI no ens robessin. I ho liquidàrem en un dia".*

Aquesta petita victòria no treia que comencés a escassejar el menjar. Davant l'arribada dels grups de la FAI, la gent del poble que tenia corral matava i posava en sal les gallines i els conills. Els ous s'acabaren ben aviat.

Tot i així, el poble dels Guiamets, de només 400 habitants, començava a esdevenir un lloc d'acollida de refugiats republicans de la resta d'Espanya. Aquests procedien, sobretot, d'Almeria, Madrid i el País Basc. En esclatar la guerra, el grup de la CNT-FAI del poble va prendre totes les propietats dels rics. Així que molts refugiats van ocupar aquelles cases o bé dormien a l'alcaldia o a l'antiga casa del capellà.

La Neus recorda que la gent

del poble i els nou vinguts van conviure perfectament. Ella mateixa va establir molt bona relació amb una noia madrilenya que vivia al costat de casa seva. Es deia Visi i era analfabeta. Per aquesta raó li va demanar a la Neus que l'ajudés a escriure cartes d'amor al seu xicot, que lluitava al front.

A la Neus no li va costar gaire accedir a interpretar el paper del Cyrano de Bergerac. No li venia de nou. Sempre havia gaudit molt de la lectura i l'escriptura. Ja abans de la guerra, es dedicava a corregir els escrits dels nois que estudiaven per a mestres i, fins i tot, la correspondència de la gent

del poble. Pensava: *“d’aquesta manera fèiem exercici, ells i jo”*.

Però la seva vida al poble arribava a la fi. A les velles inquietuds de marxar i continuar els estudis d’infermera, se li sumava el fet de poder col·laborar en les tasques urgents d’atenció als ferits i malalts, cada cop més necessàries a la reraguarda republicana per l’evolució de la guer-

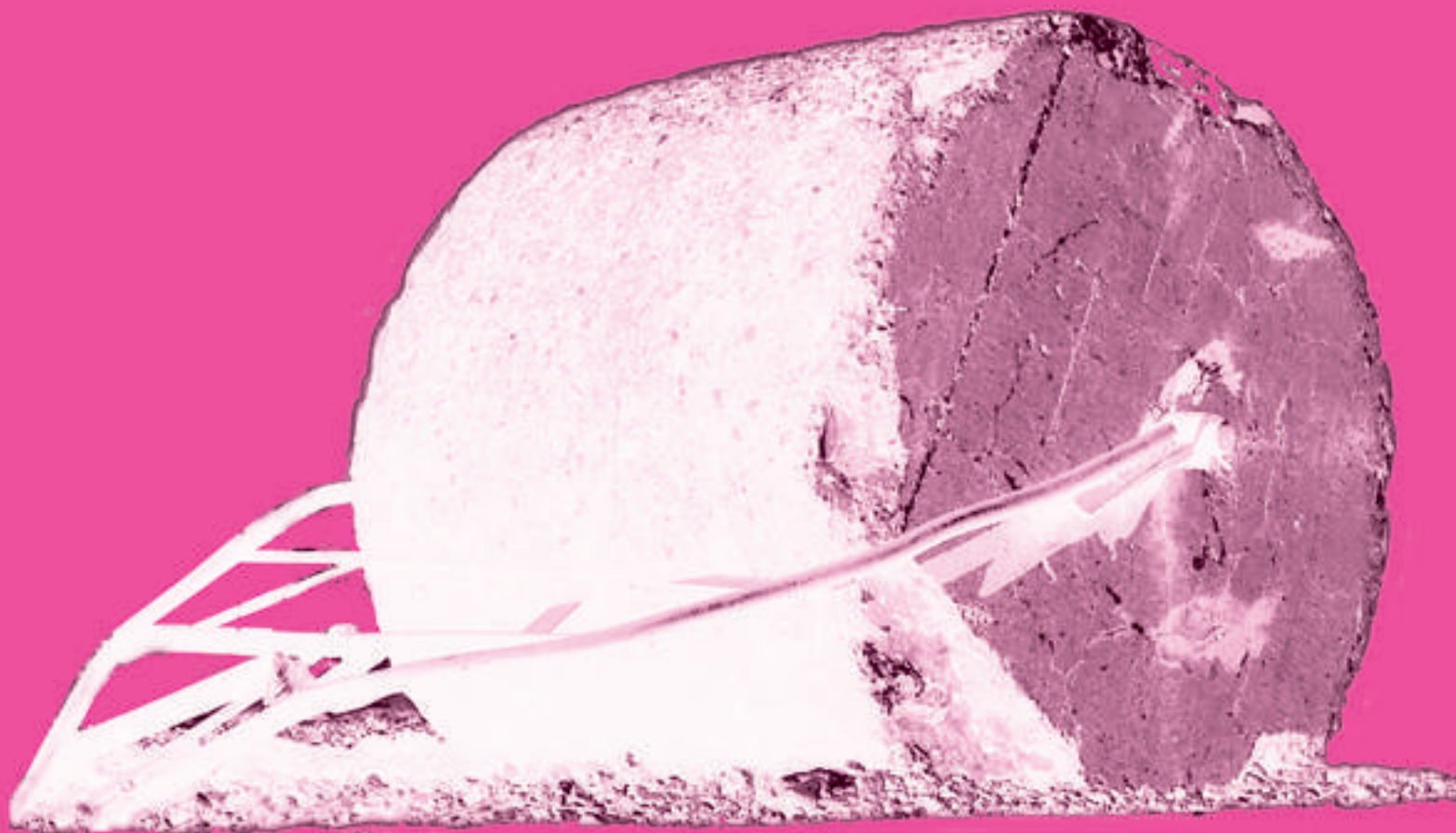
ra. En un primer moment, la Neus, com moltes altres dones, va pensar en lluitar a primera línia del front. Era de les que creia que les dones hi eren útils, i no només cuinant sinó també amb un fusell a la mà. De fet, havia pensat anar a Barcelona a allistar-se a una unitat miliciàna, anomenada ‘del 19 de juliol’, que fou organitzada i instru-

ïda a la caserna del Parc de la Ciutadella per tal d’anar a reforçar la Columna Karl Marx al Front d’Aragó. Però quan ja tenia la maleta preparada, el 29 de setembre de 1936 va sentir per la ràdio que Largo Caballero, president del govern de la República i ministre de guerra, en el decret de militarització de les milícies, exclouïa les dones dels combats i les obligava a retornar al treball de la reraguarda.

La Neus no s’ho pensa més: *“Vaig marxar quan l’exèrcit popular ja estava arreglat, l’economia de guerra organitzada i els nois més joves eren mobilitzats per anar al front. Aleshores, jo trobava que no tenia res més a fer al poble. Havia d’ocupar el lloc que havia volgut sempre ocupar com a infermera. Pensava que podia anar a un hospital de guerra”*.

Guerra civil i exili

L'INICI D'UN LLARG CAMÍ L'arribada a Barcelona

Després de produir-se els Fets de maig del 37, la Neus considerà que era el moment ideal per marxar cap a Barcelona i acabar els seus estudis d'infermera. Volia millorar el que havia après tota sola amb el llibre *La enfermera moderna*, que encara avui conserva. Les lliçons teòriques les passava a casa d'un metge, juntament amb una noia malalta i una infermera que havia exercit a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona. Arran de la guerra, el metge i les dues dones es refugiaren a Capçanes, un poble proper a Els Guiamets. Gràcies a la seva instrucció, la Neus va fer les primeres pràctiques amb malalts i començà a aprendre a diagnosticar i sobretot a embenar. *"Era un as jo embenant, amb el difícil que és embenar un taló!"*. En definitiva, ja estava preparada per a curar en temps de guerra.

Per això, després que un grup del PSUC de Barcelona fes un míting a Els Guiamets, la Neus no s'ho pensà més i marxà amb ells. Els camarades li digueren que l'ajudarien a buscar feina.

Ja a Barcelona, s'allotjà provisionalment a casa d'uns parents de la seva cunyada i aviat trobà el seu lloc a la Conselleria-Regidoria de l'Assistència Social del municipi. Va començar d'ajudant d'infermera a una residència d'avis refugiats, procedents del nord d'Espanya. *"Es deia Cal Comte i era una casa de camp preciosa, tocant a la Travessera de Dalt"*. Allà li donaven manutenció i allotjament, però mai va cobrar. Tots el diners dels que disposava els havia estalviat gràcies a la seva feina de dependent a al sindicat agrícola dels Guiamets. Aquests estalvis li van permetre pagar-se unes classes a l'Acadèmia del Dr. Font, prop de Les Rambles. Hi anava dos cops per setmana i, a més, feia les pràctiques a l'Hospital Clínic una tarda a la setma-

na. Allà s'especialitzà en cirurgia per a ser més útil. Eren temps de guerra, hi havia molts ferits i no donaven a l'abast. La Neus ho resumeix així: *"Ens deien les infermeres de sang, t'especialitzaven per al cos d'urgència. Si et trobaves davant d'un accident, havies de saber sortir-te'n encara que no tinguessis res!"*.

Durant els mesos que va residir a Barcelona, la Neus no només va

Capítol II

estudiar i treballar. El primer que va fer en arribar fou contactar amb el PSUC. Com ja se sentia massa adulta per militar a les Joventuts, decidí entrar a l'organització del partit del radi cinquè, al barri de Gràcia. Aviat formà part del comitè d'agitació i propaganda, un lloc escaient per a una dona d'acció.

Els matins de diumenge feien allò que en deien els "mítings llampec". La Neus recorda com s'instal·laven prop dels mercats, allà on hi havia gent, pujaven sobre un camió descobert i feien discursos. I quan hi havia bombardejos, es refugiaven sota el

camió. Els diumenges a la tarda es reunia amb els camarades i les seves famílies en un petit teatret que tenia el partit. De vegades, feien representacions contra la guerra, o bé passaven la tarda xerrant i prenent cafè. Els pocs diners que recollien eren pel front.

De les poques accions que pogué fer a Barcelona, la Neus té molt present la vegada que va tornar ben contenta a la seu del partit amb dos pots plens de quartos. Havia tingut la brillant idea d'anar consolat per consolat dels països estrangers a demanar una con-

tribució solidària per als soldats del front republicà.

En aquell temps, el que més desitjava la Neus era treballar en un bon hospital. Així que, amb la seva decisió habitual, anà a demanar feina a l'Hospital de Vallcarca, perquè era el més modern de Barcelona i l'havien convertit en hospital de sang. Però el dia següent de presentar-s'hi va rebre una altra oferta. Una infermera socialista que treballava amb ella a Cal Comte li va proposar, en nom del seu partit, ser la cap sanitària d'una colònia per a infants refugiats al municipi de Premià de Dalt. Popularment s'anomenaven 'les colònies de Negrín', perquè les finançava directament la presidència del govern espanyol, aleshores encapçalat pel socialista Dr. Juan Negrín López.

De fet, la colònia va ser creada pel cos de carrabiners de la República, que depenia de la presidència del govern, per tal d'atendre els orfes de membres d'aquest cos

armat o els fills de carrabiners que eren al front. També s'hi acollia altres infants orfes o abandonats que els carrabiners havien trobat a les boques dels metros, als refugis o enmig dels bombardejos.

Una vegada més, les circumstàncies allunyaven la Neus del seu desig d'exercir a un hospital. Tot i que no era el que volia, va acceptar ser la cap sanitària de la colònia perquè, com ella mateixa explica, *"eren nens abandonats que necessitaven que els estimessin... Em vaig deixar portar pel sentiment humanitari i vaig pensar que també era un lloc de lluita per a ajudar la República!"*.

La seva tasca era d'una gran responsabilitat, per això primer l'enviaren a formar-se al municipi de les Garrigues, on també hi havia diverses colònies de refugiats. La Neus va fer pràctiques amb un metge, un practicant i un grup de noies voluntàries. Es dedicava a visitar malalts i tractar de diagnosticar-los. Ja l'havien avisat que, al seu destí, en ocasi-

ons es trobaria sense metge i hauria d'actuar tota sola. Així que s'espavilà i no li calgueren dos mesos de pràctiques: en només 15 dies, La Neus va ser considerada prou capacitada per afrontar el nou repte. I aquella tardor del 1937, amb 22 anys, va marxar cap a la colònia Les Acàcies de Premià de Dalt.

Com ella mateixa diu, començava la seva vida de convent que, per una vegada, l'obligaria a allunyar-se del Partit. De fet, no havia tingut massa temps de fer amistats a Barcelona. Només amb l'Antonio Soriano, un noi que havia marxat voluntari al front i, en resultar ferit, retornà per a reposar. Es van conèixer militant a

Capítol II

Gràcia i el retrobà a París anys més tard, quan ell obrí la *Librería Española* a la *Rue du Seine*, un punt de referència per als espanyols exiliats.

La colònia Les Acàcies de Premià de Dalt

La colònia infantil on va ser destinada la Neus era a la sortida del poble de Premià de Dalt, a la carretera que baixa fins el mar. Ocupava una magnífica torre, que havia estat propietat de la família Tries de Bes. La finca tenia grans passejos plens d'acàcies i plataners, d'aquí que fos coneguda com Les Acàcies.

Per aquelles dates, Barcelona era constantment bombardejada i cada cop hi havia més escassetat. Les comarques dels voltants es van omplir de refugis, petits hospitals i clíniques per acollir els ferits i la gent refugiada. La colònia de la Neus no era l'única de Premià de Dalt. També hi havia la Colònia Casa

Balet, on hi havia refugiats del nord d'Espanya.

La Neus recorda que s'aixecava a les 6 del matí i s'allitava a les 3 de la matinada. El poc contacte que va tenir amb la gent del poble era a les nits quan, aprofitant les visites del metge a Les Acàcies, després l'acompanyava a fer la ronda de malalts. Un dia, el doctor Larrínaga va gosar dir-li: *"Sí que és poc disciplinada vostè"* i la Neus, tota ofesa, li va contestar: *"Ai, no m'ho pensava pas, però si jo treballa de nit i de dia!"*. El que el metge li retreia era que no portés les insígnies del cos de carabiners, ja que ella, encara que no ho sabia, posseïa el grau de tinent dins del cos sanitari.

Per fer front a la dura jornada, la Neus acostumava a banyar a la platja a fer un bany, fos estiu o hivern. Després prenia una dutxa freda per a treure's la sal, es posava la bata i començava a curar els nens. N'eren 182, la majoria provenien de Madrid i Astúries. N'hi

havia de totes les edats, dels 5 als 14 anys, molts eren germans i pocs anaven acompanyats de les mares. Així que Les Acàcies no era una colònia homogènia, però com diu la Neus: *"Em vaig fer de seguida a ells, treballava de gust i no m'importava no dormir!"*. No se li va morir cap nen tot i que alguns patien greus malal-

ties, com un que li encomanà la diftèria.

De menjar no en faltava, però el que no hi havia era fruita ni verdura. Pels voltants, ja no es conreaven massa camps ni quedaven gaires arbres fruiters. Tots els aliments i subministres venien de fora. El sucre, la llet condensada, la xocolata en pols, els me-

dicaments i les mantes, de Suïssa. La farina i la carn en conserva, de França. I sort que hi havia una casa on feien el pa i es distribuïa per les colònies.

A Les Acàcies, dos cuiners s'encarregaven de fer el menjar. De la resta del personal, la Neus recorda una noia que portava l'econo-

mat, els que rentaven la roba, dos o tres, que dirigits per una modista, feien la costura i les dues mestres, que els caps de setmana marxaven a Barcelona. Fins i tot, dos cops per setmana hi anaven una professora de gimnàstica rítmica i una pianista. La que feia de directora era mare de tres dels

nens refugiats. La Neus era la cap sanitària i l'ajudaven dues voluntàries del grup de refugiades.

La majoria d'aquells nens i nenes no eren orfes, sinó que la guerra els havia separat dels seus pares. Molts d'ells, explica la Neus, estaven tristos perquè pensaven que els havien abandonat. Ella els ho treia del cap, dient-los: *"No ho penseu mai això, els vostres pares són víctimes com vosaltres d'aquesta guerra, potser ells estan patint encara més que vosaltres! Aquesta guerra ni els vostres pares ni nosaltres no l'hem volguda!"*. Davant la seva inquietud, la Neus intentava fer entendre els infants que la guerra era culpa del feixisme.

Per a la Neus no hi ha hagut dia de la seva vida en què, rememorant les vivències de la guerra, no pensés en el seu estimat poble de Premià. En té molts bons records. Com diu ella: *"Treballàvem molt, hi havia poques hores d'oci, però estàvem ben atesos. No teníem grandeses, però tampoc vam passar gana!"*.

Van tenir sort. Eren una de les colònies finançades pel govern i el mateix president Negrín els anava a visitar per Nadal. La Neus recorda perfectament que li oferiren una representació teatral interpretada pels xiquets.

Van ser dos Nadals els que va passar a la colònia. En total, un any i mig, des del 37 fins acabar la guerra, sense parar. Un sacrifici que, com la Neus no para de remarcar: *“Era el lema de totes les dones que s’havien llançat a defensar la República”*. Convençuda de la sort que va tenir d’anar a parar a Premià de Dalt, sempre diu: *“El fet d’haver-me d’ocupar d’infants, crec que és el que em salvà la vida!”*. I n’està molt contenta d’aquells nens i el seu comportament exemplar.

La Neus havia començat a aprendre a no tenir por. Fer-se càrrec de 182 criatures i haver aconseguit dirigir la colònia -una de les més ben organitzades, segons li van reconèixer-, havia posat a prova les seves capacitats. De fet, si la guerra s’hagués

capgirat, el seu destí podia haver estat el d’assistenta social i directora d’un futur centre experimental per a orfes. Fins i tot la van portar a veure el lloc on s’havia d’instal·lar. Era la modernista Casa Arnús, situada a la muntanya del Tibidabo i coneguda com El Pinar, que fou confiscada pel partit socialista durant la guerra.

Cap a l’exili

Quan el 26 de gener de 1939 l’exèrcit franquista entrava a Barcelona, la Neus, part del per-

sonal i els 182 nens i nenes de la colònia van ser evacuats amb camionetes del cos de carrabiners cap a la frontera amb França. La Neus sabia que la seva vida corria perill. No es podia quedar i tampoc volia abandonar aquells infants de la colònia. Els volia salvar de les grapes del franquisme. Si es quedaven a Espanya, podien ser internats als anomenats *hogares-cuna* infantils creats per l’organització *Auxilio Social*, integrada dins la secció femenina de la Falange, seguint la línia ideològica feixista.

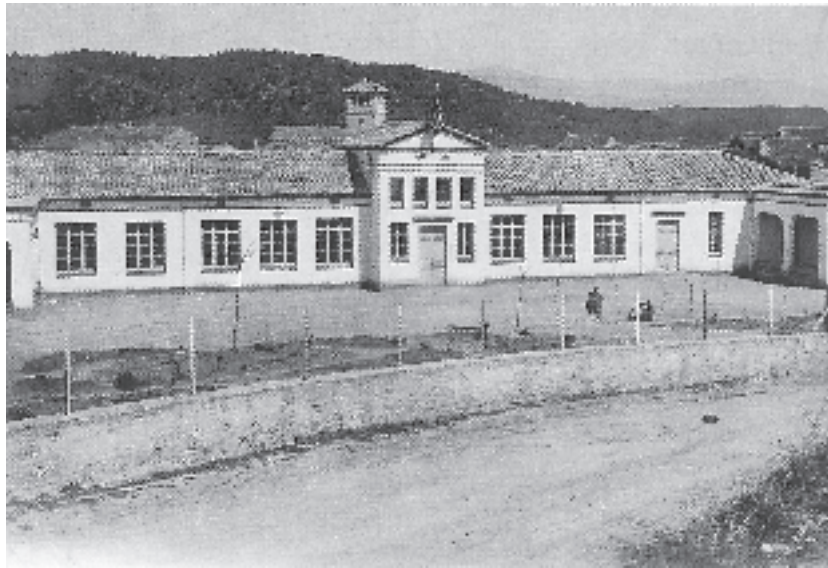
De Premià van anar a parar a Darnius, un poblet de l'Alt Empordà a 10 quilòmetres de la frontera francesa. De camí, patiren un dels bombardejos sobre la ciutat de Figueres. En arribar a Darnius, els instal·laren a un edifici inaugurat com a nova seu de les escoles durant la República. Hi estaven una mica estrets, perquè anava arribant gent que també esperava per a travessar la frontera. Una part de l'edifici l'havien convertit en una mena d'hospital de campanya. Hi havia un quiròfan amb material sanitari i la Neus va contribuir a curar els ferits. Mentrestant, les mares i les dues noies refugiades que l'ajudaven a la colònia es feien càrrec dels nens.

En aquells dies previs al dolorós exili, a Darnius també hi eren refugiats el president de la Generalitat, en Lluís Companys, i alguns membres del seu govern. En saber que hi havia una infermera que s'ocupava dels ferits que anaven arribant, decidiren por-

tar-li a la Neus un mosso d'esquadra de la guàrdia presidencial. S'havia ferit provant una pistola i, com que tenia la bala molt incrustada, ella decidí utilitzar morfina per primera vegada. El va curar i el mosso pogué retornar ràpidament a Can Descals, la masia on s'allotjava en Companys i on també s'havia salvaguardat una part important del Tresor Artístic de Catalunya. El president,

en senyal d'agraïment, convidà la Neus a compartir amb ells l'últim àpat a Can Descals, abans de traslladar-se a la Pairalia de Can Perxers a Agullana, des d'on creuarien la frontera.

S'apropava l'hora de marxar. Viurien moments de dificultats i d'angoixa. Però abans de sortir de Premià, la Neus ja havia preparat els infants dient-los: *"Fillets, a partir d'ara heu de fer com els*

soldats, poseu-vos les mantes al coll. Perdeu el que sigui menys les mantes, no fos cas que hàgiu de morir de fred!". Encara veu aquelles mantes de llana de colors que van fer tant de servei als nens, en els gelats dies de febrer del 39, en què començava l'èxode de prop de mig milió d'espanyols cap a França.

El seu pare, en Baltasar, fou un més d'aquells que decidiren emprendre el camí de l'exili travessant muntanyes a peu, per tal de fugir de la repressió franquista. En arribar, tot sol, perdut, buscant un possible pas fronterer i entrar casualment a Darnius, es va topar amb aquelles mantes de coloraines. Eren les dels xiquets de la colònia on havia estat la Neus els dos darrers anys de la guerra! En Baltasar i la Rosa l'havien visitat alguna vegada a Premià, i ell recordava aquelles mantes vingudes de Suïssa. Emocionat, no podia creure que trobava la seva filla. La Neus però, encara que contenta de tenir-lo

amb ella, estava molt enfeïnada traient metralla.

Els seus pares havien passat la guerra al poble, subsistint i menjant el poc que hi havia. Com que els hi quedava oli, vi i ametlles, en Baltasar se n'anava sovint cap als arrossars del Delta de l'Ebre per a fer l'intercanvi. Feia temps que

patia una úlcera al pílcor, la sortida de l'estómac. Si s'hagués quedat a Els Guiamets, possiblement hauria acabat a la presó i, malalt com estava, de la primera pallissa hagués caigut mort. Per això, mentre eren refugiats a casa uns parents a Pradell de la Teixeta des dels darrers dies de la batalla de l'Ebre, en Baltasar decidí marxar tot sol, deixant la Rosa, la seva jove Avelina i la seva néta Rosanna, que es reunirien amb ell a França temps més tard. Elles no perillaven tant. En canvi, el pare de la Neus era d'esquerres i republicà. Tot i que no fou fins l'esclat de la guerra que es decidí a militar en un partit (el PSUC), ja tenia molta autoritat moral i política entre la gent del poble.

En marxar dels Guiamets cap a l'exili, la família Català i Pallejà perdien tot allò que havien aconseguit amb una vida plena de sacrificis. Deixaven enrera casa seva, el tros i una nova finca que els quedava poc temps per acabar de pagar.

La rebuda a França

“El que resultava més pesarós era veure com, per un costat, passàvem les dones i les criatures i, per l’altre, els soldats de la República que havien estat lluitant durant 32 mesos amb aquell heroisme, amb aquella valentia, i que havien de deixar les armes. Això va ser un cop molt fort per a mi”.

Aquestes van ser les dures impressions de la Neus en el moment de travessar la frontera francesa i veure com els militars republicans eren desarmats. Marxaren precipitadament, la matinada del 9 de febrer, en adonar-se que els espavaven els avions feixistes. La Neus, decidida, demanà al fill del president Negrín, que s’allotjava amb una delegació del govern republicà en una casa al centre de Darnius, que els facilités transport per a evacuar els nens el més aviat possible. Aquella mateixa nit aconseguiren dur-los en una mena de camions-jardinera per la carretera fins al pas fronterer

de Portbou-Cervera-La Marendà. Un cop allà, continuaren el camí 4 dies a peu fins al Voló, on es classificava els refugiats. El fred dels Pirineus era terrible. En arribar, anaren a parar a una gran plaça, plena de milers de persones que esperaven la seva sort.

A partir d’aquell moment, la Neus descobriria les dues cares del poble francès. La humiliació que significava haver de marxar forçosament de la pròpia terra, s’accentuava en veure com alguns francesos els rebien amb insults. Els tractaven d’afamats i bandolers. *“No ho agafeu pas, que es burllen de nosaltres!”*, els deia la Neus als seus compatriotes temptats de

recollir els bocins de pa que els llançaven. En contrapartida, la Neus recorda com una dona es desvivia per repartir sopa entre els nens. Era una altra visió de França. Com diu la Neus: *“Els del Socors Roig Internacional, ni dormien ni menjaven, ocupats només en preparar tot el menjar que podien per a nosaltres. Era veritablement emocionant, no donaven l’abast”.*

Durant uns dies, els van amuntegar en un teatre ple de palla, pols i polls. La gent estava malalta, ferida i plena d’infeccions. De sobte, va aparèixer una infermera francesa que, tant sí com no, volia endur-se una de les petites que tenia indicis de xarampió. La Neus no podia acceptar que a

aquells nens, a sobre, els separassin dels seus germans. A més, la nena no volia marxar i li deia: “No em deixis!”. Així que la Neus, amb tots els nens al voltant fent crits, la va agafar en braços i se la va tornar a emportar cap dins. Tot això amb l’ajut del que sempre recordarà com el gendarme desconegut. Aquest li deia a l’infermera: “Deixa-la en pau!”.

Després de quatre dies d’incertesa i d’espera al Voló, se’ls emportaren en un tren cap al nord. El seu destí de refugiats era un vell castell de la Dordogna. Sorrosament, s’allunyaven dels maleïts camps de concentració francesos de les platges d’Argelers,

Saint Cyprien i Barcarès, els de Bram, Vernet, Set-Fonts, Gurs, Adge i el castell de Colliure, entre altres, on anaven a parar la gran majoria d’exiliats. Allà patirien la més absoluta misèria i l’abandonament per part del govern francès. La Neus està convençuda que: “La dreta i alguns dirigents francesos, els mateixos que després van col·laborar amb l’Alemanya nazi, ens consideraven monstres!”.

Tot hi així, en el seu cas, al portar tants xiquets, creu que: “Les autoritats franceses no degueren tenir coratge de portar-los als camps”. Només les primeres setmanes de l’exili, en aquells camps de les platges franceses hi moriren milers de persones, entre homes, dones, vells, nens i nadons. Els exiliats espanyols havien de dormir al ras i sense abric “entre l’arena i el cel”, com diu la Neus. Per això feien clots a la sorra per tenir menys fred. Quasi sense menjar ni aigua, alguns feien pous, però l’aigua sortia podrida i els emmetzinava, sobretot als nadons.

La Neus se sent molt privilegiada per no haver-hi passat. Com ella mateixa diu: “Després vaig estar en alguns de pitjors -referint-se al camps d’extermini nazis- però, almenys, els francesos me’ls vaig estalviar i aquells nens no ho van haver de resistir!”. Aquells primers camps, sense barraques, ni comunes, ni aigua corrent, amb mancances de serveis com el subministrament d’aliments o l’atenció mèdica, no eren simples camps de refugiats. Per a la Neus, aquells camps de condicions insalubres i envoltats de filferrades punxants eren autèntics camps de concentració.

Château de Caussade: vida de refugiada

Des de la seva entrada a França, la Neus veia que, en general, el poble francès els ajudava i els respectava. Com la gent del Socors Roig Internacional o els pagesos del Cantal, que els oferien pa i formatge en una de les

parades del viatge en tren cap a la Dordogna. El nou refugi que els adjudicaren era un castell medieval abandonat, situat a la població de Tréllissac, a un lloc conegut com Dommart sur l'Isle, proper a la ciutat de Périgueux.

A l'anomenat Château de Caussade haurien de dormir sobre sacs de palla. Feia fred, perquè no hi havia portes ni finestres. Però els xiquets encara conservaven les mantes de la colònia i no hagueren de dormir al ras. Per a menjar hi havia ranxo preparat pels nens més grans en una caldera de campanya. A més, cada matí els arribava pa i tenien cafè amb llet. Això sí, per a rentar-se havien de baixar al riu i l'aigua estava gelada.

Patien les penes que suposa qualsevol emigració forçosa, però la Neus pensa que, en tant que refugiats, ja no es podien considerar uns desgraciats, *"a última hora, menjàvem i rebíem suport"*. A més, la sarna que arrossegaven els xiquets va començar a

desaparèixer. Després de dos dies d'estar al castell i començar a menjar millor, tornaven a tenir vitamines. La Neus continuava fent d'infermera, també contribuïa a rentar els plats i s'ho manegava per a què els nens l'ajudessin. Era important per a ella que donessin exemple. Els deia que ells eren els representants dels seus pares i que, per tant, s'havien de portar bé. Es tractava de no donar cap argument als feixistes per criticar els espanyols. La mateixa infermera en cap i els ecònoms del refugi eren de l'organització dretana francesa Creu de Foc. La Neus, desconfiada, sempre els advertia que procuressin portar tot el subministre que els pertocava. Els deia: *"No vull trobar a faltar ni un gram!"*, ja que continuaven sent el grup nombrós que havia sortit de Premià, a més de dos homes bascos, un de vell i un de jove, i una colla de nens perduts d'una altra colònia, que se'ls havien ajuntat al Voló.

El personal del castell treballa-

va també al preventori per a nens pre-tuberculosos que hi havia al poble. El metge del preventori i també del refugi, el Dr. Queyroi, era un home afí al partit radical francès, un partit antifeixista però de tendència moderada. Després de parlar amb ell els primers dies, la Neus s'adonà que les seves idees sobre la guerra d'Espanya estaven influenciades pel que deia dels republicans la premsa reaccionària francesa. Per això, la Neus va discutir molt amb ell i li donà una visió més clara del que passava a Espanya. El doctor Queyroi l'escoltava comprensiu perquè, segons afirma la Neus, els metges d'aleshores tenien molt de respecte per aquella nova generació d'infermeres amb estudis. Estaven farts de tenir a les seves ordres monges i persones que, encara que amb bona voluntat, no tenien massa idea de medicina. Les infermeres republicanes, en canvi, feien la seva feina amb professionalitat i per vocació, no pas per beneficència.

La Neus creu que, a més de ser competents, hi posaven tot el cor: *"I el que no sabíem, ho apreníem sobre la marxa"*. D'aquí vindria la complicitat i el suport constant que va trobar la Neus en el Dr. Queyroi. Normalment, els feia d'intèrpret el jove refugiat basc, que havia après bé el francès a l'escola. Ella encara no en sabia, però l'entenia una mica i fins i tot s'atrevia a parlar-lo. La semblança entre la llengua francesa, l'occitana i la catalana la portaria a dir moltes barbaritats. Un dia, amoïnada pel refredat dels nens, li va deixar anar al metge: *"Dr. Queyroi, les enfants tous constipés!"*. Quan va veure que ell li portava pastilles pel restrenyiment, se'n va adonar que la paraula *constipé* tenia un significat força diferent en la llengua del doctor. Amb aquestes anècdotes es feien un tip de riure.

Una mostra important del valor del Dr. Queyroi va ser quan començaren a arribar als refugis

francesos enviats del règim franquista. La seva intenció era convèncer els espanyols que retornessin. En alguna ocasió, la Neus i el doctor es negaren a rebre'ls al castell. Només consentirien la repatriació dels nens si ho sol·licitaven les famílies.

Mentrestant, la Neus havia escrit una carta dirigida al Socors Roig Internacional, per a denunciar que la situació en què es trobaven era inconcebible i no es

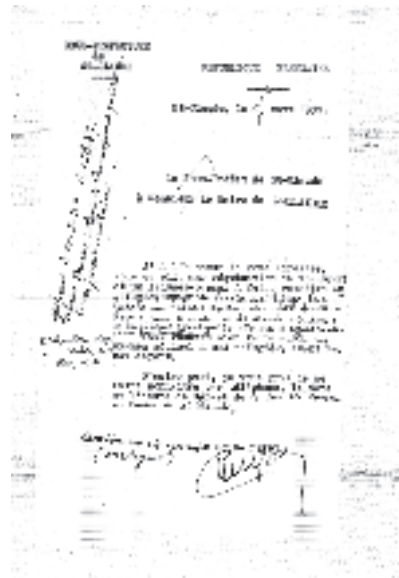
podia allargar massa. Aquell vell castell de la Dordogna era massa fred i humit per als nens. Amb aquesta crida, la Neus denunciava les autoritats franceses i demanava que els canviessin de refugi. *"Nosaltres som rojos, sí, i comunistes, si fa falta ho diem també. Som enemics dels feixistes i de les autoritats franceses, però no som pas enemics del poble francès!"*, els va dir la Neus als dos policies de la prefectura de Périgueux que els del Socors Roig Internacional havien enviat per a inspeccionar el refugi i poder respondre a la seva demanda. Ella continuava amb el discurs: *"Nosaltres potser hem fet alguna cosa malament, però aquests nens són innocents, no tenen cap responsabilitat. Això és un càstig que no es pot admetre i menys en un país civilitzat!"*. Quan aquells policies havien arribat a les portes del castell, els nens avisaren a la Neus als crits de: *"Neus amaga't que venen per tu!"* Ella, que ja no tenia por de res, els va rebre agafant-los del braç amb fúria i

els mostrà la decadència en què vivien. L'intendent tornava a ser el jove refugiat basc, a qui la Neus va advertir que no canviés ni una sola paraula de la conversa entre ella i els agents, que en van prendre nota i van marxar.

En uns quants dies, les peticions de la Neus foren ateses. Després de dos mesos d'hivern al vell Château de Caussade, serien traslladats i acollits a unes dependències d'un hospici del poblet de Carsac. Però el Dr. Queyroi s'havia quedat sorprès i preocupat per la decidida actuació de la Neus. Ella es disculpà dient: *"Això no ha anat per vostè, de qui n'estic molt contenta. Potser l'hauria d'haver previngut, però no el veig tots els dies i a mi, quan se m'acut alguna cosa, actuo de pressa!"*. I afegí: *"Aquests nens no poden estar a l'exili tota la vida, alguns només tenen 8 o 9 anys!"*.

Tot just en aquells dies d'entre febrer i març de 1939, el govern francès i el recent reconegut govern de Burgos començaven a negociar el retorn dels exiliats. En el cas dels

nens, si trobaven un familiar que els reclamés les autoritats franceses afavorien la seva repatriació. Arran d'això, el Dr. Queyroi començà a fer gestions per a què publicuessin gratuïtament el llistat de noms dels infants a la premsa espanyola i francesa, i així poguessin ser reclamats. Els llistats acabaren tenint el seu efecte i, de mica en mica, molts nens es van retrobar amb les seves famílies a Espanya.

El Dr. Queyroi demostrava un cop més que tenia un gran cor. Ja abans, havia fet els tràmits necessaris per a què la Neus i el seu pare reunissin amb ells la resta de la família. En Lluís havia marxat voluntari al front com a milicià de la cultura als inicis de la guerra i, en fugir a l'exili, va caure al camp de Barcarés, d'on el Dr. Queyroi el va poder treure, al·legant que els xiquets necessitaven, urgentment, un mestre. La mare de la Neus, la seva cunyada i la seva neboda també van arribar al castell de Caussade. Els va xocar la precarietat en què vivien allà, perquè venien d'un refugi bastant privilegiat, on els feien el menjar i fins i tot tenien calefacció. Era a la presó de Saint Claude, al departament de Jurà. Estava al càrrec d'un alcalde i metge socialista i de la seva parella, una infermera comunista, i els refugiats s'hi trobaren molt bé. Més endavant, cap a finals de la Segona Guerra Mundial, s'assabentaren que a Saint Claude hi

hagué una ràtzia i que els nazis van deportar molts dels refugiats i resistents.

Trasllat a Carsac: l'inici d'una nova vida a l'exili

Finalment, després de dos mesos, la Neus, la seva família i els altres refugiats, abandonaven el castell de Caussade per a instal·lar-se més avall, a Carsac. Aviat van contactar amb la gent del poble i els pagesos d'aquella bonica regió de la Dordogna. Els acollirien amb un respecte que la Neus no podrà oblidar mai.

En arribar a l'hospici de vells on havien de ser allotjats, els esperava una monja basca. Estava enrabada pels assassinats de religiosos al bàndol republicà als inicis de la guerra civil. Amb els seus comentaris, semblava que els ho volgués fer pagar. Per això, la Neus li va parar els peus dient-li: *"Sra. Anna Maria, no som bandits i no mengem capellans ni nin-gú, som refugiats. Ni el poble ni el*

govern es van aixecar contra els capellans, van ser alguns incontrolats". I la monja semblava que ho anava comprenent.

En un primer moment, els allotjaren a les golfes d'unes dependències que pertanyien a l'hospici de vells de Carsac. Era un lloc net, tot i que una mica petit, però d'aquells prop de 200 infants refugiats ja només en quedaven la meitat. La majoria de nens i nenes, els més petits anaven sent repatriats cap a Espanya perquè les seves famílies hi havien contactat. Si no ho podien acreditar els seus pares, perquè eren morts, ho feien altres parents. Els que no havien estat reclamats, una quarantena, van ser adoptats per famílies belgues que vivien entre Bruixes i Brussel·les. L'organització belga que se'n va fer càrrec, amb gran insistència de la Neus, procurà mantenir plegats els germans.

Només els nens més grans i orfes del tot es quedaren a França. De fet, els de 14 i 15 anys

així ho volgueren. Començaven a estar conscienciejats i polititzats, sabien que el seu país estava ocupat pels feixistes i no hi volien tornar. Estaven condicionats, sobretot, pel que havien viscut. Així que buscaren feina a França. En aquella regió no hi havia indústries, només una fàbrica de tabac. L'única sortida d'aquells joves era fer de pagesos a les granges dels poblets de per allà: Aillac, Cénac, Groléjac, Suillac... Aviat, la pagesia acomodada de la Dordogna els acollí. Els donaren feina, vestit i un lloc on dormir. I no pas a la palla sinó en una habitació de la casa, com si fossin de la família. Tenint en compte que eren gent més aviat de dretes, van ser molt equànimes i els van tractar amb molta consideració. *"Eren gent pagesa, i no és perquè jo ho sigui, però tracten la gent d'una altra manera. La terra ensenya molt!",* pensa la Neus, que té en gran estima aquella part del poble francès.

Com que els xiquets anaven

marxant gradualment, la Neus i la seva família van començar a integrar-se a la vida quotidiana de Carsac. Així, van fer amistat amb el Dr. Deguiral, el metge del poble que també exercia d'alcalde. Aquest els oferí un tros de terra per a fer hort, a més de treballar el seu. A canvi, podien quedar-se part de la producció.

I quan encara els quedaven alguns dels nens, buscaren una granja al mateix Carsac. A la Neus i al seu pare els tocà portar, de nou, el jornal. En Baltasar trobà feina a una barberia de Sarlat. Mesos més tard, en esclatar la Segona Guerra Mundial, haurà d'agafar-ne tota la responsabilitat, perquè l'amo caigué presoner dels alemanys.

Per la seva banda, la Neus es guanyava la vida netejant cases. Les dones espanyoles exiliades a França no tenien dret a res més. Eren estrangeres i només podien exercir de criades o bé treballar la terra. Però aquestes dones republicanes no se sentiren mai ven-

çudes. Es van mantenir alerta i preparades per quan arribés el combat a França.

En el cas de la Neus, en les seves anades i vingudes per les granges de la zona, aprofitarà totes les ocasions per parlar amb els pagesos i ramaders, advertint-los del perill que s'acostava. En general l'entenien, ja que molts d'ells parlaven l'occità i ella amb el català s'arreglava. Ara, alguns encara no la creien.

En canvi, els republicans que havien fugit per força d'Espanya, així com tots els antifeixistes d'arreu, sabien que la guerra vindria i que no seria tan sols europea, sinó mundial. De fet, segons la Neus, la guerra civil espanyola ja havia estat una guerra internacional. Com molts historiadors avui l'anomenen, fou la primera batalla de la Segona Guerra Mundial. Tot i l'alt nivell de compromís que havia pres el poble en defensa de la República, la Neus tenia clar que havien perdut la guerra per la decidida i desigual

intervenció estrangera. Així és com ella ho explica: *"Per la nostra banda, hi havia els voluntaris de les Brigades Internacionals, però de voluntaris en totes les guerres n'hi ha..."*. En aquest sentit, valora que els brigadistes aportessin un ampli moviment de consciència universal contra el feixisme i l'opressió, però la Neus també remarca que això no va ser suficient per contrarestar l'incondicional ajut que va rebre el bàndol feixista per part d'Alemanya i Itàlia principalment: *"Eren autèntics exèrcits d'intervenció: el cos de tropes voluntàries italià, la Legió Còndor i els caça Messerschmitt, les legions mores... Això era un ajut. Ho veus tot llegint el que han escrit els uns i els altres. Si no hi hagués hagut la intervenció estrangera a Espanya, s'hauria salvat la República i s'hauria evitat la Segona Guerra Mundial"*.

Dit d'una altra manera, quan les democràcies liberals europees giraren l'esquena a l'Espanya republicana, signant un acord de

no intervenció que no va ser respectat per tothom, no feren més que retardar un enfrontament que, com diu la Neus: "Europa pagaria car!". Efectivament, les vacil·lacions dels governs francès i britànic respecte la política agressiva i expansionista de l'Alemanya nazi, en un intent d'evitar una nova guerra, s'acabarien el mes de setembre del 39.

El dia 1, Hitler envaïa Polònia, havent pactat abans amb l'URSS la seva no intervenció. Davant d'això, França i Gran Bretanya, respectant els acords de suport militar i ajut mutu signats el mes anterior amb Polònia, es veieren obligades a emetre un ultimàtum. Exigiren la retirada de les tropes alemanyes del territori polonès. En Hitler s'hi negà i, el 3 de se-

tembre, esclata la Segona Guerra Mundial.

Organització a la Resistència francesa

Acabada la campanya de Polònia, aquell mateix setembre del 39 començà un breu període sense accions bèl·liques massa significatives, que finalitzà la primavera del 40, quan els exèrcits alemanys ocuparen Dinamarca i Noruega. El maig del mateix any, l'ofensiva s'estengué a Holanda, Bèlgica i França.

La *Wehrmacht* (l'exèrcit alemany) va sorprendre els generals francesos amb un fulgurant atac pel nord, per la zona de les Ardenes, que convertia en inoperant la línia Maginot, una línia defensiva bàsicament dissenyada per aturar atacs que vinguessin de l'est. L'ocupació d'Holanda, Bèlgica i del nord de França va ser molt ràpida i, el 14 de juny, els exèrcits de Hitler entraven a París. El mariscal Henri Pétain,

recentment nomenat cap del govern, sol·licità l'armistici, que se signarà el 22 de juny. Així, França quedava dividida en dues meitats: una, la zona nord, ocupada pels alemanys, i l'altra, la zona sud, amb un govern col·laboracionista presidit per Henri Pétain, amb capital a Vichy.

La Neus i la majoria dels espanyols exiliats es trobaven a la segona, l'anomenada 'França lliure', encara que entre aquelles dues Frances hi havia poques diferències, segons diu. "A la 'França lliure' hi passava el mateix que a l'ocupada, perquè hi havia 'Kommandantures' i soldats de la 'Wehrmacht' i de les SS per tot arreu!". En realitat, el govern col·laboracionista de Vichy pretenia que els francesos acceptessin la derrota i consideressin els països totalitaris com un model a seguir. Per això, l'aparell de propaganda nazi fou molt actiu també en aquella zona, tot i el rebuig de la major part de la població francesa, que començà a organitzar

moviments de resistència a l'interior.

A l'exterior, el general Charles de Gaulle es pronuncià en contra de la rendició. Des de Londres organitzà, juntament amb altres membres de l'exèrcit francès i exiliats a la Gran Bretanya, el moviment *France Libre* per a continuar la lluita contra l'Alemanya nazi i els seus aliats feixistes. A més, molts dels republicans espanyols refugiats a França començaren també a organitzar-se en la Resistència. Aquella gent havien lluitat per la pau al món, la justícia, la llibertat i perquè es respectés la República i, lògicament, a França van continuar fent tot el possible per a què triomfessin aquests ideals.

La Neus explica que a les dones "no calia que ens busquessin, nosaltres buscàvem i trobàvem...". Des de dins els refugis i els camps de concentració francesos, van ser elles les encarregades de buscar i trobar els contactes entre els refugiats i les seves famílies,

constituint un dels primers passos de la Resistència. La mateixa Neus, un cop instal·lada a Carsac, es dedicarà a visitar tots els diumenges un grup de refugiats a Sarlat. Aquests, "dirigits per un poca vergonya", vivien en una mena de barraques en pèssimes condicions. Allà la Neus coneixerà la Blanca Ferón, una comunista francesa que els ajudava i amb qui, anys més tard, compartirà la pena de la deportació. Ambdues decidiren denunciar la situació del refugi a la gendarmeria i, finalment, aconseguiren que anessin repartint la gent per algunes de les cases buides del poble, tot evitant que, en un futur, els alemanys els poguessin deportar.

Així feia la Resistència la Neus quan encara no tenia massa contactes. Actuava una mica, segons afirma ella mateixa, "com una franc tiradora". Amb una nova amiga, la Julieta, una noia basca també refugiada, recorrien els pobles en bicicleta i quan trobaven alguna festa de les que s'or-

ganitzaven per a recaptar diners per als presoners de guerra, es posaven a cantar a dues veus, de vegades acompanyades d'un violoncel·lista de per allí. *"I si vèiem els uniformes verds dels nazis, ràpidament fotíem el camp!"* explica la Neus, recordant les bones estones amb la Julieta.

La seva amiga treballava de criada i de mainadera a Sarlat, a casa d'uns professors i directors del liceu del poble. Aquests la deixaven sola els caps de setmana, i la Neus hi anava a dormir. La qüestió era passar tot el temps possible juntes, per anar en bicicleta i fer colla amb altres dues noies que vivien a Carsac.

A part d'aquestes estones, la Neus no abandonava la lluita en cap moment. Continuava fent tota la propaganda oral que podia, normalment sola. Així, recorria els mercats i les granges de la Dordogna per a demanar la gent que no col·laboressin, de cap manera, amb els enemics de França. Ho feia transmetent la in-

formació que li donaven els francesos que tenien ràdio. Els parlava de la política de Pétain i de Laval, els dirigents francesos que eren col·laboracionistes dels nazis. I si l'audiència no reaccionava, els hi argumentava des del punt de vista patriòtic, que, de fet, era el que ja havia mogut molts francesos a marxar a la guerra, sense tenir cap consciència políti-

ca. Els deia: *"Penseu que si Hitler guanya la guerra, França desapareixerà, deixarà d'existir com a nació!"*.

I amb tot això, la Neus es passava hores i hores parlant en aquell mig occità-català-francès, amb el que més o menys l'enteni- en la gent d'aquella regió occitana. *"Els explicava el que eren els alemanys, perquè encara no els havien vist amb tota la seva potèn-*

cia i la seva manera de fer, encara no els coneixien; els deia que això era un parèntesi, que veurien com tota França seria assolada i que tots els francesos patirien. Que per això havien de lluitar per la llibertat de França”, els advertia sota el perill constant de ser denunciada.

Només que un d'aquells francesos que l'escoltaven esdevingués un futur resistent, ja se'n sentiria satisfeta. És més, als que els hi tenia una mica de confiança, la Neus els deia que comencessin a amagar menjar per al maquis. Ella ja tenia coneixement de la gran xarxa de resistència que s'estava consolidant a l'ombra, i sabia que caldria el suport de la població civil. Per això, s'atrevia a recomanar-los que amaguessin les collites i que no lliuressin la part del subministre que els exigien les

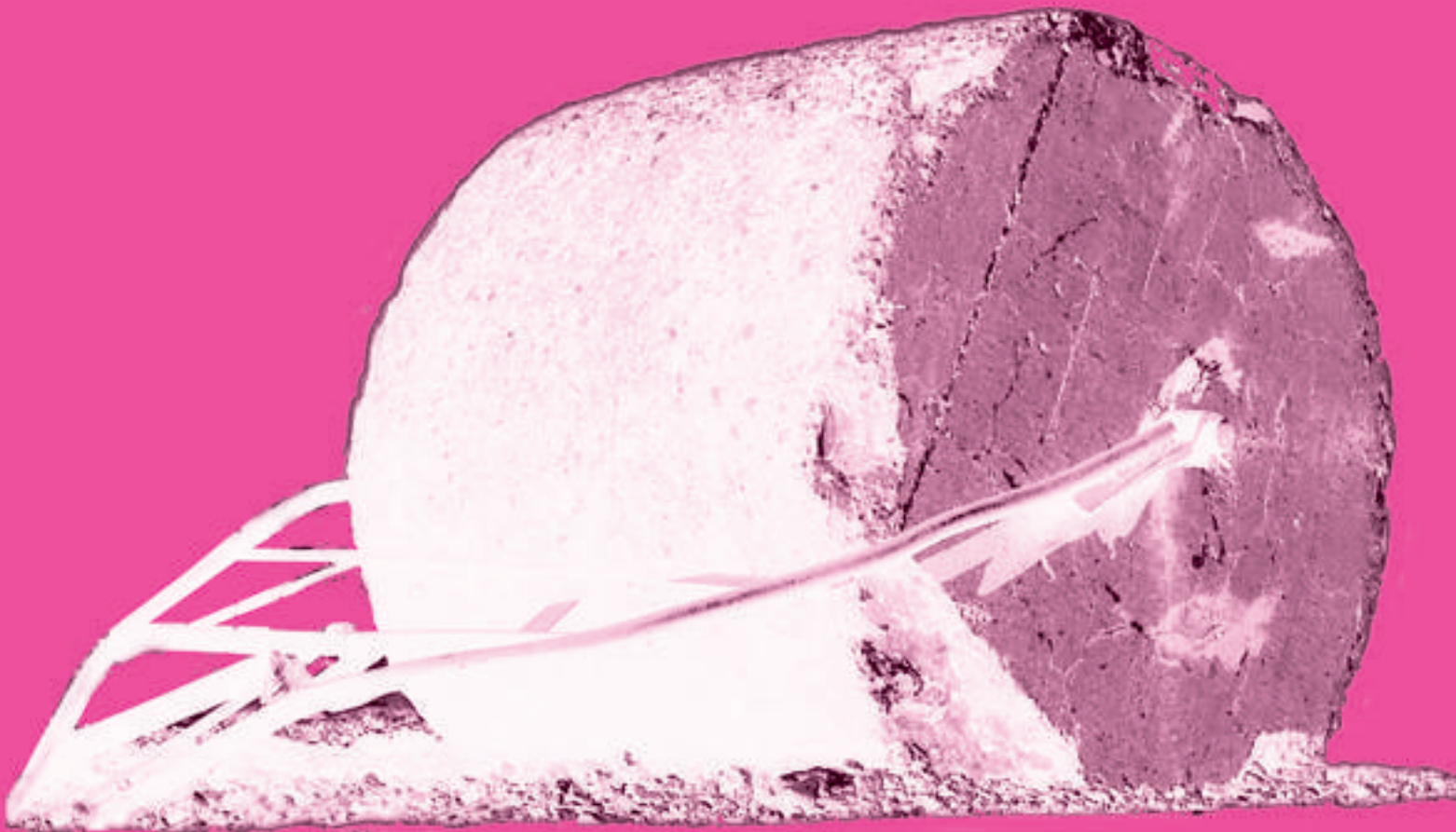
autoritats alemanyes. Aquestes havien convertit la França agrícola en el seu graner i els pagesos estaven obligats a donar una part de la seva collita. La Neus els induïa a que, si més no, en declarassin només la meitat, cosa ben fàcil per als acomodats pagesos de la Dordogna, que ja no vivien tan bé i s'havien d'administrar.

Eren temps d'escassetat i racionament, però els pagesos d'aquella zona, almenys, tenien menjar i podien treure profit del mercat negre. Respecte això, la Neus sempre ha volgut remarcar que: *“Encara que alguns d'ells guanyessin molts diners amb l'estraperlo, la majoria es van portar molt bé, eren bona gent i ho feien pagar al preu que realment valia!”*. És més, recorda que: *“Els que ens havien de vendre el menjar, que*

l'assignava el govern, de vegades, fins i tot, ens regalaven dos pots de lleties o dues ampolles d'oli”. I és que a casa la Neus no els va faltar mai de res, sobretot gràcies a què feia d'infermera voluntària per les granges de la zona. Ella mateixa així ho explica: *“Si necessitava llet, la gent me'n venia o me'n donava, a més, recordo com, en arribar sempre em feien seure i m'oferien una torrada i un got de llet”*.

Molts ja la coneixien bé. De fet, havia estat el Dr. Deguiral qui l'havia sol·licitada com a infermera titular de l'alcaldia, en uns moments en què s'havia donat l'ordre d'iniciar una campanya de vacunació al poble. Però ell i altra gent de Carsac, sabedors del seu activisme, l'havien advertit en diverses ocasions: *“Feu atenció, Neus, perquè us denunciaran!”*.

La resistència

Capítol III

DE LA RESISTÈNCIA A LA DEPORTACIÓ Una parella combativa

A la França de Vichy, molta gent col·laborava amb els nazis. Fou un farmacèutic de Sarlat el que va denunciar en diverses ocasions la Neus a la *Kommandantur* (comandància) dels SS del Périgueux, sense que ella ho sabés. El Dr. Deguiral li explicà quan la Neus retornà a Carsac el 1945, després d'haver estat detinguda, empresonada i deportada als camps nazis. Aquell metge l'havia cobert sempre davant dels alemanys, desmentint qualsevol acusació. Els en donava bones formes, dient-los que era la seva ajudant d'infermera a l'alcaldia i que, per tant, restava sota la seva responsabilitat.

L'11 de novembre de 1942 finalment els alemanys ocuparen tota França. Fou també a finals d'aquell any quan la Neus decidí casar-se i involucrar-se amb el seu marit a la Resistència armada dels

partisans de França. Havia ensopegat amb aquell noi "*alt i atractiu*", com ella el descriu, a la porta de l'alcaldia de Carsac. Simpatitzaren a l'instant i, en poc temps, uniren les seves vides, esdevenint un dels enllaços i punts de suport més importants de la xarxa resistent de la Dordogna. Ambdós tenien 27 anys.

Aquell jove francès, mobilitzat a començaments de la Segona Guerra Mundial, havia estat agafat presoner pels alemanys en la invasió d'Holanda. Després d'un any de captiveri a Alemanya, on treballà a les terres d'un comunista que li revelà l'existència dels camps d'extermini, aconseguí ser alliberat en poder demostrar ser cap de família. Fou així com l'Albert tornà a casa dels seus pares a la Dordogna. Però, en realitat, no tenia cap responsabilitat familiar. Havia enganyat els nazis amb l'ajut del secretari de l'administració de Domme, que falsificà les seves dades. Aquell home estava amb ells, era un resistent.

Els futurs sogres de la Neus eren pagesos emigrats de la Charante-Maritime, un altre departament de França tocant al mar, i estaven ben establerts a la Dordogna. Vivien en una granja a Turnac amb els quatre germans de l'Albert on, fins començada la guerra, ell havia treballat de pagès. En tornar, la seva intenció era independitzar-se. Per això, s'espavilà per llogar una terra al mateix poble i establir-se tot sol.

L'objectiu prioritari de l'Albert era ajudar a la xarxa resistent que els antifeixistes francesos i els exiliats republicans havien començat a organitzar. Una perillosa aventura que la Neus, ben aviat, com-

partiria. Enamorada d'aquell jove i de les seves idees llibertàries, estava disposada a viure amb ell i així fer junts la Resistència.

Es casaren el 29 de desembre de 1942 a l'alcaldia de Carsac on

s'havien conegut. *"El nostre viatge de noces va ser buscar un lloc per a poder reunir els primers 'maquisards'!",* explica la Neus. De fet, el mateix dia del casament, els tocà amagar els primers guerrillers del que seria l'anomenat maquis de Turnac, que coordinarien junts. Aquells nous guerrillers eren dos joves espanyols que, com molts altres, eren carboners i havien estat cridats al Servei de Treball Obligatori (S.T.O.) a Alemanya. En desertar, ja no podien fer vida normal i se n'anaven al maquis. Havien de refugiar-se a la muntanya, si no volien topar amb les forces d'ocupació alemanyes o amb alguns funcionaris col·laboracionistes que els podien denunciar. Per això, la Neus i l'Albert els van fer els seus padrins de casament, i dies després els feren amagar en una cova del bosc del Périgord, que ja tenien localitzada. *"Hi ha escenes de la Resistència que m'han marcat més que altres del camp, com el dia que pujàrem a la cova on s'havien*

d'amagar els dos primers maquis. Havies de passar per un camí molt arrecerat, per allí la Dordogna era molt profunda i et podies matar", assegura la Neus.

De fet, quan encara vivien en granges separades, la Neus i l'Albert havien començat a cercar un bon lloc per als maquis, que els permetés estar amagats i tenir mobilitat al mateix temps. Va ser la Neus qui, després de buscar i buscar, va descobrir que el tenien ben a prop. *"De la nostra casa de Turnac surt el maquis. Si agafes el camí ral, per on poden passar els automòbils i que va recte fins el que nosaltres en dèiem la pedania de Domme, et trobes que a tots dos costats està ple de boscos i a mig camí, tot pujant, cada cop es va fent més frondós. De tan espès que és no es veu res i, de tan fosc, li diuen el Périgord negre!"*

La Neus va adonar-se que aquell punt més espès era l'amagatall ideal, a més d'un lloc estratègic. A l'haver-hi bosc als dos costats del camí, els combatents

podien repartir-se a ambdues bandes, de manera que si eren atacats els d'un costat, els de l'altre podien defensar-los.

Així doncs, amb el lloc trobat i els primers guerrillers amagats, el nou matrimoni passà a organitzar el maquis de Turnac, d'on cada setmana sortia un grup per a fer dos o tres sabotatges.

Evidentment no calia casar-se per a fer tot això, ni tampoc ells, en un principi, ho havien volgut. Era una qüestió estratègica. A l'oficialitzar la seva relació, la Neus podia adquirir la nacionalitat francesa i deixava de ser una simple refugiada espanyola. Això fou determinant en la seva tasca d'enllaç pels diferents departaments francesos. Podia desplaçar-se amb total llibertat, sense salconduïts ni passaports falsos.

El maquis de Turnac

Així és com, a finals de 1942, la granja que l'Albert i la Neus tenien en arrendada a l'anomenada

Presqu'île de Turnac ('quasi illa', perquè la població és una península rodejada pel riu Dordogna) esdevé la seva base d'operacions, a part de ser el seu únic mitjà de subsistència. Era una petita granja amb diverses dependències, on tenien un hort i una plantació de tabac, que els donava just per viure. L'Albert no deixava fer res a la Neus, més que ocupar-se de l'hort i d'alimentar els animals. Tenien gallines, dues vaques i un porc. En els moments de més feina a la plantació, l'Albert permetia que la

seva muller l'ajudés. La Neus assegura que allò no tenia res a veure amb el dur treball a la vinya que recordava de la seva infància al Priorat. De fet, estava encantada amb la nova vida a pagès. *"Jo m'ho feia tot, també pastava el pa!"*.

La jove parella subsistia amb els productes de la granja i, a més, guanyaven uns pocs diners amb el tabac que venien a una fàbrica del costat de Sarlat, que havia tret de la misèria tota la zona. Els de la fàbrica els feien declarar tota la producció i fins i tot passaven a controlar-la. Després que se l'emportaven, la Neus i l'Albert corrien a amagar les fulles que es deixaven tirades per terra. Eren per als maquis. *"Els les assecaven, les torraven i se les fumaven! El que ho sabia fer molt bé, fins i tot hi tirava unes gotetes de conyac!"*, recorda la Neus.

En començar el 1943, ja portaven un maquis de 20 persones. La Neus i l'Albert feien la recepció i instal·lació dels francesos i

espanyols que volien entrar al maquis de Turnac. Això sí, per a evitar infiltrats, sempre els feien passar per un exhaustiu interrogatori. Eren homes que havien desertat del S.T.O., exiliats republicans, antics combatents de les Brigades Internacionals, ex presoners de guerra o bé militars francesos desertats. Alguns eren maquis que passaven d'un departament a un altre, solien provenir de Brive o de Les Eyzies, on estaven perseguits. En general, tots ells acostumaven a ser homes que volien fer la Resistència i que, a més a més, a l'estar perseguits no podien fer vida normal. Per això, una altra de les tasques de la Neus i l'Albert era facilitar-los documentació falsa per a què poguessin circular.

Els carnets els robaven als despatxos d'algunes alcaldies o, de vegades, els hi facilitaven els mateixos secretaris. Als pobles petits solien ser els mestres d'escola qui acostumaven a fer aquesta funció.

I quan s'assabentaven que una alcaldia havia emès els tiquets o cartes de racionament, també l'assaltaven per garantir aliment als maquis. Tot ho aconseguien gràcies a la complicitat de molta gent del poble, que els anava informant. Com el dia que assaltaren una mena de castell, que el seu propietari utilitzava de magatzem de menjar que, després, servia a tot l'estat major alemany al seu famós restaurant de París, *La Rôtisserie du Périgord*. Els havia informat una dona que treballava a l'estafeta de correus del poble d'Aillac, on sempre parava la Neus en els seus recorreguts fent d'enllaç. Quan podia, aquella dona col·laborava amb ells. En viure prop d'aquell petit castell, sabia tots els moviments i els anava mantenint informats. Aquell dia, aprofitant que el propietari se n'havia anat a París, es decidiren a entrar i buidar-lo. Hi destinaren un grup de quatre guerrillers, acompanyats per un company que feia d'agent doble i sem-

pre els ajudava amb la seva furgoneta. El moment era ideal, ja que aquell col·laboracionista francès, carregat de quartos, havia omplert el castell d'animals i queviures per a la nova temporada. Allà s'hi preparava l'especialitat del restaurant, el menjar confitat. En tornar el propietari, s'enrabià tant que es veu que s'estirava dels cabells, li explicà a la Neus la dona de correus dies més tard, en una de les seves trobades. *"Tot ho havíem de robar! Nosaltres no teníem res de menjar, ningú no ens donava ni ens enviava res!"*, explica la Neus, queixant-se de què el seu grup no rebia el mateix ajut que els maquis que en deien 'de combat'.

Aquests, també anomenats *gaullistes*, tenien suport des de Londres i rebien de tot: armes, tabac, menjar... a través dels 'paraxutatges' que sovint els llançaven els avions anglo-americans. En canvi, el maquis de la Neus i l'Albert, integrat per un major nombre d'espanyols que

de francesos, pertanyia als *Franc-Tireurs et Partisans Français (FTPF)*, el braç armat dels comunistes a la Resistència. Aquests guerrillers creien que a l'enemic no se li havia de donar treva i per això practicaven el sabotatge. Els maquis de 'combat', en canvi, feien la Resistència passiva, esperant el dia en què Charles de Gaulle els ordenés entrar en acció el famós dia J (*Jour Ji*).

Més endavant, com explica la Neus, *"Va ser Jean Moulin, el representant de De Gaulle a l'interior, qui el va convèncer d'unificar la Resistència. Nosaltres no volíem perdre la nostra idiosincràsia. Va costar una mica però es va fer. No vam voler perdre mai el nom i en diguérem FTPF-FFI dins les Forces Franceses de l'Interior"*. Seria la mateixa Neus la que portaria a la direcció del maquis els papers per a la futura unificació dels diferents moviments de la Resistència de l'interior de França per a la seva coordinació amb l'exterior. *"Els papers els vaig portar sota*

un cabàs ple de patates i verdures. Si m' enxampen, em cremen viva!", diu referint-se als nazis.

Però pel moment, els maquis de l'FTPF no tenien més remei que

robar a la casa d'algun col.laboracionista o mirar d'obtenir provisions i armament per la via diplomàtica, a través d'algun agent doble en contacte amb les dues

organitzacions. La Neus i l'Albert tingueren una gran complicitat amb un tal Trefeil, que sempre els ajudava. Encara que treballava pels de combat, sempre aconseguia el màxim que podia per a ells. Com diu la Neus, veia clarament que necessitaven més ajut: *"Estava en contacte amb els gaullistes i amb nosaltres, però sempre en benefici nostre, era més adepte a l'FTPF"*. A més, com que treballava de flequer i també venia alguns queviures, quan podia els hi portava pa i menjar amb la camioneta. Però, sobretot, els informava dels llocs on podien aconseguir aliments. Quasi sempre era a cases de pagesos.

Quan es tractava d'obtenir armes, ja era més difícil. En Trefeil no els en podia facilitar, però com que sabia que n'hi havia, aviat seria ell qui també li donaria a la Neus l'adreça d'un home que potser els en podria oferir. Aquest treballava per a un maquis de combat del nord de Sarlat i casa seva servia de magatzem del material

rebut en els 'paraxutatges'. La Neus el va anar a trobar, però el nou contacte no li ho posaria fàcil. En un principi es mostrà força reticent i, en lloc d'armes, li oferí tabac, sopa, xocolata, carn, conserves...

L'oferta, encara que temptadora, en aquells moments no interessava la Neus. Passaven gana, però obtenir armes els hi era absolutament necessari per a començar a cobrir les urgents accions de sabotatge contra els alemanys. Aquest era el somni de tot guerriller, com diu ella. A més, aconseguir-ne la primera era molt important, ja que: *"un cop en tenies una, aleshores era fàcil obtenir-ne una altra, a un altre lloc"*.

Mentre aquell home la tenia allà palplantada, sense ni tan sols deixar-la entrar a casa seva, la Neus s'obstinava en la seva demanda. El maquis de Turnac necessitava armes urgentment i no se n'aniria així com així. *"Qui t'ha donat el meu nom?"* li preguntava l'home, tot enfadat. *"Es diu el pe-*

cat, però no el pecador!", contestava la Neus, que de cap de les maneres delataria el seu confident. Aquell home s'adonà que si ella coneixia el seu nom, sabia del cert que tenia armes i, per tant, moralment no s'hi podia negar.

Finalment, l'home li donà una metralladora. La Neus quedà bastant satisfeta del resultat d'aquella difícil negociació. Un cop aconseguida la nova joguina, havia de portar-la ràpidament al maquis. Així que desmuntà la metralladora i l'amagà dins d'una maleta per iniciar el camí de tornada, exposant-se a ser descoberta en un possible control o registre durant el trajecte.

Enllaç del maquis

La Neus va participar activament a la Resistència als seus dos nuclis més importants, als departaments de la Dordogna i La Corrèze. Com la majoria de dones resistents, s'encarregava de

garantir el subministrament al maquis i, en el seu cas, sobretot de transportar les armes. I ben aviat va ser destinada a l'aparell polític i de transmissions. Feia d'enllaç entre el maquis i els caps regionals. Aquesta tasca consistia estrictament en portar missatges. La Neus recorda que se'ls amagava als rodets del cabell o que se'ls aprenia de memòria.

On més anava era a Brive, a Bergerac, a Souillac i a Gourdon. En el cas de Brive, havia de recórrer 95 km. entre la Dordogna i la Corrèze per a transmetre un comunicat. El trajecte el feia a peu, en barca, en bicicleta, en autobús... combinant els mitjans de transport per a despistar l'enemic, ja que els autobusos eren sistemàticament registrats a cada límit del departament. *"Fer d'enllaç era summament perillós i requeria una gran resistència moral i física"*, afirma la Neus. Per això destaca el valor d'aquelles dones, que s'exposaven a ser torturades i empresonades en cas de detenció.

Així ressalta que en el primer gran procés contra la Resistència, el març de 1941, anomenat 'dels quaranta', la majoria eren espanyols, entre ells 6 dones. Totes

aconseguien fugir de la caserna de Turelles a París.

La Neus mateixa reconeix la por que passava en el llarg trajecte fins a Brive. Primer carregava la bicicleta a la barca, travessava el riu, arribava a Carsac i recorria 2 quilòmetres fins a Sarlat. Allà amagava la bicicleta al bosc i caminava mig quilòmetre més fins a la plaça, on agafava l'autobús

nocturn. *"En la foscor i amb el vent, em donava la impressió que tot el que es bellugava eren SS que sortien del bosc"*, la Neus encara s'esgarrifa en recordar-ho.

Per garantir la seguretat en una missió, el màxim d'agents de la Resistència que es posaven en contacte per transmetre un missatge era de tres persones. En el cas de la Neus, els seus companys eren els caps interregionals anomenats Reynald i Kléber, que no es coneixien entre ells. El nom de guerra de la Neus, en alguns casos, era *Polina*. En Reynald també li deia *Puça*.

Se citaven davant del teatre de Brive. La tàctica era fer-se passar per una parella d'enamorats o dinar en un restaurant de la mateixa plaça, on de vegades tenien de veïns de taula oficials de les SS. Per sota de les estovalles li passaven el comunicat i pel mateix procediment la Neus recollia la resposta en tornar de la seva trobada amb el maquis, vuit dies després. Mentrestant, s'havia

d'allotjar a casa de col·laboradors. En el llenguatge resistent, s'anomenaven punts de suport. La Neus recorda la família Rodríguez, que l'acollia a la seva granja de Saint Mexan, a la Córreze. La seva pròpia família eren un punt de suport a Carsac.

La casa dels Català sempre va estar oberta per als fugitius i per a algun ferit en combat fins al final de la guerra. *"La meva mare els curava i els amagava les armes fins que podien reprendre la marxa"*. La Neus havia entrat a França amb molt material sanitari i, de ben segur, la Rosa es fixà en com exercia d'infermera la seva filla. Respecte al Baltasar, diu que el seu pare recorria les muntanyes i anava al maquis: *"Feia d'agent d'informació perquè en la seva feina de barber a Sarlat ho escoltava tot i després ho transmetia al maquis. I si feia falta els afaitava"*.

Ella mateixa va passar a ser organitzadora de maquis. Mentre era a casa dels Rodríguez espe-

rant el temps prudencial per a tornar a buscar el missatge de resposta, va aprofitar per moure's per la Córreze: *"Anava a un lloc i procurava tenir contacte amb un pagès o amb qui fos, i allà es formava un altre maquis. Buscava persones sensibilitzades que fessin de punt de suport per acollir gent, i els explicava com havien d'actuar"*, recorda la Neus.

Ella i el seu marit també estaven a la direcció política de l'exèrcit resistent. Casa seva esdevingué un centre d'operacions on

s'ideaven les consignes, els plans militars i els sabotatges, principalment a les vies de comunicació i als emplaçaments militars de les forces d'ocupació nazis. També hi fabricaven els explosius. Tots els plans foren executats: es descarriaren trens, es volaren ponts, es feren saltar les línies d'alta tensió... *"L'exèrcit alemany anava ocupant França i nosaltres sabotjàvem tot el que podíem per posar-los obstacles"*.

A la Neus ja l'havien nomenat enllaç regional, amb sis departa-

ments al seu càrrec, i alhora la deixaven participar als plans militars de sabotatge. Segons les seves paraules: *“Les dones també formàvem part de l’estat major, perquè érem les que ens coneixíem bé el territori. Això significava participar en els plans estratègics i decidir on s’havia d’atacar... Teníem un mapa militar on marcàvem amb xinxetes roges o negres els llocs on s’havia d’actuar”*.

Un sabotatge ideat per la Neus es portà a terme en una fàbrica d’ales d’aviació de Bergerac. Allà hi treballaven a la força un grup d’espanyols i la Neus parlà amb els que eren comunistes i de confiança i els proposà introduir clor a les ales perquè no funcionessin. *“Així fou com van marxar sistrens carregats d’ales inservibles cap a Alemanya”*.

La detenció

La Neus i el seu marit caigueren en mans dels nazis l’11 de novembre de 1943, en la mateixa

data de l’armistici i capitulació sense condicions d’Alemanya a la Primera Guerra Mundial, el 1918. Per tant, era un gran dia per als francesos i, en contra, un dia de vergonya per als alemanys, que buscaren venjança. La Neus assegura que el dia de la seva detenció es va produir una veritable cacera de resistents.

A ells els va delatar un noi francès que es dedicava a robar i a denunciar gent per diners. I els SS oferien 6.000 francs per cada resistent. *“Vaig saber qui era la persona que m’havia delatat, perquè va acompanyar els SS fins a casa nostra. Era un noi de Sarlat que un dia es presentà a la granja demanant entrar al maquis. Com nosaltres marxàvem cap a Bergerac a comprovar el resultat de la darrera missió, no li poguérem fer l’entrevista de costum”*. La Neus té gravat a la memòria aquell dia fatidic: *“Els alemanys envoltaren casa nostra, emplaçant tres metralladores de campanya i armats amb metralletes i bombes de mà. Per sort no teníem*

res que ens poguéssim comprometre. Només el mapa de l’estat major enganxat darrera la porta de la nostra habitació. Van obrir-la bruscament, però no el van veure”. Els agafaren quan ja tenien preparada la maleta per marxar, perquè els havien avisat que venien a per ells. En el seu llenguatge significava que estaven cremats.

La intenció de la Neus i l’Albert era sortir aquella matinada cap a Villeneuve sùr Lot, on tenien una tasca encomanada a la Resistència a través d’un contacte. *“Ens havíem d’infiltrar com a treballadors a una fàbrica de conserves, destinades als alemanys. La meua proposta era posar arsènic a les llaines al final de la cadena”*. Però no van ser-hi a temps. Els soldats de les SS arribaren a la granja molt discretament, amb el motor del camió apagat durant tot el trajecte de baixada des de Domme. A més portaven el camió ple de bombes amb l’objectiu d’atacar el maquis de Turnac. Els detingueren a ells dos, a en Jeanel, un

camperol de la zona que voltava per allà, i a dos guerrillers, que aquell dia dormien a la granja perquè al maquis feia molt fred.

Els emmanillaren i els feren pujar al camió, però abans de marxar comprovaren si hi havia algú més a una altra dependència que tenien més amunt. La Neus s'alegrà que els altres dos guerrillers que hi havien dormit s'haguessin pogut escapar gràcies a la boira. *"Quan vaig veure que no treien ningú, se'm va escapar un somriure i vaig rebre dues fortes bufetades"*. Els alemanys no s'adonaren que travessaven de punta a punta el maquis de Turnac, perquè els detinguts ni s'immutaren. Així que van haver de tornar-se'n sense res. La Neus assegura amb orgull que mai van trobar el maquis. *"Ni la gent del poble coneixia el lloc on era. Sabien que hi havia guerrillers, però no exactament on!"*.

Encara durant el trajecte, la Neus i l'Albert veieren des de lluny com els nazis feren explotar amb una bomba de retardament l'úl-

tima dependència per assegurar-se que no hi quedés ningú ni cap material important.

Primer els van portar a la prefectura de Périgueux per interrogar-los. La Neus recorda la terrible tortura psicològica. *"No vaig rebre ni un cop, però vaig haver de controlar els nervis més de mitja hora, amb una pistola a cada templa i una metralladora a l'esquena. Els mal parits em deien: 'Parla,*

dona, no siguis ximpleta, si el teu marit ha cantat i t'ho carrega tot a tu, i a més t'enganya amb altres dones". Però ella es mantingué ferma, insultant sense parar el seu delator, que era present a l'interrogatori.

Presó a Limoges

Havien estat detinguts a les 8 del matí i arribaren a les 11 a la prefectura. Després de l'infructuós interrogatori, a les 11 hores d'aquella mateixa nit, els nazis els traslladaren a la presó de Limoges (Haute Vienne). La Neus era conscient de la seva situació: *"Sabia que allà hi portaven els casos greus. I vaig pensar que ja estàvem llestos"*. Allà la separaren del seu marit, i hi restaran empresonats durant dos mesos.

A Limoges hi havia tres naus, les dels costats eren per a presos comuns i la del mig per als polítics. La Neus era a la del mig com tots els resistents. Aquests se les van empecar ben aviat per co-

municar-se entre ells amb la col·laboració d'alguns guardians francesos, que eren anti nazis. La mateixa Neus organitzà una mena de correu intern. Consistia en transmetre parts de guerra i consignes guerrilleres. *"Era important passar-nos informació del que succeïa fóra per aixecar-nos la moral, perquè no hi ha res com estar a la presó aïllat i incomunicat"*, diu amb vehemència.

El paper dels funcionaris consciencijats va ser crucial. Entre nau i nau, hi havia un corredor per on els guardians passaven cada nit. La Neus recorda que aquests els transmetien els parts de guerra entonant cançons franceses. *"Aleshores, nosaltres ho apuntàvem a un tros de paper o on fos i ho passàvem. Fèiem venir el Francisco Serrano, un noi que ens portava la sopa i que havia estat a la Resistència. Li posàvem els parts sota l'olla i li dèiem: 'Això ara ho passes a la primera cel·la de l'altra nau, i després te'n desfàs. De la nostra zona ens ocupem nosaltres'.*

Ens comunicàvem cridant a través de les finestres de les cel·les".

A Limoges els presoners passaven molta gana, amb la ràbia afegida de veure com els nazis es quedaven els paquets que els enviaven les seves famílies. Així ho recorda la Neus: *"Nosaltres escrivíem a casa dient que estàvem bé, que no necessitàvem res, per a evitar que ens enviessin coses i s'ho*

quedessin els nazis. Ells deixaven els paquets al corredor per a què els veiéssim bé, mentre ens havíem de menjar la sopa de sempre. Després venien cantant borratxos, s'ho enduien i s'ho menjaven".

Però mentrestant, els soviètics havien aturat l'avanç dels alemanys i començaven la contraofensiva. Era l'Hivern d'Stalingrad. Això marcaria el tomb decisiu en el

decurs de la guerra, a favor dels aliats. Un fet que donà forces a la Neus i les seves companyes davant dels caps SS i de la Wehrmacht de la presó. Fins i tot inventaren una cançó per a fer-los la punyeta. La Neus encara recorda la lletra: *“Davant la caserna hi ha un soldat alemany que munta guàrdia. Jo li pregunto per què plores? I ell em respon: Estem fotuts, tenim els russos al cul! Lili, Lili Marlen...”*. Diu que els hi repetien com a boges.

Un altre record que la Neus conserva gravat a foc és el del soroll de cadenes quan es despertaven al matí. *“Ens imaginàvem que anaven a afusellar alguns companys i, aleshores, ens posàvem a cantar tots la Marsellesa. Els acomiadàvem així. Fèiem tremolar tant persones cantant!”*.

L'actitud rebel dels presoners polítics va provocar un major control per part de les autoritats. Els qui eren considerats els líders encara ho tenien pitjor. Així, a la Neus la canviaren diverses vegades de cel·la. L'última en què va

estar fou la dels condemnats a mort. Ella i les seves companyes temien que les condemnessin a mort sense judici, però també podien pensar que la raó era que allà les podien vigilar millor a través de la finestra de l'habitació del costat. Sortosament, allà s'instal·laren els nois encarregats del ranxo i aviat les calmaren: només eren a aquella cel·la perquè no hi havia prou lloc.

Durant l'empresonament, un dia s'emportaren la Neus per a interrogar-la de nou sobre el maquis de Turnac.

La tortura

“Uns oficials nazis em tragueren de la presó i em portaren en cotxe cap a la ‘Kommandantur’. Em feren posar de cara a la finestra, mentre donàvem voltes per la ciutat. Volien fer entendre a la població que les dones col·laboràvem amb els alemanys”, interpreta la Neus. En el segon interrogatori que va viure, els nazis la torturaren físicament.

I això no s'oblida mai: *“Aquell dia em van fotre una gran pallissa. Després pretenien que firmés una declaració que jo no havia fet; a més estava escrita en alemany. Els vaig dir que si volien matar-me que ho fessin, però que mai firmaria!”*. Els seus torturadors li contestaren enfurismats: *“T'assegurem que ho faràs: tenim els mitjans i el temps, dimoni!”*. A partir d'aquí, li propinaren puntades de peu, fueta-des, bastonades... *“El meu pobre cap, quants cops va rebre! Totes les meves forces es dirigien a no perdre el coneixement, concentrant-me com podia en l'odi que sentia cap a ells”*. Li esberlaren la mandíbula, però la Neus en cap moment va caure a terra: *“No els volia donar aquesta alegria. M'aguantava per on podia i em mantingué dreta”*.

Però alguna cosa greu devia estar passant perquè, de sobte, tots els de la Kommandantur van sortir per potes. A la Neus la retornaren a la presó i allà un guardià francès li explicà que, aquella mateixa tarda, s'havien

renovat grans combats en el maquis de la Córreze i de la Dordogna. Havien volat el gran nus ferroviari de Brive. Casualment, aquesta acció que li va salvar la vida a la Neus, havia estat ideada a casa seva! Així ho explica: *“Estàvem en combinació amb els ferroviaris de Brive i ens informaven que a tal quilòmetre i a tal hora passaria un tren de mercaderies, perquè els alemanys s’ho emportaven tot. Així, un cop volada la via, la gent podia anar a arregar tot el menjar que trobaven, tot hi arriscar-se molt”*.

La Neus ja havia pensat evadir-se. De fet, tingué una bona oportunitat quan, en agafar una forta

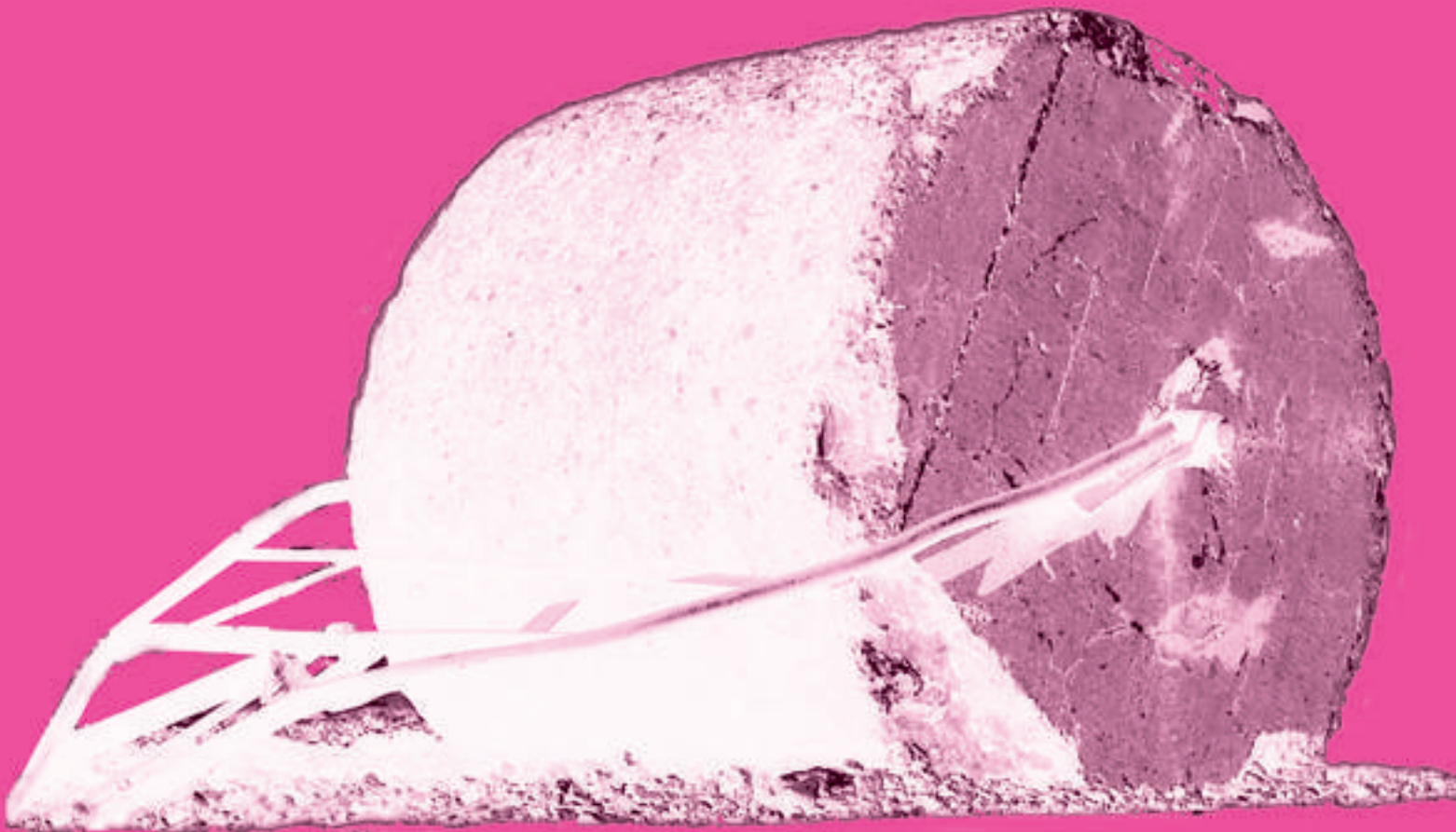
cistitis, la traslladaren a l’hospital de Limoges. Allà no l’emmanillaren i a més conegué la dona d’un general que li oferí adreces de persones que l’amagarien. Però es va fer enrera perquè sabia que la seva acció significaria represàlies per a la família i el seu grup a la presó. Tot i així, aquells contactes li serviren per a organitzar la fuga de la Louise Aronoviets, una companya a punt de ser executada. En tornar a la presó, la Neus li refregà el ventre amb un guant de crin fins provocar-li ampolles. Quan l’hospitalitzaren, la Louise es pogué evadir. La Neus la retrobà el 1975 gràcies

al Francisco Serrano, el jove que els repartia la sopa a la presó i que havia estat a la mateixa xarxa resistent que la Louise.

Davant l’ofensiva de la Resistència, els nazis no paraven de detenir gent. Les presons eren plenes i, per a fer lloc, començaren les deportacions en massa. La Neus recorda quan, a finals de gener de 1944, el SS Meier va fer posar en fila unes 50 dones de la presó de Limoges i els va dir: *‘Ara començareu un viatge molt llarg en tren, allà on aneu estareu molt bé, com a una casa de repòs’*.

En realitat, les portaven cap als camps d’extermini.

La deportació

Un dia tràgic, la gent més innoble
d'aquesta terra desfeia la pau,
els vils feixistes dreçats contra el poble
volien fer-lo per sempre un esclau.

...!...

Amb fúria i disciplina
enfonsarà l'abisme,
el criminal feixisme
l'Exèrcit Popular. Endavant!

RAVENSBRÜCK I HOLLEISCHEN. Viatge a l'horror

A la Neus la traslladaren de la presó de Limoges al camp de trànsit i internament de Compiègne, situat al nord de París. Era l'antecambra de la mort, un lloc on milers de presoners, homes, dones i nens, esperaven els maleïts trens que els portarien cap als diferents camps d'extermini. En sortien sis cada dia. Just quan la Neus arribà a Compiègne, el seu marit, que l'havien tret una mica abans de la presó de Limoges, marxava cap als camps de la mort. Allà es va acomiadar de l'Albert: *"Ens podrem veure perquè ell es va posar a l'espitllera i jo a la finestra del vagó. No recordo què ens diguérem, però el SS que era amb mi es va posar a plorar"*.

Els deportats s'amuntegaven en una mena d'enormes quarters mentre esperaven que se'ls enduguessin al seu fatal destí. L'únic

que els donaven diàriament era un quart de pa per a menjar i un quart d'aigua, per a beure i rentar-se. Al camp de Compiègne, la Neus va fer pinya amb altres dones resistents, com les franceses Geneviève de Gaulle (la neboda del general, tot i que no ho va saber fins més endavant), Teresa Menot 'Titi', amb qui compartí presó a Limoges, i la seva amiga Blanca Ferón, a qui havia conegut al refugi de Sarlat. Amb les

tres coincidí als camps de Ravensbrück i Holleischen. A Compiègne també hi havia moltes dones espanyoles i catalanes republicanes que havien estat a la Resistència. La Neus recorda a: Coloma Seròs, Carmen Cuevas, Amalia Perramón, la Sole, Herminia Martorell, Rosita Da Silva, Alfonsina Bueno, Sabina González i la seva mare Carmen Bartolí, Carlota Olaso i Rita Pérez.

Després de llargs mesos de pre-

só i tortures en els terribles interrogatoris, a aquestes valeroses dones els havia arribat l'hora de la sentència. A Compiègne els hi comunicaren la seva condemna. La Neus no ho oblidarà mai: *"Ens acorralaren en un pati i, sense judici ni res, ens van anar dient: tu tal, tu tal..."*. A algunes les condemnaren a mort i a mi a treballs forçats a perpetuïtat. *'Mentre hi ha vida hi*

ha esperança!, vaig contestar, rient com una boja".

A finals de gener de 1944, cinc dies després de la seva arribada a Compiègne, la Neus és deportada al camp de Ravensbrück en el primer gran comboi que partia de França, anomenat 'el de les 27.000', juntament amb un miler de dones franceses, espanyoles, refugiades txeques, poloneses...

"Els combois els definien pel número de persones que hi transportaven i com que nosaltres vam marxar unes mil, el següent ja va ser 'el de les 28.000'. Jo tenia el número 27.534" rememora la Neus.

A les deportades per motius polítics o per resistents les distingien amb un triangle vermell. I totes portaven la inicial del país d'origen. *"Com que totes les espanyoles veníem de França, no portàvem la S, sinó la F"*. En aquest sentit, la Neus vol destacar la discriminació de les dones espanyoles per part dels nazis: *"Una tendència marcada per a minorar la nostra important participació a la Resistència i no reconèixer l'elevat nombre de desapareguts a la deportació"*.

Aquell miler de dones destinades a Ravensbrück es repartiren en grups de vuitanta als vagons de bestiar. La Neus explica que respiraven per torns l'aire que entrava per una finestra de 50 x 30 cm i que havien de fer les seves necessitats en un bidó de car-

bur, que es bolcava constantment sobre la palla del terra. Mentre encara recorrien França, moltes tiraven missatges a la via amb l'esperança que els recollissin els ferroviaris: "Hi posàvem qui érem perquè els fessin arribar a les nostres famílies i així sabessin que encara estàvem vives. Els ferroviaris s'hi jugaven la vida al recollir-ho", reconeix la Neus.

Durant el duríssim trajecte, la

Neus s'intentà evadir de la realitat agafant-se als records de la seva infància a Els Guiamets, de la seva militància a les J.S.U.C. i al PSUC, de la seva tasca a la colònia Les Acàcies i a la Resistència... I a l'orgull d'haver resistit la presó i els interrogatoris sense denunciar ningú. Com ella mateixa diu: "Ho volia guardar tot a la meva ment, eren visions alegres i exultants per a deixar aquest

món amb la meva fe intacta en la victòria".

El viatge durà quatre dies i cinc nits. De sobte, el tren parà i els nazis obriren els vagons. A crits i a cops de culata, llançaren les deportades a terra. Havien arribat a Alemanya. Les conduïren a fuetades fins unes barraques, on els hi donaren un got de sopa i un d'aigua. Després les tornaren a tancar als vagons amb la mateixa violència. La Neus calcula que a les dues de la matinada del 7 de febrer de 1944 arribaren a l'estació de Fürstenberg, província de Meklenbourg (ara Brandenburg). La data la té més o menys clara perquè coincidia amb l'aniversari del seu germà. Era a la Prússia oriental i l'anomenaven 'la petita Sibèria', perquè la temperatura oscil·lava entre els 18 i els 22 graus sota zero. Aquella zona era el triangle de la mort: allà hi havia els camps d'extermini d'Oranienburg- Sachsenhausen i Ravensbrück. Pel darrer -que traduït de l'alemany vol dir

'pont dels corbs' per la quantitat que n'hi havia-, hi passaven quasi totes les dones deportades abans de ser destinades a un altre camp o Kommando de treball.

El camp de Ravensbrück

Empentades brutalment per deu soldats de les SS, armats amb metralladores i fuets per a cavalls i acompanyats pel mateix nombre de gossos llop, les deportades entraren al que la Neus defineix com "el món dels morts". Ravensbrück va ser l'únic gran camp de concentració nazi dissenyat especialment per a dones. Les SS havien començat la seva construcció el novembre de 1938, en un indret situat prop del poble de Ravensbrück, a uns 80 quilòmetres al nord de Berlín. Però les primeres presoneres no hi foren traslladades fins la primavera de 1939, procedents del camp de Lichtenburg. Entre 1939 i 1945 hi van estar recloses unes 132.000 dones i nens, a més

d'uns 20.000 homes i un miler d'adolescents, procedents d'unes quaranta nacions.

El febrer de 1944 ja era un

camp de categoria 3, és a dir, d'extermini. Tot i així, com diu la Neus: "Encara que la lògica nazi fos matar, primer s'expressia el suc a les víctimes. Les físicament més aptes, contribuïrien amb el seu treball a augmentar els abundants beneficis que els SS treien dels acords amb les empreses i els monopolis col·laboracionistes com I.G. Farben, que subministrava el gas cyclon 3 per a les cambres dels camps, Siemens, Mercedes Benz, els Thyssen, els Krupp...".

El camp de Ravensbrück tenia capacitat per a 3.000 persones. Quan la Neus hi va arribar, hi havia 11.000 dones, a més d'homes i nens, que també eren forçats a treballar. Cada setmana, un miler de dones hi morien de mort natural.

A aquestes altures de la seva vida i tot i haver escrit un llibre sobre la seva experiència, la Neus encara és incapaç de descriure amb paraules el que va sentir a l'entrar al camp d'extermini. El que sí va pensar és que la seva

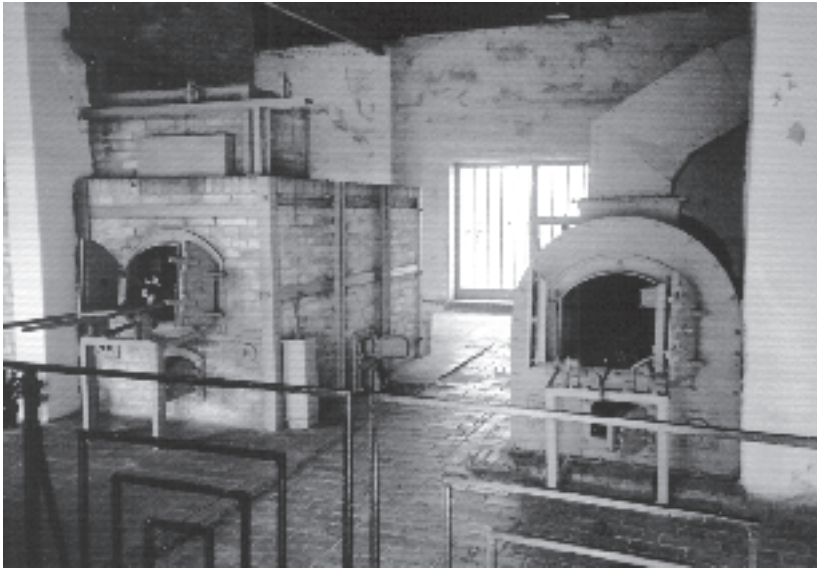
joventut acabava en aquell moment i que, si en sortia viva, mai tornaria a ser la mateixa. *“Les descripcions de l’infern a ‘La Divina Comèdia’ no són res en comparació amb Ravensbrück. Realment, Dante no coneixia l’infern”,* sentència.

Entre les 3 i les 4 de la matina-

da del dia de la seva arribada, en travessar les portes de Ravensbrück, sentiren dos tocs de sirena. El primer indicava l’hora que tocava llevar-se. El segon, que s’havia de formar a la plaça central (*Apelle Platz*) per al recompte. En veure els seus nous torturadors , la Neus es qüestio-

nà si eren veritablement éssers humans... Il·luminades pels potents reflectors de les torres de vigilància, desfilaren entre dues columnes de barraques que formaven un carrer. Quan passaren pel costat de les barraques sentiren que uns ulls les miraven. La Neus descriu aquell xoc: *“Eren*

dones, però en veure-les ens vam pensar que eren mortes que sortien d'una tomba!”.

Cinc-centes d'aquelles dones tenien adjudicada la barraca (Blok) 22, al final del camp, i les altres cinc-centes la 32, declarada *Nacht und Nebel* ('nit i boira'). Així designaven els nazis el destí dels presoners d'aquella barraca: l'aniquilació ràpida. L'expressió l'agafà Himmler, el cap de la

Gestapo i de la plana major dels camps d'extermini, de l'òpera de Wagner *L'or del Rin*, on Fafner ordena els nans desaparèixer: "*Seid nacht und nebel gleich!*" (feu-vos com a nit i boira).

La barraca de la Neus havia estat buidada el dia abans. Les seves antecessores eren zíngares i foren eliminades. La barraca estava plena de polls i el sostre foradat. Els catres, de 80 cm d'am-

ple per 4 peus de llarg, tenien encenalls de fusta en lloc de palla, el que comportà una traqueïtis general. Eren lliteres triples i a cada plaça hi hagueren de dormir entre dues i quatre dones capiculades.

A la banda esquerra de la barraca 22 hi havia les comunes, a la dreta, l'habitació de la seva cap (la *Blokova*), i enfront els lavabos, moltes vegades sense aigua i sempre infectats de tifus i disenteria. A cada costat hi havia un menjador i un dormitori, previstos per a cent persones. La Neus recorda que "*en el costat B, érem unes tres-centes dones al menjador. Allà ens desmaiàvem, però no podíem caure perquè no hi havia ni un mil·límetre d'espai*". Però tampoc tenien dret a seure: les tres-centes dones envoltaven una taula amb sis tamborets.

Passats uns dies, després d'una dutxa combinant aigua bullint i gelada per a treure'ls-hi els polls, les portaren al vestuari i a algunes, com a la Neus, les raparen

al zero. Allà els llançaren el que seria tota la seva roba: una camisa, unes calces, una bata i una jaqueta grisa amb ratlles verticals -feta d'estopa i els cabells de les que havien estat rapades abans-, i amb un caputxó que, segons la Neus: *"servia per a enlletgir-nos i acabar amb la nostra autoestima, no pas per a protegir-nos"*. I afegeix: *"Totes uniformades, totes malaltes, totes lletges i fetes unes pelleringues... La intenció dels nazis era que deixéssim de ser persones per esdevenir números"*. El següent pas era enregistrar-les. A la *Kommandantur* els feien la fitxa antropomètrica, on constava el nom, una foto de cara i de perfil i un número. Després, la revisió mèdica a l'infermeria del camp. L'objectiu era seleccionar les dones aptes per al treball. Les que tenien alguna malaltia crònica o incurable i les més velles serien eliminades sense dilació.

La Neus s'enrabia recordant que hagueren de desfilar davant els metges de les SS i les prete-

ses infermeres *"despullades i sense protecció higiènica, com necessitava jo aquell dia"*, ja que tenia la menstruació. S'espantà quan veié que a la seva fitxa escrivien amb llapis vermell. *"Vaig pensar que els nazis creien que estava tuberculosa i que em portarien cap al crematori"*. L'esgotament ja li venia dels durs temps de la Resistència i de la presó. Per a ani-

mar-se, es deia: *"Començo a ser un esquelet però no estic tuberculosa, tinc esperança!"*.

Passats 8 dies, la cridaren de nou a la infermeria, de la qual afirma que *"molt poques malaltes sortien si no era pel fum de la xemeneia"*. Finalment, després de fer-li la radiografia pulmonar, els metges de les SS la consideraren apta per a treballar i, quan va tor-

nar a la barraca, totes les seves companyes l'abraçaren amb alegria. De totes maneres, "ja m'havien confeccionat un altre número de fitxa per a escapar de la selecció", explica la Neus.

Companyes solidàries

"La primera setmana a Ravensbrück, i sense haver sortit encara pels carrers del camp, vaig veure morir més de vuit amigues", rememora amb dolor la Neus. Llavors va caure en una depressió. *"Els deia a les meves companyes que no en sortiríem vives. Els preguntava: 'Veritat que ens morirem aviat?'. I elles em contestaven: 'Sí, i tu la primera, perquè no menges, no dorms i ens crees mala consciència a l'haver-nos d'empassar la teva sopa! Menja i calla! No ens contagiïs la teva por'. Vaig pensar que havia de fer com elles, que, per sortir-me'n, no havia de deixar de lluitar".*

Primer va haver de recuperar-se de la seva debilitat física. Alimentar-se era primordial, tot i que

la dieta al camp era escassa i repugnant. Al matí, els donaven un cinquè de litre d'aigua bruta i tèbia com a cafè. Al migdia, una mena de sopa amb dues peles de nap i patata en un plat ple d'aigua, que es bevien perquè al menys havia bullit. A la nit, i només dos cops per setmana, una patata amargant de les que es donen als porcs, i 15 grams de formatge fet amb patata fermentada. I, en els bons temps, un quart de pinta ple de llèmenes i 60 grams de pa, l'únic sòlid.

Les presoneres també rebien

paquets de menjar de les seves famílies, però els nazis s'ho quedaven tot. La Neus explica que els hi permeteren escriure una carta en alguna ocasió, per això els seus pares sabien que estava deportada a Ravensbrück: *"Entre l'adreça i el comiat, només hi havia espai per a 25 paraules. Els dèiem que no es preocupessin, que estàvem a una casa de repòs, perquè, si no, la carta no sortia... I és clar, insistíem que no ens enviessin res. Jo sé que els meus pares i els meus sogres enviaven un paquet d'ells i un de la Creu Roja cada mes. Ho*

van fer fins al final, però només en vaig rebre un; els alemanys ens els robaven!”.

La Neus va rebre tot el suport de les seves companyes per sortir endavant, i sent un especial reconeixement per la Geneviève de Gaulle. Compartien barraca, però la Neus no s'assabentà que era la neboda del general fins que foren alliberades. No ha oblidat que aquella dona li salvà la vida: *“Quan m’agafaren, jo estava molt fatigada a conseqüència de tants mesos de Resistència, sempre anant amunt i avall, i després la presó, les tortures... I al camp havíem d’anar a buscar el cafè i els sacs de pa, que pesaven 25 kg, i portar-los a la barraca. Pobres de nosaltres!”.* Aquesta tasca se l’anaven tornant per parelles, i la Geneviève no va deixar que la Neus hi participés. *“Jo m’enfadava, volia fer com tothom”,* però ella li va impedir perquè sabia que si carregava el sac, el pes la mataria.

Una vegada superada aquella primera etapa de depressió, la

Neus va estar preparada per afrontar-ho tot. Decidí gravar a la seva memòria el que succeïa al camp per a explicar-ho al món si n’aconseguia sortir amb vida. Recuperà l’empenta que sempre l’havia caracteritzat i espiava allà on podia: a les cuines, als forns crematoris... Una vegada va acostar-se a la barraca 32, la de les sentenciades a mort. Des de lluny, va sentir que algú cridava: *“Achtung, Kappo!”* (atenció, una cap!). A uns 25 metres, veié l’enorme guardiana que es dirigia a ella feta una fúria i empunyant un garrot. La Neus fugí com un llançardaix. Encara es pregunta de quin país seria la dona que li salvà la vida...

Treballs forçats i càstigs

Les presoneres de Ravensbrück havien de passar una quarantena abans d’incorporar-se als treballs forçats. Però el grup de la Neus no l’acabà. Als 20 dies ja les portaren al recompte a la pla-

ça central. La sirena les arranca-va del catre a les 3 de la matinda: tocava vestir-se, calçar-se, fer el llit, prendre el cafè i passar el primer recompte davant de la barraca. A l’hivern, l’aigua estava gelada i no es podien ni rentar. Després, desfilaven cap a la plaça central del camp on, a les 4 en punt, havien de formar en quadres. Les feien estar dretes i immòbils durant 5 hores, a 22 graus sota zero. *“I esperàvem aterrides quin seria el primer crim del dia”,* rememora la Neus.

La primera feina que els obligaren a fer a les de la barraca 22 fou a pic i pala. Les tragueren del camp en grups de quaranta. *“Travessàvem Fürstenberg amb una aixada enorme a l’esquena. Un cop arribàvem a una esplanada, havíem de desplaçar un munt de terra de dreta a esquerra i a l’inrevés. Volien esgotar-nos i valorar les nostres forces”,* assegura la Neus. El primer toc de xiulet del SS de torn, i les 40 pales estaven en moviment. Les dones de caràcter més

Capítol IV

alegre s'atreuen a imitar els moviments de Charlot a la pel·lícula *Tiempos modernos*.

Pel camí de Fürstemberg veien cases de maons vermells amb cortinetes blanques i flors a les finestres. Eren les residències dels SS i les seves famílies, que vivien al voltant del camp. Les havien construït els primers deportats de Sachsenhausen, que eren alemanys antifeixistes. La Neus diu que després ja ni es mirava les cases, *“ni els seus residents i els seus nens, que ens tiraven pedres”*.

Una altra feina que van encomanar al seu grup fou engrandir el llac Schwedt. Havien de trencar el gel i treure la turba negra i glaçada. La Neus recorda les condicions infrahumanes en les que treballaven: *“Obríem rases de desguàs amb l'aigua gelada fins als turmells. I amb les mans nues, sense cordill ni motlle, havíem de treure el fang, confeccionar uns maons perfectes i col·locar-los en munts més alts que nosaltres”*.

Per a evitar que es debilitessin més i assegurar el seu màxim rendiment, a l'infermeria del camp els hi posaven una injecció per a què no tinguessin la regla. La Neus no va menstruar des del 1944 fins al 1951. Ja es pensava que no li vindria la regla mai més o que quedaria estèril. Però sorrososament va tenir dos fills.

Al camp també els tocava fer les tasques de neteja. La més fastigosa era la de buidar les comunes, embussades a diari com a conseqüència de tants ventres malalts. A més, els conductes de l'aigua i les clavegueres de les comunes estaven a un metre de diferència i només hi havia quatre vàters per a tantes dones. Un dels càstigs que els imposaven era recollir amb les mans els excrements acumulats al que en deien les 'columnes de la merda' (*Scheisskolonne*). A la Neus l'obligaren molts dies: *“La merda ens arribava fins a mitges cames. Els nazis la feien servir com a adob per als seus jardins”*.

Però el pitjor que els podien ordenar era fer de botxins. Quan els SS les consideraven disponibles (*Verfügbarenb*) perquè en aquell moment no estaven ocupades en res, en cridaven unes quantes i les obligaven a penjar altres dones. Totes les deportades de la barraca 22 juraren que no ho farien mai. La Neus ho va tenir molt clar: *“Va ser una obsessió constant. Abans la tortura o suïcidar-me electrocutada a les filferrades que envoltaven el camp! Mil vegades aquella mort abans que ser botxí”*. Moltes preses de Ravensbrück es suïcidaren tirant-se a les filferrades electrificades quan ja no podien suportar-ho més. Altres s'electrocutaren accidentalment en caure als sots que hi havia a la vora.

Un altre perill eren els gossos llop dels SS. Al retornar al camp havien de passar pel costat de la gossera, on 200 bèsties lladraven furioses al percebre la seva olor. *“Sempre hi passava sense respirar; una angoixa mortal em paralizzava*

les pulsacions: i si s'obrien les portes?” es preguntava la Neus.

Les presoneres també podien morir mentre treballaven amb la piconadora. La Neus va veure com sis dones tiraven d'aquella màquina de 900 quilos. Moltes queien esgotades i morien aixafades. Cada vegada que les presoneres del camp queien d'esgotament, les molien a cops de bastó i si n' enxampaven alguna mirant per la finestra de la barraca, les castigaven a totes a romandre a la intempèrie, sota la neu i la pluja, de 12 a 24 hores.

Mètodes d'extermini

Algunes morien de fam, malalties de septicèmia, tifus i disenteria, per les tortures... Altres, aixafades pels vagons de mercaderies o per la piconadora. I a moltes les eliminaven directament utilitzant els mètodes més variats: les gasejaven, les afusellaven, les penjaven, les tiraven als gossos, les ofegaven a les comunes, els injectaven

benzina al cor o a les venes que els provocava dolors horribles... I al quiròfan del camp s'hi practicaven monstruosos experiments. El seu màxim responsable va ser el Dr. Karl Gebhardt. Entre les seves víctimes hi havia un grup de noies poloneses, les anomenades *Kaninchen* (conillots d'índies). Aquell SS, que també era el presi-

dent de la Creu Roja alemanya, els va extreure dels membres nervis, músculs i ossos.

Els forns crematoris funcionaven dia i nit. La Neus recorda el constant i insuportable tuf a carn cremada. *“Les cendres dels cossos servien d’adob o les llençaven al llac. L’escàs greix humà era recuperat per a greixar les màquines i per a*

fer betum. Amb els cabells feien roba o encoixinaven els submarins”. A algunes les ficaven mortes, però algunes encara eren vives com Sofia Liman, una jove mare espanyola, i *madame Gauville*, que era d’un poble de la Dordogna i que coincidí amb la Neus a la presó de Limoges.

Quan el forn no donava més de

si, obrien una rasa i amb benzina li calaven foc. La Neus assegura que així van assassinar un gran nombre de nens jueus i gitanos. Diu: *“Això no ho he vist, però ho he sentit”*, perquè alguna vegada els SS ho feien tan a prop del camp, *“que les mares sentien els seus brams i es tornaven boges de dolor”*. Llavors els guardians les portaven al *Mittwerda*, un lloc que ningú sabia el que era i on les aniquilaven. I a les dones que parien al camp, els hi ofegaven els nadons en un cubell ple d’aigua o els agafaven pel cap i els peus i, d’una estirada, els desconjuntaven. Les mares quasi sempre morien de febres puerperals.

Estratègies de supervivència

Per fer front a tot aquest horror i poder sobreviure, les deportades van aprendre a rentar-se sense aigua, a aguantar la set i la fam, però com diu la Neus, el més important consistia en *“exercitar la*

ment per a no tornar-te una bèstia, que era el que volien els nazis!", i al mateix temps "mantenir la solidaritat i no perdre la dignitat".

En aquest sentit, vol destacar l'ajut que van rebre de les presoneres alemanyes, que els hi traduïen tot el que no entenien i les avisaven dels perills. La Neus afirma que també patiren molt i que eren igual de prop de la mort. Els nazis els hi adjudicaren responsabilitats. A les caps de barraca les anomenaven *Blokovas* (deformació polonesa de *Blokeralteste*). Altres treballaven a la infermeria o a l'administració. La Neus compartia barraca amb una hongaresa que sabia alemany i portava les escriptures. A través d'ella s'assabentava del que passava. Així, les deportades pactaren amb les *Blokowas* i les seves ajudants, les *Stubowas* (deformació polonesa de *Stubediense*), que davant dels guardians nazis les tractarien amb duresa, però en la seva absència les alertarien de qualsevol perill. "Les alemanyes i polo-

neses eren les caps perquè algú havia de dirigir els equips de nit i de dia. Elles no sortien com nosaltres a treballar", aclareix la Neus.

El que va salvar aquelles dones va ser la unitat, la solidaritat i l'afecte entre elles. Es repartien el menjar, guardaven bocins de pa per als nens... I establien vincles familiars: "A les grans els hi dèiem mare, encara que no eren molt velles, tenien uns 50 anys, i a les més joves, els hi dèiem filles. Els hi fèiem creure que les necessitàvem per a resistir i les protegíem discretament", explica la Neus, que afegeix: "La vida en aquell antre de mort era estimada amb passió i l'ànima immensa de llibertat ens mantenia en peu".

El diumenge era l'únic dia que no treballaven i l'aprofitaven per treure's els polls, rentar la roba i a la tarda cantaven, fins i tot muntaren una coral. Malgrat la gana que passaven, també intercanviaven receptes de cuina. "N'apuntàvem de tots els països. A mi me les van prendre i també dos

quaderns de lliçons d'alemany, perquè intentava aprendre'n. Així que em vaig dir: al dimoni l'alemany!", recorda la Neus.

Les estones que passaven a la barraca també les dedicaven a intercanviar coneixements. Cadascuna donava el millor d'ella mateixa. La Neus explica que feien una xerrada cada dia, d'història, de música... "El camp va ser la meva universitat; entre les meves companyes hi havia una periodista, una escriptora, una mestra... I jo els hi explicava coses de pagès". I cada nit, abans de dormir, s'obligaven o bé a cantar una cançó o a explicar un conte o un acudit, "per així no perdre l'esperit".

En aquest sentit, la Neus assegura que les dones van fomentar la solidaritat i la cultura als camps de concentració. Així ho va comprovar més endavant una bona amiga seva, la Wanda Kiedrzynska. Era una historiadora polonesa de renom, que formava part del Comitè Internacional de Ravensbrück. La Wanda

investigà tots els camps per saber quina activitat cultural s'hi feia. Així esbrinà que on se n'havia fet més era als de dones i ho va publicar. Per això avui Ravensbrück és l'Escola Internacional per a l'estudi de la deportació en general.

A Ravensbrück hi havia jueves, catòliques, testimonis de Jehovà, comunistes, socialistes, simples patriotes, intel·lectuals, burgeses, tot i que la immensa majoria de preses provenien de les capes obreres i camperoles. Altres eren allà pel sol fet de ser poloneses, jueves, zíngares o dones 'suposadament' resistents. La Neus insisteix que, per damunt de les identitats nacionals i les creences polítiques i religioses, va haver-hi unitat, "sense cap distinció. Totes teníem un enemic comú. Érem dones antifeixistes". I afegeix: "Una de les grans lliçons que vaig aprendre al camp és la solidaritat i la tolerància respecte a qui pensa diferent a mi".

Quant al nombre total de do-

nes que van passar per aquell camp, no se sap amb exactitud perquè tots els documents i les fitxes van ser cremats pels nazis abans de l'arribada de les tropes aliades. Només s'ha pogut calcular de manera aproximada a través dels testimonis. Respecte a les espanyoles que van ser-hi internades, tampoc se'n sabrà mai el nombre exacte. Moltes ni tan sols

van ser registrades. La Neus pensava que havien anat a parar-hi unes quatre-centes espanyoles, però a partir del treball que fa actualment pel Memorial ha esbrinat que la xifra s'acosta al mil·ler. En tot cas vol fer patent que: "Les cendres d'algunes d'aquestes dones es troben al fons del llac Schwedt, que les deportades vàrem engrandir amb les nostres pròpies mans nues".

Trasllat al camp de Holleischen

Un fet que va agafar per sorpresa la Neus i les seves companyes, després d'un mes a Ravensbrück, va ser veure quatre avions soviètics sobrevolant el camp durant mitja hora. Era el 8 de març de 1944, dia internacional de la dona treballadora. Els pilots dibuixaren la data al cel com a mostra de solidaritat amb les presoneres. La Neus assegura que en aquell moment van ser conscients que no les havien oblidat i

es van sentir lliures. De fet, ho cridaren per les finestres de les barraques mentre els nazis s'amagaven pensant que els soviètics els bombardejarien. Però el temps a Ravensbrück arribava a la seva fi per a algunes d'elles. Així, una nit les Kappos irromperen a la barraca 22 amb un grup de guardians acompanyats dels seus gossos. La Neus i les seves companyes sopaven. Cridaren els noms d'un centenar de dones i no les deixaren ni acomiadar-se. De sobte, la Neus tornava a ser al vagó d'un tren i sortosament l'acompanyaven les seves amigues franceses Blanca Ferón, Titi Menot, Nanette Fernier i l'hongaresa Gusy Galambos. Les portaven cap a Holleischen, un Kommando de treball depenent del camp central de Flossenburg que estava a 40 quilòmetres, a la regió dels Sudets (Txecoslovàquia). Flossenburg era un camp d'extermini d'homes.

En el cas d'Holleischen, abans havia estat una moderna granja

de vaques. Era només per a dones (en van arribar a ser dues mil), però a l'altre costat de la carretera també hi havia un grup d'homes. Segons la Neus, *"Holleischen va ser un camp d'extermini en el que, mentre podies produir, et perdonaven la vida"*. Allà li van adjudicar un altre número, el 50.446.

Les condicions de vida eren les mateixes que a Ravensbrück, però a Holleischen s'aixecaven

una hora més tard. A les 5 en punt feien el recompte al pati. Segons la Neus, la sort que van tenir en un començament fou que el comandant d'Holleischen no servia per a dirigir un camp de concentració, *"perquè no era prou malvat"*. Aquell austríac nazi al que les deportades batejaren Edmon, al principi es portava bé amb les franceses perquè havia estat presoner al seu país durant la Primera Guerra Mundial. Tot i així,

un matí que tornaven de treballar al torn de nit, el grup de la Neus li va fer una gran xiulada en saber que *"havia fet bastonejar al nostre pati un presoner de la barraca d'homes"*.

I com el comandant va decebre els seus superiors per la seva actitud tova, arribà el dia en què el traslladaren. *"L'Edmon se'n va endur amb ell la cap de les SS al camp, 'frau' Schmit, a qui anomenàvem 'la garsa', i a l'Elsi, una 'Blokova' alsaciana molt bona persona i molt dolça, que ens havia tractat molt bé. El comandant n'estava enamorat.*

Els tres van morir a Nuremberg durant un bombardeig". La Neus i les seves companyes se n'assabentaren després, quan ja alliberades buscaren l'Elsi.

Entre altres botxins d'Holleischen, la Neus encara recorda el SS Totoche, *"un home servil cap als seus superiors i bestial amb les dèntingudes"*. La seva especialitat era l'estrangulament. A la cruel cap sobrenomenada 'la garsa', la reemplaçà una antiga cap del camp

d'Auschwitz. També hi havia una terrible SS a qui la Neus va batejar 'mosca de merda': tenia la costum de pegar-les als ulls amb un enorme anell de pedres precioses. A la SS Graff li deien 'pantera roja' i a la SS Ria, 'pantera negra'. A un altre SS el motejaren 'el gripau', per la seva cara plena de grans i berrugues.

A partir de la marxa de l'Edmon, el tracte es va endurir. Els prohibiren riure, cantar, parlar durant

els trajectes cap a la feina... I s'acabaren les festes mig clandestines que es muntaven els diumenges a la barraca, que bàsicament consistien en cantar. *"Tot era 'Verboten' (prohibit) i, després dels recomptes, cada matí i cada nit, ens deien: us penjarem a totes!"*, una amenaça difícil d'esborrar. La Neus recorda que precisament la nit del 24 de desembre de 1944, a l'altre costat de la carretera, els homes van

tenir com a arbre de Nadal dos homes penjats. *“Nosaltres, amb el cos i l'ànima adolorits, vam celebrar aquella nit unides. Les catòliques van fer una missa sense comunió i, les no creients, vam col·laborar amb la confecció d'un altar preciós. Ens vam reunir a la barraca diverses 'famílies' i ens repartirem els nostres bocins de pa”*.

Un altre fet salvatge que va patir directament va ser quan, en un dels extenuants controls, al fer-la despullar li van trobar el que van qualificar com a lligues. *“Simplement vaig trobar un tros de goma negra i em vaig fer dos lligacames. Les necessitava perquè només ens donaven un cordill per aguantar-nos les mitges, però es trencava i se'ns queien”*. Només per això va rebre una gran pallissa: *“La 'mosca de merda' em va donar puntades amb les botes, em va fufetejar...”*. Però la Neus va trobar la manera de resistir físicament i mentalment la tortura: *“Em vaig posar com una pilota, donant voltes com una cuca”*.

Sabotatge

Al camp d'Holleischen, els polls, la fam, les jornades de 12 hores de treball, els constants recomptes i les alertes dels bombardejos aliats no donaven ni un minut de repòs a les presoneres. Aquestes treballaven a una fàbrica de bales antiaèries de dia i de nit, canviant de torn cada setmana. Només podien reposar una mica quan els tocava torn diürn, perquè quan feien el nocturn, el dia següent ja no les deixaven descansar. Les obligaven a fer 10.000 bales per equip. Al Kommando de la Neus, destinat al taller número 44, eren 40 dones, entre elles hi havia les seves inseparables amigues franceses: la Blanca Ferón, la Titi, la Janette, madame Lansac, la Iolanda, la Peregrina i la Paula.

La qüestió era que els exigien produir material bèl·lic per a matar els soldats de la resistència o de les tropes aliades. La Neus afirma: *“Se'ns va plantejar el cas de*

consciència més greu de la nostra vida, però optàrem per acceptar, sabent que, si no ho fèiem, ens eliminarien i altres ens reemplaçarien”. Tot i així, també veieren clarament la manera de continuar amb la Resistència dins el camp: es tractava de sabotejar per tots els mitjans l'armament nazi. I a més es van negar a cobrar la feina: *“Intentaven pagar-nos amb uns vals per a fer veure que érem allà voluntàries”*, explica la Neus, però totes es van declarar enemigues del Reich.

La planificació de les accions es decidia entre totes les dones polititzades. *“Les 'gaullistes' tenien moltes iniciatives i eren molt valentes, però volien sempre el nostre suport o la nostra opinió”*, explica la Neus, referint-se a les comunistes, i afegeix: *“Combatre era sobreviure! I per a nosaltres també ho era no deixar el Partit. A la nostra barraca ens reuníem, però al taller ho fèiem tot en conjunt amb les altres companyes”*. Com que la vigilància era constant, acabaven de lligar l'acció del dia *“dos mi-*

nuts abans de començar a treballar o feies veure que portaves amb una altra un munt de bales cap a un altre lloc, i en aquell moment aprofitaves per parlar. No era fàcil”.

La primera acció de sabotatge al taller 44 va consistir en baixar la producció a la meitat. Per això els SS les batejaren el *Kommando Faul*, és a dir, el grup de les gandules. Les castigaven per la seva lentitud, però elles s’excusaven dient que la màquina era molt vella i no marxava bé... Després es van dedicar a espatllar les màquines i les bales. *“Ens vam assabentar que la més petita cosa aliena barrejada amb la pólvora la inutilitzava. Així que hi tiràvem mosques, el mateix oli de la màquina o escopinades”*, recorda la Neus.

Al camp de tir els SS provaven les bales en sèries de 10.000. Si n’hi havia 100 de defectuoses, la sèrie ja no servia, s’havien de desmuntar les bales al taller i tornar a fabricar-les durant un altre mes. El perill afegit per les presoneres era que el detonador els

podia explotar a les mans i deixar-les sense dits, com els va passar a algunes.

L’anomenat ‘*Kommando de les gandules*’ va inutilitzar uns 10 milions de bales en 10 mesos. La Neus explica que cada dia havien d’apuntar la quantitat que en fabricaven. Ella i la Blanca Ferón hi afegien un missatge irònic: *“Blancaneus i els set mecànics”*. També sabotejaven les màquines segons el lloc que els tocava a la cadena. Hi havia especialistes en trencar les premses, com la Titi, en retardar el ritme de la màquina parant la maneta, o en netejar la màquina amb un cub ple d’acetona, com feia la Neus. *“Tinc dos cicatrius al pulmó dret de tant respirar l’acetona. Cada matí, treia una glopada de sang. Jo em pensava que venia de l’estómac, però era del pulmó”*. Fins i tot, el Primer de Maig de 1944, dia internacional dels treballadors, les presoneres decidiren fer una vaga d’una hora i es plantaren davant la màquina sense fer res.

Evidentment, el *Kommando Faul* va ser l’escollit per als càstigs sota qualsevol excusa. Un clàssic era obligar-les a estar dempeus durant hores sota la pluja o la neu. Però el pitjor era que si les enxampaven en ple sabotatge, la condemna era a mort. A algunes dones les van penjar al camp central de Flossenbürg, com a les espanyoles Mimi de Pau i la seva cunyada Elena, a una francesa, la Françoise de París, i a una soviètica. En el cas de la Mimi i l’Elena, havien destrossat el motor de cap, desmuntant tota la cadena del seu taller.

Tot i així, la Neus considera un deure assenyalar que l’enginyer en cap del seu taller i el contramestre mecànic no les van denunciar, encara que sospitaven de les autores. Segons la Neus, no ho feren perquè ja havien perdut la fe en el nazisme, estaven tips i era el final...

Un exemple de què els SS començaven a baixar la guàrdia a Holleischen va ser quan les presoneres van protagonitzar un fet

únic als camps: feren una vaga de fam. Una nit es negaren a menjar la sopa d'herbes deshidratades que sempre els produïa dolors d'estómac i diarrees. Així es va llançar la consigna de vaga de fam. "Ni les telefonades al comandant, ni els crits, ni els pals ens van fer desistir", afirma la Neus. Les forçaren a treballar tota la nit sense pausa i l'endemà al matí, pensaren el pitjor: "Teníem por que ens matessin, però ens van donar la primera i última amanida verda que vaig provar en tota la deportació".

A finals d'abril de 1945, la fàbrica d'armament ja no funcionava, perquè no arribava material. Així, les darreres setmanes els feien treure les runes provocades pels bombardejos aliats, arrancar troncs d'arbres, fer morter per al sòl d'uns tallers que mai funcionarien... La Neus afirma que el seu objectiu era extenuar-les i que les matessin les bombes: "Els SS d'Holleischen ja no podien traslladar-nos a Flossenbourg per a ga-

"Mai no he rigut tant com quan vaig ser al camp de concentració. El riure em va salvar. Al meu costat sempre es riia. Jo sempre tenia gana de riure, encara que em paguessin. Els treballava tan duríssim [als nazis] que m'agafaven gana de riure. Què veieu que us diguï!"

-Neus Català

sejar-nos". Ja era un fet que els alemanys perdien la guerra i als SS del camp l'únic que els preocupava era amagar-se.

Ja feia mesos que la Neus i dues companyes de taller, la Blanca Ferón i la Lola Gené, havien estat condemnades a mort, "però l'ordre d'execució no arribà a temps des de Berlín perquè vam quedar aïllats". Tot i així, ella ja ni pensava en la mort: els dies i les hores

previs a l'alliberament diu que les va viure com a un somni, saber que els nazis havien estat derrotats li donava força i coratge. Ho recorda així: "De lluny, sentíem l'estrèpit de les batalles del front soviètic. A l'oest, els alemanys es lliuraven als americans sense resistència. El 3 de maig, a les 11 de la nit, vam veure un front de foc venint des de Praga. Ens preguntàvem: 'Arribaran a temps?'. Excitades i

Capítol IV

ansioses esperàvem l'acte final de la nostra tragèdia".

El comandant d'Holleischen havia fet minar el camp per a què saltés a les 12 h. del matí del 5 de maig. Mitja hora abans, un grup de guerrillers i soldats polonesos i txecs les alliberaven. Van obligar el comandant de les SS "a desactivar la infernal enginyeria i, sense més contemplacions, el van afusellar a 50 metres del camp en una cuneta", rememora la Neus.

L'exèrcit americà era qui prenia possessió de la zona, però les seves tropes no van entrar al camp. La Neus hagués preferit que l'alliberessin els soviètics: "perquè sóc comunista i perquè l'Exèrcit Roig va donar moltes vides; si no arriba a ser per la Unió Soviètica i els sacrificis que van haver de fer, els aliats no guanyen la guerra!", vol deixar clar.

Aquell gloriós dia, les deportades d'Holleischen sentien repicar de campanes. El so de la victòria els hi arribava des de ben lluny: "Quan parlo de l'alliberament sem-

pre dic 'Sentíem les campanes de Praga', i no és una frase feta, és veritat que sentíem les campanes de tot arreu: les de Pilsen i les de Praga, encara que estiguessin a 80 quilòmetres...", assegura la Neus.

En ser conscient de la llibertat

recobrada, un any i mig després que els nazis la capturessin a la seva granja de Turnac, el primer que va fer la Neus fou assaborir la primavera: "Quan anàvem a treballar, vàiem un camp de baixada ple d'herba tendra i floretes grogues. Jo m'havia dit que un dia seria meu... Vaig mossegar l'herba, les flors, la terra i em vaig rebotar en ella amb les poques forces que em quedaven amb tantes ganes!".

Fins tres dies després no pogueren marxar, perquè hi havia dificultats amb els transports. Mentre, un grup de presoners de guerra francesos les va agafar sota la seva protecció i, segons paraules de la Neus, les tractaren admirablement: "En aquell poble hi havia moltes fàbriques i tenien una cuina central, de la que n'eren els encarregats. Ells ens portaven el menjar i fins i tot ens feien crêpes. No volien que sortíssim per a què no ens desapareixin els alemanys que quedaven per allà".

La Neus tampoc ha oblidat un soldat de Texas destinat a la ga-

rita de guàrdia. La seva mare era espanyola i *"a la Sabina González, a la Lola Casadellà i a mi ens va convidar a esmorzar, ens va donar suport moral i va enviar els nostres missatges a les famílies"*.

Les integrants del 'Kommando de les gandules' i altres deportades d'Holleischen van demostrar la seva grandesa en demanar que no castiguessin qui s'havia portat correctament amb elles durant el seu captiveri. Així, dirigiren una carta als americans de la comandància en la qual sol·licitaven clemència per a dues persones: *"la SS Zimmer, una dona molt discreta que no ens escridassà ni ens maltractà mai, i per a un austríac, que el van posar a la 'Whermarcht' però no era nazi"*.

Finalment, el 8 de maig del 45 van sortir del camp. Els americans les repatriaren en camions, perquè no era possible viatjar per cap altre mitjà: tot havia quedat tancat. A uns 10 quilòmetres de Nuremberg, totalment destruït, la Neus començà a plorar: *"En veure*

com els americans feien ostentació de la seva potència militar bombardejant sense parar... No hi havia cap altre signe militar al cell". Les seves inseparables amigues no entenien la seva reacció i ella els va respondre: *"Aquests ocells fan olor als corbs de Ravensbrück; segurament en algun racó de la terra ja deu existir una guerra"* (efectivament, a Indoxina). Aquesta va ser la seva primera decepció d'alliberada.

Per arribar a França, pogueren agafar un tren. Travessaren el Rin per un pont de fusta, molt lentament. L'atzar va tornar a salvar la Neus: *"El segon comboi després del nostre es va enfonsar amb 900 presoners de guerra que venien d'Alemanya"*.

Retorn a França

Una vegada passada la frontera, les portaren a Thionville, on les reberen *"unes indignes representants de la Creu Roja francesa"*, tal i com les qualifica la Neus. El primer que els digueren fou: *"Si*

us haguéssiu quedat a casa rentant els bolquers dels vostres nens mocosos, res us hagués passat!". La Neus encara s'enrabiava al recordar-ho: *"Si no ens separen uns ex presoners de guerra i uns soldats francesos, les hauríem linxat a aquelles feixistes!"*.

Després d'aquell desagradable incident, les esperaven unes soldats franceses per allotjar-les en uns quarters. La Neus diu que *"tenien més fums que un tren"* i que es devien haver incorporat a la Resistència en el darrer moment. No se'ls va ocórrer una altra cosa que intentar fer-les formar, precisament a unes lluitadores que havien sobreviscut a l'infern dels camps. La reacció de la Neus i les seves camarades fou immediata: *"Les vam apartar d'una manotada tot dient: 'Allez, allez!'. Ja no les veïrem més"*.

L'endemà, després de passar per una rebuda tant decebedora, tornaren a pujar al tren. En la primera parada sentiren una banda municipal: *"Mai més cap concert*

Capítol IV

em podrà meravellar com aquell!” s’emociona la Neus en recordar-ho. Era un poblet camperol de la Moselle. Tothom era allà per saludar-les: “Ens van donar el millor que tenien de menjar, ens oferien flors, ens abraçaven plorant! Aquells nobles camperols ens havien reconciliat amb

la vida!”. Allà començà a sentir el camí de retorn a casa.

A les del Midi i el Sud de França les portaren als seus destins. A l’estació del Périgueux, les esperaven els seus camarades de la Resistència i les autoritats. Allà la Neus retrobà un nen de la colònia Les Acàcies, que s’havia quedat a la Resistència. Es deia Pepe Luís i era asturià. Li explicà a la seva “enfermerina del alma” que també l’havien deportat. Encara no tenia 18 anys.

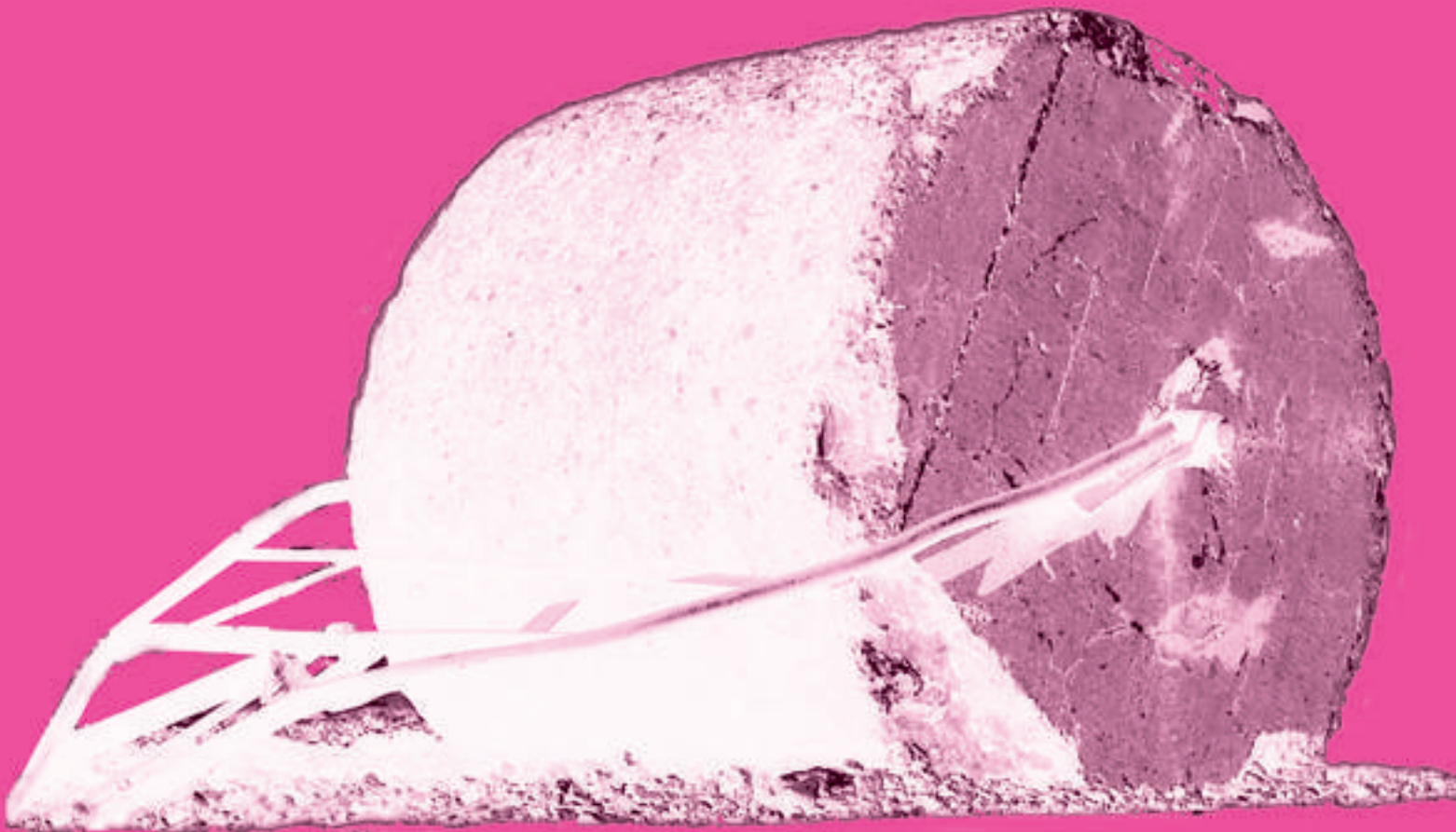
Passada l’eufòria inicial del retrobament, la Neus fou conscient de la por que sentia pels seus. No en sabia res des de feia molt de temps. Estava amoïnada pel seu marit deportat, pel seu germà Lluís, que era a les guerrilles espanyoles, pels seus pares i els seus sogres, que s’havien quedat a França vigilats de prop pels nazis, pels seus companys de la Resistència...

Cinc mesos després del seu alliberament, la Neus va saber que el seu marit, l’Albert Roger, era

mort. Per les poques cartes que rebé al començament de la deportació, “creia que havia anat a parar prop de Sachsenhausen, a l’Alemanya oriental, al costat de Ravensbrück. Vaig imaginar que era dins del conegut ‘Triangle de la mort’, perquè la data que posava a les cartes era molt propera”.

L’Albert va morir d’esgotament el mateix dia que havia de tornar a França. L’acabaven d’alliberar, però no el van poder transportar de l’últim camp on va ser, el de Bergen-Belsen. Allà hi destinaven els moribunds, tot i que els aliats en van poder salvar alguns. “El meu marit s’havia fet un saquet de roba on guardava les cartes que ens havíem escrit i, quan es va veure morir, li va dir a un company: ‘Mira, aquí hi ha l’adreça, ho envies!’”. Però aquell home també estava molt malalt, i no li pogué enviar a la Neus fins més endavant. Ella ho va rebre l’octubre de 1945. “Jo no sabia res del seu marit. Em vaig pensar que l’Albert potser tenia amnèsia”.

Militància a França

RETORN A FRANÇA

Retrobament amb la família

En tornar de la deportació, la Neus s'instal·là a casa dels seus pares, que havien deixat la granja de Carsac i vivien al centre de Sarlat amb la seva jove i la seva neta. En Baltasar Català tenia més feina a la ciutat. Després de la guerra, hi havia molts malalts i els barbers no volien treballar a domicili. El pare de la Neus no hi tenia problema. Els clients que tenien diners li pagaven el que calia i els que no, el que podien. A més, els dissabtes ajudava a casa del seu antic patró, que havia estat empresonat pels nazis. També feia de barber a un col·legi de jesuïtes, on hi havia molts interns.

Després d'un any i mig de viure a l'infern i haver aconseguit no enfonsar-se gràcies a la solidaritat i l'afecte entre companyes, a la Neus li va xocar la incomprensió que mostraren alguns dels

seus. No li sorprenia l'actitud indiferent d'alguna gent, *"perquè suposo que s'avergonyien de no haver fet res durant l'ocupació"*. El que li va fer molt de mal fou que alguns membres de la seva pròpia família i de la del seu marit li diguessin que el que li havia succeït s'ho havia buscat ella per aventurera. Però com que de patiment ja n'havia tingut prou, no discutia: *"No volia perdre el temps, només parlava del que m'havia passat amb la gent que havia fet la Resistència"*.

L'absència del seu germà Lluís també li va pesar: l'havien empresonat coincidint amb el seu retorn. Just quan detingueren la Neus i l'Albert, el Lluís era al maquis de ciutat i més endavant participà en l'alliberament del Périgord i de la zona de la Dordogna. Després va entrar a les guerrilles espanyoles de l'UNE (Unión Nacional Española). El 1945, la tasca principal del seu grup guerriller va ser evitar la fuga d'alemanys que pretenien

traspasar la frontera cap a Espanya. Precisament fou en Fèlix Sancho, un dels comissaris general de l'UNE que més endavant seria el segon company de la Neus, qui ordenà juntament amb la direcció general de l'UNE, als guerrillers espanyols anar a protegir la frontera. Ella sempre insisteix que foren les dones qui els guiaren: *"No portaven ni mapes ni*

brúixoles, però es van saber orientar. A vegades es trobaven a mig camí un grup d'alemanys i havien de canviar de ruta... Això és la intel·ligència de les dones!"

El Lluís era als Pirineus espanyols quan el va delatar un pastor navarrès. Els tribunals especials del règim franquista el condemnaren a mort per comunista, per guerriller i per ateu. El van jutjar en consell sumaríssim i ell es va reconèixer guerriller comunista, però no ateu. Argumentà que estava batejat a l'església del seu poble, on també s'havia casat i havia batejat la seva filla. Això el salvà i li commutaren la pena per 30 anys i un dia de presó. El recluïren al penal de Sant Miquel dels Reis, a València on, descomptant les reduccions de condemna per treballs, va complir 7 anys.

Qui també va desaparèixer de la vida de la Neus va ser el seu sogre. El senyor Roger havia mort, però abans va poder venjar el seu fill i la seva jove. Era a la presó de

Périgueux condemnat a mort per col·laborar amb la Resistència (els proporcionava transport i menjar). I a la mateixa cel·la coincidí amb el lladre que va delatar l'Albert i la Neus. "Li va fotre una pallissa que el va rebotar per dins", li van explicar a la Neus. També s'assabentà que el seu sogre protagonitzà una fuga sonada. La presó era plena i als condemnats

a mort els tancaren a les golfes. Una nit, ell i els seus companys improvisaren una corda amb samarretes i calçotets i es despenjaren per la finestra. Gent del Périgueux estava avisada per a amagar-los.

El retrobament de la Neus amb la seva sogra va ser dur. La mare de l'Albert també havia col·laborat amb la Resistència acollint gent a la granja, però la pèrdua del seu fill Albert la trasbalsà i va responsabilitzar la Neus de la seva mort. Tot i així, foren capaces de refer la seva relació i la Neus continuà visitant-la quan ja era amb el seu segon company i tenia dos fills.

La barreja de sentiments i emocions que va viure la Neus en retrobar-se amb el seu passat recent, l'impulsà a recuperar activitats i relacions que li donessin sentit. No volia enfonsar-se de cap de les maneres. Així entrà a la coral de Sarlat i començà a buscar antics camarades i amics. L'entrançable doctor Queyroi feia

poc que havia mort, però els coneguts comuns li comunicaren que, influenciat pel seu exemple, va entrar a la Resistència quan la detingueren. La Neus també reprengué contacte amb els caps interregionals amb els que havia fet d'enllaç: "ens havíem promès que si ens tornàvem a veure després de la guerra, prendríem un cafè

en el mateix restaurant on ens trobàvem a Brive". Es retrobà amb els dos, per separat. Amb el Kléber quedaren una vegada al banc de sempre de la plaça de Brive, i ja no en va tornar a saber res. El Reynald, que també va ser deportat, la visità a Sarlat. "Ja no ens havíem d'amagar de res. Ens vam escriure durant temps fins que va

morir, un any i mig després. A mi m'agradava molt escriure, i quan vaig tornar de la deportació m'escrivia amb molta gent. Em va anar molt bé per fer-ho sortir tot, era una teràpia", afirma la Neus.

Els que van buscar-la a ella en arribar a Sarlat van ser uns oficials de les forces franceses interiors de la Resistència (FFI). El govern francès perseguia els que havien estat col·laboradors dels nazis i necessitaven testimonis. La Neus riu en recordar que es presentaren a casa els Català un dia que ella portava el cap ple de papillotes, una mena de paperets per a ondular els cabells... "La meua mare em crida i a la porta hi havia dos oficials de l'exèrcit. Es van quadrar davant meu i jo amb aquells cabells! La meua mare no s'ho creia... És clar, jo era superior a ells, tenia el grau de tinent a la Resistència! Aleshores, també em vaig quadrar tot hi que no en tenia ni idea, i de seguida van baixar el braç". Els va fer passar i aquells oficials li demanaren identificar dos SS, vo-

lien saber si veritablement havien estat a la presó de Limoges i si havien fet totes les barrabassades que se'ls imputaven. Li mostraren les fotos: un era el Meier, el cap de la Gestapo a Limoges, i l'altre l'Schwab, la seva mà dreta. La Neus els explicà el que havien fet, "però en benefici de l'Schwab vaig dir que quan substituïa al Meier a vegades era concessiu i deixava a algunes dones veure els seus marits des de lluny, a mi també". Els oficials l'informaren que els havien executat sense judici quan els aliats anaven guanyant la guerra. Volien estar segurs que era just. "Els vaig confirmar que ho mereixien, eren feixistes i s'ha acabat. Els nazis també executaven els nostres sense judici".

Quan ja portava un mes a Sarlat, la Neus sentí la imperiosa necessitat d'organitzar-se políticament. Així contactà amb el Partit Comunista Francès (PCF) i entrà a formar part del nucli dirigent de Sarlat, integrat per antics resistents francesos. Recor-

da amb afecte el notari Arlet, que a més era l'alcalde, i la seva dona (es van fer comunistes quan van afusellar el seu fill a Toulouse), els Cordelier, madame Richard, el senyor Dumas, la vídua del doctor Nesman, mort a la presó de Limoges... Amb els seus nous camarades i altra gent progressista, va organitzar un Comitè per a Espanya. Recollien firmes contra el règim franquista i aconse-

guiren un espai propi en el marc de la festa nacional del 14 de juliol.

La Neus només milità tres mesos al PCF, perquè decidí contribuir a la reorganització a l'exili del seu partit, el PSUC. La direcció d'aquest era a Toulouse. Però abans de traslladar-s'hi, aprofità l'oportunitat que li brindà la seva amiga Geneviève de Gaulle i viatjà a Suïssa per millorar la seva malmesa salut.

Repòs a Suïssa

El pare de la Geneviève de Gaulle era ambaixador a Lausana. Allà va muntar una casa de repòs per als antics deportats. Les despeses les sufragaven els governs francès i suís. Als tres mesos d'haver estat alliberades, la Geneviève li proposà a la Neus fer-hi una cura de salut durant un mes, que s'allargà a quatre mesos. En aquell indret de pau i tranquil·litat per fi es pogué relaxar. "Em vaig refer molt. Al matí

feien gimnàstica, després passejaven pel bosc i la gent ens convidaven a dinar o a sopar a casa seva. Eren així, els suïssos, havien estat un país neutral, i tenien això de ser generosos”, afirma la Neus. Ella va fer amistat amb uns mestres comunistes i els visitava una vegada a la setmana. També es reunien amb altres camarades que hi feien estada, i la Neus sentia com si aquelles trobades fossin del Partit: “Parlàvem sobre el que passava allí i de com estaven les coses. No arreglàvem el món, arreglàvem la nostra vida”.

Ja més refeta, la Neus tornà a Sarlat i començà a buscar feina. No podia exercir d’infermera perquè els nazis li havien pres tots els documents i no podia demostrar que era titulada. I afegeix: “Tampoc tenia força per aixecar malalts”. Llavors decidí provar sort a París, on s’allotjà un temps a casa la seva amiga Blanca Ferón. L’únic que li oferiren allà fou treballar de mecanògrafa a la caserna del castell de Vincennes, on es presentà

perquè encara no s’havia desmobilitzat. La Neus ho rebutjà, no volia saber-ne res, dels militars.

Cap a Toulouse

Els dos primers anys del seu retorn, la Neus visqué amb els seus pares i es mantingué amb la pensió per llarga malaltia que li concedí l’Estat francès i els paquets de menjar que cada mes li envia-

ven els ajuntaments de Carsac i de Toulouse. També tenia dret a transport públic gratuït. Però ella volia treballar. Així que, en constatar les dificultats per trobar feina a aquella zona, la Neus es traslladà a Toulouse auspiciada pel COSOR (Comitè des Ouvres Sociales de la Résistance), una organització d’ajut als ex deportats que no tenien res, majoritàriament espanyols i jueus. A través d’un

servei anomenat S.O.S., els allotjaven i els donaven un ofici i un petit salari. A la Neus li ensenyaren tall i confecció. Ja en arribar, contacta amb en Pere Ardiaca, responsable del PSUC a Toulouse. Ell la va convèncer que la seva tasca al partit era amb les dones. En un principi, la Neus s'hi resistí: *"Jo tenia l'angoixa de les dones ficada a dins, de sentir durant tant de temps els seus crits al camp"*. I el Pere Ardiaca li replicà: *"Tu ets comunista i la teva feina ha de ser atreure dones al Partit i conscienciar-les que han de lluitar i que han de ser polítiques. Tu, sent deportada, no saps l'autoritat que tens!"*. Després de tota una tarda de discussió amb el dirigent del Partit, la Neus acceptà el que li encomanava l'Ardiaca. La seva primera responsabilitat fou a la direcció del comitè departamental de la Unió de Dones de Catalunya (UDC) de l'Haute Garonne (Toulouse). Allà conegué l'Angelina Descarrega, que n'era la coordinadora, la Maria Puig, la secretària general, la Teresa

Seguí (filla del 'noi del sucre'), la Teresa Serra i la Fabregat.

Amb el temps, la Neus valora que el fet de treballar per a les dones és el que la va curar.

El seu segon company

El 1947, a l'any de ser a Toulouse, la Neus va fer una altra estada d'un parell de mesos a una casa de repòs. Aquesta vegada les despeses anaven a

càrrec de l'*Unitarian Service*, un servei nord-americà que formava part del Pla Marshall. El balneari era a Pau, prop del riu La Grave. Allà, entre altres antics resistents i deportats, va conèixer el seu segon company, en Fèlix Sancho, que es recuperava d'una hemoptisi. La Neus tenia 32 anys i ell 38. *"Ens vam trobar la fam i la gana. Només ens vam conèixer, vaig saber que seria el segon home de la meua vida. I ell també"*.

En Fèlix era de Segòvia i havia estat funcionari del ministeri de l'Interior durant la República. El van destinar a Barcelona abans de la guerra civil. La Neus explica que ell s'estimava molt Catalunya perquè considerava que s'hi respiraven més aires de llibertat. Era comunista de tota la vida i va ser dels primers 9 militants del PCE a Barcelona ciutat, ja que quan ell arribà el PSUC encara no s'havia fundat. Durant la guerra civil en Fèlix va ser responsable de ports i fronteres entre altres funcions. Després va marxar a l'exili a França i va estar al camp de concentració d'Argelés. Va treballar d'obrer a diverses fàbriques franceses i durant l'ocupació entrà a la Resistència, fins que s'integrà a les guerrilles espanyoles. Va ser comissari general de les guerrilles espanyoles de l'UNE i el seu nom de guerra era *Hidalgo*.

L'home del que es va enamorar la Neus no podia tornar a Espanya perquè estava condemnat

a mort per contumàcia (no comparèixer a judici).

Mentre la Neus gaudia del seu idil·li a Pau, la direcció del PSUC a l'exili decidí traslladar-se de Toulouse a París i la reclamà: *"Vaig haver de marxar quan la direcció del Partit em demanà que tornés a estar altra vegada a disposició de l'organització"*.

Militància amb les dones a París

Una vegada més, la seva amiga Blanca Ferón l'acollirà a casa seva, fins que l'Angelina Descarrega, companya de l'UDC i del PSUC, li oferí compartir feina i habitatge. L'Angelina tenia llogada una de les populars golfes parisenques, el que en deien habitacions de minyona. Era modista i treballava a casa fent retocs per a uns grans magatzems. Ella muntava les peces de roba i la Neus feia les vores i les costures. Cobraven a peça feta i anaven tirant.

En Fèlix també era a París, però no li havia proposat a la Neus de viure junts. Ella considerà que a l'edat que tenien, ja no estaven per nuviatges, així que *"un dia em vaig enrabiar i vaig dir-li: 'vivim junts o si no cadascú pel seu costat; si tu ets clandestí a nivell amorós, fes la teva vida i jo faré la meva!'"*. A partir d'aquí comencen a conèixer fins la mort d'en Fèlix, 55 anys després. *"La gent del partit ens*

Capítol V

deien 'tambor' i 'picarol', perquè ell era molt seriós i jo molt alegre", recorda la Neus amb tot l'amor.

En aquella època dividia la seva tasca militant entre el PSUC i la Unió de Dones de Catalunya (UDC), de la que fou una de les responsables el 1948. Aquesta organització compartia local amb la *Unión de Mujeres Antifascistas Españolas* (UMAE) a la *Rue des Archives* de París. Totes les mili-

tants eren exiliades espanyoles i catalanes. La Neus estava alliberada per l'UDC i viatjava sovint, també coordinava el butlletí i totes les feines de premsa i propaganda. Arrel de la seva responsabilitat conegué la Irene Falcón, la secretària de la dirigent del PCE Dolores Ibárruri, que a més dirigia el periòdic *Mujeres Antifascistas Españolas*. Quan la Neus assistí com a delegada a un Congrés de

Dones a Romania i va fer un reportatge per al periòdic de l'UMAE, a la Irene li agradà tant que li traspassà la direcció.

La Neus s'estrenà com a coordinadora del periòdic afegint a la capçalera: "*i Unió de Dones de Catalunya*". Fins aleshores, el setmanari de l'UMAE tenia 12 pàgines i, quan la Neus se'n responsabilitzà, s'hi inclogueren 4 més en català. Ella creia que el periòdic de l'UMAE s'assemblava massa al *Mundo Obrero*, l'òrgan del PCE. Estava convençuda que havia de canviar, perquè era un periòdic de dones, no pas del Partit. Així, sota la direcció de la Neus, a més de la informació socio-política sobre la situació a l'Espanya franquista, el periòdic de l'UMAE i de l'UDC incorporà receptes de cuina, patrons per a fer roba per als infants... I es va fer una crida perquè les lectores enviessin fotos dels seus fills amb els vestits típics de les diferents regions d'Espanya. Cada setmana se'n publicava una a la portada. La Neus

assegura que les mares estaven ben contentes, eren dones espanyoles que havien tingut els fills a França. També recorda com la Mercedes Núñez, una ex deportada gallega, feia unes excel·lents introduccions a primera plana. Com a directora, la Neus decidí que en el seu article de fons parlaria del que feia en Franco, “però sense adjectius qualificatius, perquè es tractava que les lectores deduïssin pel seu compte que el dictador era un bandit!”.

Quant a les activitats d'aquelles organitzacions fundades per les exiliades espanyoles i catalanes, la Neus explica que tenien un programa ben definit. A més de denunciar el règim feixista a Espanya, ajudaven els empresonats i les seves famílies, i actuaven en defensa de la pau, de la infància i dels drets de les dones. La Neus assegura que en aquells temps hi participaven moltes dones i que eren com una gran família. “*Molta gent havia estat a la presó durant molts anys, també hi havia molts*

homes que tenien les seves famílies a Espanya i altres que estaven malalts als hospitals francesos, així que les companyes de l'UMAE i l'UDC per Nadal els hi portàvem un paquet de tabac i el que podíem”.

L'UMAE cada any celebrava una festa per a la infància al local del sindicat CGT. La Neus recorda agraïda la col·laboració de l'Antonio Soriano, el seu antic camarada del PSUC a Barcelona. Ell regentava la coneguda *Librería española* a París i els hi donava llibres per als nens. També organitzaven una assemblea general anual amb representants de tots els departaments francesos. Com que hi participaven moltes ex deportades, la Neus s'encarregava de demanar ajut econòmic per sufragar les despeses als alcaldes comunistes i socialistes que també eren ex deportats. Així mateix, afirma que la Unió de Dones franceses també els ajudà bastant gràcies a *madame Cotton*, la presidenta de la Federació Democràtica Internacional de Dones

(FDIM), organització on la Neus representava les espanyoles.

Aquell intens primer any de militància a l'UMAE i l'UDC, el 1948, la Neus va conèixer la que seria la seva camarada i amiga de l'ànima, la Margarita Abril, dirigent juvenil del PSUC a Mataró durant la guerra civil. Exiliada a Mèxic amb el seu marit Josep Serradell, àlies *Roman*, després tornaren a Espanya a la lluita clandestina i s'exiliaren de nou a França, on en Roman era el responsable d'organització del PSUC. Aquella parella de lluitadors foren els padrins de la seva primera filla, que també es diu Margarita i va néixer el 1952. “*Eren padrins en el sentit no religiós, perquè els meus fills no estan ni batejats, ni combregats, ni casats...*”, aclareix la Neus.

II·legalitzats a França

A partir del 1950, el govern francès va adoptar una política de persecució vers les organitzaci-

Capítol V

ons d'exiliats espanyols. Segons la Neus, "el govern francès col·laborava amb en Franco, i això que el seu cap era socialista. L'any 51, ens van il·legalitzar totes les organitzacions i partits, el periòdic de l'UMAE... Ens van prohibir a tots, però només perseguien els comunistes. Els socialistes eren anticomunistes, i aquella mena de cacera de bruixes va durar anys". En aquest sentit, assegura que "la Direcció General de l'Estat tenia el meu historial i el d'en Fèlix, i alguns companys van ser torturats per la policia francesa i encara tenen les marques".

De manera que els comunistes espanyols continuaren la seva tasca política a la clandestinitat i, com que la Neus tenia la nacionalitat francesa, "servia per a tot". El Partit la va alliberar. "No tenia un càrrec específic, formava part del Comitè del PSUC de París. No era una feina molt tranquil·la. Et fotien la propaganda al damunt i apa!... Vaig fer de tot. I en els Congressos per la Pau si venia una delegació de l'estranger, com que jo

parlava francès, doncs a traduir als d'Amèrica Llatina!".

La Neus no vol deixar de destacar el valor de la militància femení en aquells temps: "Sempre havíem de fer doble tasca, perquè el treball de les dones no el sabien fer els homes; havíem de despertar la consciència política de les dones, fer-les veure que existien i que havien d'aportar. Les dones havíem lluitat per la República i continuàvem fent-ho per aconseguir l'alliberament d'Espanya: visitàvem els presos, els enviàvem coses, ajudàvem les seves famílies...".

El company de la Neus en aquells anys també estava alliberat pel Partit. Ella no li preguntà mai la funció que feia: "M'ho imagino, però no ens ho dèiem, s'ha de tenir en compte que ens perseguia la policia...". En Fèlix, de tant en tant, se n'anava a fer reunions a altres països: "Anava allà on hi havia espanyols refugiats, a buscar quadres per al Partit, suposo. El poc que cobrava ell ho destinàvem a menjar i el poc que cobrava jo era per als viatges que fèiem per al Partit", diu la Neus.

Vida familiar a Saint Mandé

Els seus primers anys de convivència, la Neus i en Fèlix van allotjar-se en habitacions d'hotel. La guerra causà molta destrucció a França i no hi havia pisos, de manera que la gent llogava les típiques golfes de París. Ells n'aconseguien una amb dues habitacions i balcons per la zona de Saint Mandé. Hi van viure prop de 10 anys, i allà tingueren els seus dos fills, la Margarita el 1952 i en Lluís el 1955. En una habitació dormien tots junts i a l'altra feien vida. La Neus recorda les dificultats econòmiques que passaren en aquella època, però quan els nens van començar a demanar una televisió, no se'n pogué estar de comprar-la, tot i que en Fèlix s'hi negava. "Un dissabte els vaig dir: 'avui tindrem una alegria' i, quan va arribar el migdia, vaig fer portar la televisió. Saltaven de contents! Només hi havia una cadena, però era més bona que totes

les que hi ha ara. Era instructiva i educativa. Feien coses molt maques els dies que no hi havia escola", recorda la Neus.

Les coses van millorar quan el seu company deixà la feina d'alliberat al Partit i començà a treballar a una fàbrica d'aviació. A partir d'aquí, el 1960 es traslladaren a Sarcelles, on la fàbrica proporcionava pisos de lloguer als seus obrers. Llavors la Mar-

garita tenia 8 anys i el Lluís encara era a pàrvuls, així que la Neus decidí dedicar-se més als seus petits. "Durant un temps, vaig fer menys activitats al Partit i vaig deixar el periòdic de l'UMAE i l'UDC, que havia dirigit durant 10 anys. I quan havia de marxar, si no es quedava el meu home amb els nens, me'ls guardava una companya del Partit". Quan els seus fills ja anaren a escola, la Neus tornà a la

Capítol V

plena activitat política: “Vaig continuar fent reunions al Partit i buscant militants. També estava a la direcció del sindicat CGT”.

Pel que fa a la seva vida familiar, la Neus diu amb orgull que tingué un bon company: “En Fèlix no va ser masclista. Ell treballava moltes hores a la fàbrica, anava a les reunions... i tot i així em va ajudar molt en les feines de la casa. I quan tenia cura dels nostres fills, els tenia ben nets. El meu home era molt comunista i molt bona persona”. L'educació dels fills era cosa dels dos. La Neus assegura que no els van imposar res: “Els vam donar exemple i ells van comprendre de seguida que el meu marit i jo érem grans, la primera la vaig tenir amb 37 i al meu fill amb 40, i en Fèlix em portava 6 anys. Érem refugiats amb pocs quartos i els hi donarem estudis superiors”.

Els fills de la Neus van saber que ella havia estat als camp de concentració quan van passar un film per la televisió titulat Ho-

locaust. Tot va anar així: “Érem junts al sofà i a mi em queien les llàgrimes. Em preguntaren: ‘mamà, per què plores si tu no has passat això?’. Ells sabien que hi havia ha-

gut deportats, però com que volia que tinguessin una infància feliç no els hi havia explicat la meva experiència. Jo a les nits somniava que els meus fills eren al camp. Això

era horrible. Es veu que cridava i parlava i la meua filla em va sentir alguna vegada. Quan van veure aquell film, els hi vaig explicar”.

Precisament en aquell temps, la Neus començà a cobrar una pensió com a deportada. L'Estat francès ja havia reconegut feia anys el paper dels resistents, però ella desconeixia que tenia dret a una pensió: “Els meus companys deportats no m’ho havien dit, potser tenien por que si hi havia molta gent que cobrava, ells deixarien de fer-ho! De vegades no sé què passa pel cap de la gent!”, diu indignada.

La qüestió és que se n’assabentà a través d’una noia espanyola, casada amb un francès company d’en Fèlix a la fàbrica. Així que la Neus va fer la demanda i tres anys després li concediren la pensió i li pagaren tots els endarreriments. Amb aquells diners van poder comprar els mobles del pis que llogaren més endavant a Sarcelles, i que encara té ara.

La Neus explica que el govern francès li paga cada mes una

pensió de guerra. Aquesta és l’única damnificació de per vida per haver estat deportada i per les malalties que li han quedat. A Espanya no l’ha indemnitzat nin-

gú. A conseqüència dels maltractaments al camp i les tortures a la presó, la Neus té obert el diafragma i l’estómac caigut, per aquesta raó ha de portar sem-

pre faixa. El ronyó esquerra també li va caure. La sorra i les infeccions urinàries han estat una constant. Té el maxil·lar esquerra esquerdat pels cops de bastó que va rebre durant el seu empenonament a Limoges, per això quan li cau una dent, perd part de l'os. També té pleuritis seca i dos cicatrius al pulmó dret de respirar acetona al taller 44 d'Holleischen. Des dels temps del camp també pateix fotofòbia. Li molesta molt la llum per culpa dels focus d'aquell taller. Per això sempre ha de portar ulleres fosques i amb muntura grossa.

Treball d'enllaç a l'Espanya franquista

L'any 56, després de celebrar el seu primer congrés a l'exili, la direcció del PSUC encomanà a la Neus una nova tasca: fer d'enllaç entre la direcció a l'exili i la militància clandestina a Espanya. El fet de tenir la nacionalitat francesa la convertia en la persona

ideal, a més de tenir tota la confiança per part dels dirigents. L'excusa per entrar a Espanya sovint fou visitar la seva filla Margarita, que deixà entre 1956 i 1958 a casa el seu germà a Barcelona. De vegades, l'acompanyava el seu fill Lluís.

En aquella època també aprofità per a retornar a Els Guiamets, on començà a passar els estius amb els nens. La casa on va néixer estava mig derruïda perquè hi va caure una bomba durant la batalla de l'Ebre, així que els acollia la tia Providència, una cosina del seu pare.

En els seus viatges a Espanya, la Neus transmetia missatges, portava propaganda i el que fos... Reconeix que era molt perillós: *"La gran bogeria de la meua vida. Només ho vaig fer un any, després els hi digué a la direcció del Partit que ja no podia sacrificar-me més, i no per por al franquisme, jo no volia estar separada dels meus fills, això era inhumà... A més, havent-hi altra gent que ho podia fer,*

que no tenia lligams, ni fills... El que passa és que tenien tota la confiança en mi..."

La primera vegada que tornà a trepitjar Espanya, la Neus va tenir la sensació que *"el cel del país en el que entrava era com la tapa d'una caldera que m'anava a caure al cap i m'havia d'esclafar"*. Les seves estades eren d'uns 15 dies. I els camarades ja sabien que si li passava alguna cosa, hi hauria un problema diplomàtic: *"ells haguessin fet una campanya per a buscar-me"*, assegura. Els amics

francesos que estaven avisats sempre que anava a Espanya eren la Geneviève de Gaulle, en Marcel Paul, president de la Federació Nacional de Deportats, Internats i Resistents Patriotes (FNDIRP) i la Rennée Mirande Laval, presidenta de l'Amical de Ravensbrück de França.

La missió de la Neus consistia en passar propaganda i missatges de la gent del Partit a França a militants de l'interior. En desconeixia el contingut. Si anava amb el seu fill petit, amagava els papers que portava entre dos trosos de tela darrera el cotxet. També es ficava els missatges en els rodets del cabell. *"En aquell temps totes les dones portàvem un pentinat que li deien 'Arriba España'. A cada rodet m'hi posava un comunicat escrit en paper de ceba. La propaganda i els comunicats també els amagava en tubs de pasta de dents, en pots de llet condensada... A la maleta, que estava empaperada, hi portava roba, perquè de vegades te l'obrien"*, explica la Neus. També

recorda que alguns treballadors de les duanes franceses els oferien en portar els paquets comprometedors. *"Els que ens tenien molta simpatia eren els empleats de l'estació de Cervera. No es parlaven amb els franquistes, no es podien veure. Però jo no vaig donar mai res"*. Una prova clara que era una persona de total confiança la tenim en què un dia va coincidir al mateix vagó amb la María González, una camarada que també feia d'enllaç. *"Vam estar tota la nit sense dir-nos res i això que érem molt amigues! Quan arribàrem a Barcelona, cadascuna va marxar per la seva banda"*.

Per a no cridar l'atenció, solia variar el seu recorregut: *"per a què no controlessin que sempre passava en el tren de Barcelona, si aquest anava per Irún, baixava cap a Madrid. I de vegades per desplaçar-me a Madrid feia tot el contrari, me n'anava cap a una estació prop de Tarragona, a Sant Vicenç de Calders, i allà agafava un tren cap al nord..."*. A més de a Barcelona i Madrid, la Neus va fer algun viatge a Saragossa, tot i que no hi va voler tornar: *"no m'hi trobava bé, potser perquè hi havia molt militar"*. No feia gaires missions en un viatge. Els missatges que transmetia acostumaven a ser de paraula. De paquets en portava més a Barcelona. Allà s'allotjava a casa el seu germà i el seu punt de suport era en Josep Sugranyes, un camarada també ex deportat. I quan anava a Madrid, dormia en hotels: *"la consigna era que no en triés mai un de luxe, però tampoc de mala mort"*, perquè es tractava de passar desapercebuda.

Tot i així, en alguna ocasió la missió podia anar-se'n en orris per un fet inesperat. Com li va passar a Barcelona: *“Un dia arribo en plena repressió pels carrers. M’havien indicat que anés a una orxateria al costat de la plaça Universitat i que li preguntés al propietari l’adreça del seu fill. Aquell home es va cagar en tot, exclamant ‘el meu fill s’ha ficat en política!’.* Sort que la seva filla estava al corrent i li va dir que no cridés tant. A mi em va portar fins a casa, on em va ex-

plicar que l’endemà, a tal hora, el seu germà seria a l’entrada del metro de Plaça Catalunya”. La Neus s’hi presentà i trobà el seu contacte, que era quasi un nen. Li va agafar el paquet sense dir res i entrà al metro. Ella no va resistir la temptació i baixà per comprovar que no l’havien agafat. La Neus explica que les normes que devien respectar els enllaços eren no parlar amb les persones a qui lliuraven els paquets o limitar-se a enunciar el missatge i marxar.

Es reconeixien perquè portaven una senyal. *“Si les cites es retardaven més de 5 minuts, foties el camp. Tornaves l’endemà i si allò fallava, buscaves un altre lloc”.* En el cas de no trobar-lo o que fos tancat, no havia de preguntar a ningú, havia de prendre un taxi i intentar no aixecar sospites. La Neus recorda la vegada que va seguir aquest procediment a Madrid. Com que era molt aviat, li va demanar al taxista que la passegés per la ciutat, argumentant que no tenia esma per fer-ho caminant. Tenia temps i preferia despistar. Mai baixava davant el lloc on anava. Però el taxista de tant en tant li tirava indirectes: *“Vam passar pel ‘Palacio de Oriente’ i em digué: ‘la meva família vivíem en unes golfes i veiem quan canviava la guàrdia, i el meu pare em deia: veus fill quantes despeses i la misèria que patim nosaltres!’.* I jo, muts i a la gàbia! Quan el vaig fer parar, em deixà anar: *‘no s’ha refiat de mi; digui als seus companys que vigilin amb els taxistes, perquè*

són tots uns franquistes i uns aprofitats'. I per a demostrar que ell no ho era, després de dues hores passejant-me per Madrid, no em va cobrar. Jo em vaig quedar com una blada i no vaig tenir temps ni de donar-li les gràcies".

Si l'arriben a enxampar, cosa que no va passar mai, la Neus tenia ben clar que no cantaria. En primer lloc, no sabia el que portava ni coneixia la gent a qui els hi lliurava. I el més important, "vaig fer un pacte amb mi mateixa per a oblidar tots els llocs on anava. Ja em podien torturar que no ho diria, perquè m'ho havia tret de la memòria". Per això la Neus fou de les poques persones de França amb qui tingué contacte en Roman quan retornà clandestí a Espanya. Es trobaven per dinar a algun restaurant. Ella explica que, una vegada legalitzats, els camarades li preguntaren a en Roman: "Tu has tingut contacte amb la Neus?" i ell respongué: "Sí, perquè és de tota confiança, sabia que si em passava alguna cosa, ella no

diria ni mu! Ja m'ho ha demostrat".

Durant les seves estades a Barcelona, la Neus també aprofitava per agitar les consciències de les dones quan anava a la perruqueria: "Xerrava pels descosits, els hi explicava que les dones a França teníem seguretat social, ajuts familiars, escoles bressol per als fills de les treballadores... Intentava despertar les seves inquietuds; elles sabien que a França es vivia millor, però no que les dones tenien més avantatges i serveis. I s'indignaven

perquè només amb el salari del marit vivien malament".

Quan tornava a França, la Neus i altres camarades com la Tomasa Cuevas -que va estar empresonada a Espanya molts anys i es va poder evadir- aprofitaven per conèixer les dones que visitaven els seus fills i marits exiliats. Els hi demanaven que també fessin d'enllaç. La Neus recorda que, per passar la propaganda i els missatges, aquelles valentes dones s'empescaven els amagatalls més estrafolaris.

Durant la seva etapa d'enllaç, la Neus va constatar en alguna ocasió certes diferències amb l'oposició al franquisme de l'interior: "Alguna gent de l'interior sentia cert rebuig vers els de l'exili, es pensaven que ens ho passàvem bé perquè teníem més llibertat que ells sota el franquisme, però la majoria ho vam passar malament. L'exili és terrible. Nosaltres vam fer la Resistència als nazis, molts van ser afusellats, altres deportats als camps d'extermini... I després de la guer-

ra fèiem d'enllaços i ens posàvem en perill cada dia per a contribuir a la democràcia a Espanya i ajudar els presos polítics i les seves famílies". La Neus pensa que aquestes incomprendions sorgien "de la manca de cultura política, això és tot. Uns patirem l'exili i els altres el franquisme".

Vida política a Sarcelles

Amb el temps, la Neus se centrà en la militància a Sarcelles, on vivia. Amb els fills una mica més grans, acabà sent responsable del Partit (també del PCE allà on no hi havia PSUC) d'una part de la gran regió de l'Île de France, concretament "de la zona nord, que abasta Pierrafita, Saint Denis, Sarcelles, Suresnes, Garges...". Precisament a Garges (on actualment viu el seu fill Lluís), i havia un nucli del PCE i l'alcaldesa comunista els hi cedí un local. Allà, a mitjans dels anys 60, organitzaven xerrades sindicals cada diumenge, adreçades als espanyols

que anaven a treballar a la temporada de la remolatxa. La Neus afirma que d'allà van sortir molts quadres comunistes i sindicals: "Jo els explicava què era el Partit, perquè era necessari per a la classe obrera, que el sindicat havia de ser una escola de comunistes, perquè allà els obrers comencen a prendre consciència...".

En aquella època, el director de la casa de cultura de Sarcelles també els va deixar muntar una escola d'adults. La majoria d'alumnes eren els temporers espanyols, als quals la Neus ensenyava a llegir i escriure i els donava nocions bàsiques de francès: "També els formàvem a nivell laboral, perquè els patrons francesos eren molt bandarres amb els espanyols, procuraven explotar-nos tot el que podien. Aleshores jo els deia que s'havien de sindicalitzar i entendre el francès".

La Neus compatibilitzava la militància partidària amb altres responsabilitats a moviments socials. Així, el 1963, coincidint amb la

condemna a mort del líder del PCE Julián Grimau, des de la direcció de la Lliga dels Drets de l'Home a Sarcelles impulsà la creació d'un Comitè per Espanya. Al mateix temps se n'organitzà un altre a París, i aquests comitès s'anaren estenent per França. L'objectiu era fer campanyes i mobilitzacions contra el règim franquista i defensar els presos polítics. Eren els temps de l'anomenada 'guerra freda' i la Neus també s'implicà al moviment per la pau, que a França era molt fort. Formava part de la direcció del Comitè Nacional per la Pau espanyol: "hi vaig treballar 5 anys amb en Jorge Semprún i l'Amaro del Rosal. Fèiem actes per la pau, recollíem signatures... En aquella època també quèiem i ens fotien, parlant malament. Podíem anar a la presó", la Neus insisteix que les organitzacions espanyoles de caire sociopolític eren il·legals.

I com que ella tenia la nacionalitat francesa, era la que es movia per tot arreu. Així coincidí en

una reunió a Brive amb en Joan Tarragó, un ex deportat català al camp de Mauthausen. A casa seva es reunia amb uns camarades de Brive i de la Dordogna *“molt fermes però molt sectaris, perquè no comprenien que el moviment per la pau havia de ser ampli, que hi cabien els catòlics que eren anti-feixistes... Jo els deia: no sou la Comuna de París, sou la de Brive!”*.

A mitjans dels anys 60, la Neus també tornà a treballar d'infermera a Sarcelles per a pagar els estudis universitaris dels seus fills. La contractaren a la clínica Alexis Carrel, on tenia cura dels operats. Passats dos anys, preferí treballar a temporades fent substitucions a l'hospital de Garges i a altres clíniques, perquè *“en 2 o 3 dies guanyava més que en una setmana a jornada complerta”*, explica la Neus. Un any després, aprovà unes oposicions i obtingué una plaça d'uixer al Ministeri de Salut Pública a París. Treballà quatre anys més fins que es jubilà.

Creació de l'Amical de Mauthausen a Barcelona

Durant les seves estades a Barcelona, els anys 60, la Neus tingué molta relació amb en Josep Sugranyes, un camarada que havia estat deportat al camp de Mauthausen. Ell li presentà altres ex deportats catalans, i el 1962 començaren a reunir-se, al cafè Moka del carrer Pelai o al de la Gran Via, amb la idea de crear una associació. Així fou com fundaren clandestinament l'Amical de Mauthausen i altres camps. Els companys de la Neus i el Josep eren l'Amadeo López Arias, el Joan Nebot i el Joan Pagès, a qui

anomenaren president. El primer que va fer l'Amical de Mauthausen fou agrupar els antics deportats. Després van buscar un gabinet d'advocats per a que els ajudés a reclamar al govern alemany una pensió de viduïtat per a les dones que van perdre els seus marits als camps. La Neus remarca que, encara que molts espanyols foren deportats a Mauthausen, n'hi va haver a tots els camps, a Dachau, a Buchenwald, a Flossenbürg, a Oranienburg-Sachsenhausen... I alguns homes també van anar a parar a Ravensbrück, el camp de dones i nens, com explica en l'anterior capítol.

“En el moment que vam començar a moure el tema de les pensions, l'Amical s'enfortí i aconseguírem una certa legalitat”, explica la Neus. Els advocats franquistes pretenien que la meitat dels diners fossin per l'Estat *“i nosaltres els vam dir que no, que els advocats ja els buscaríem nosaltres i que els pagaríem per la seva feina i punt”*. La

Neus considera que l'Amical també va servir "per a començar a obrir-nos, perquè el Partit era clandestí del tot. Nosaltres també fèiem política contra Franco, per això el règim ens veia amb mals ulls". Cada any celebraven una assemblea nacional i un dinar al Montseny. Hi participaven 400 persones i es reunien a l'església de Riells i Viabrea, amb la complicitat del capellà Pere Ribot.

La Neus sentència: "Els que vam començar a recuperar la memòria democràtica a Espanya fórem els deportats".

Comitè Internacional de Ravensbrück

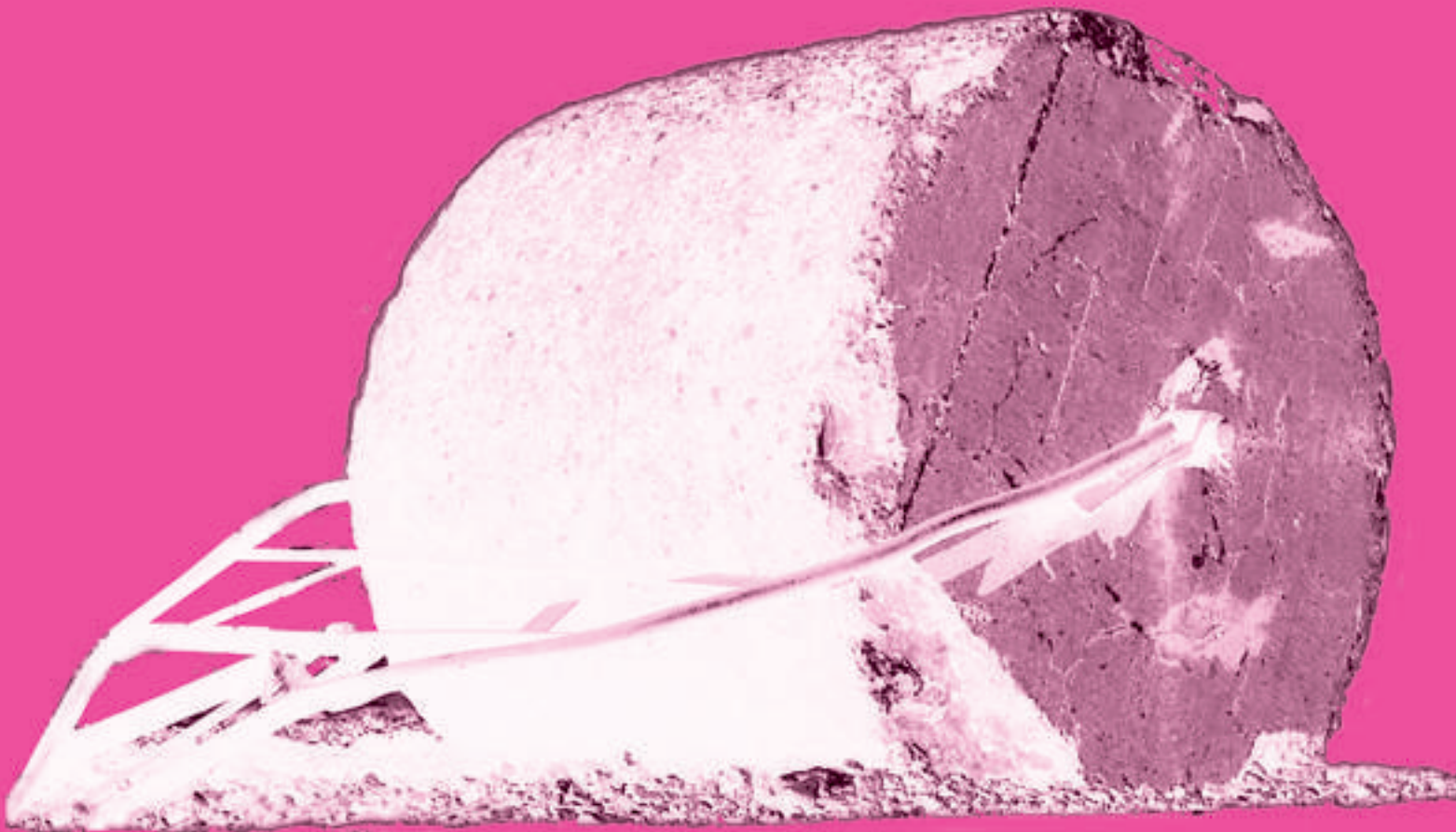
El mateix any de la creació de l'Amical de Mauthausen i altres camps a Barcelona, la Neus també impulsà el Comitè Internacional de Ravensbrück. Era molt amiga de la presidenta de l'Ami-

cal de Ravensbrück de França, l'advocada Rennée Mirande Laval. Aleshores ja existien comitès internacionals de deportats d'altres camps, i la Rennée li proposà a la Neus crear el de Ravensbrück. "Jo vaig estar d'acord, però li digué que ho pogués ella perquè tenia més contactes a França". La Rennée es decantà

per Bèlgica i allà van fer un primer intent amb companyes belgues, una iugoslava i la historiadora polonesa Wanda Kiedrzynska. Com que eren poques, van escriure una carta dient que soles no podien representar tot el Comitè, però que hi havia la necessitat de crear-lo. Faltaaven molts països. La segona convocatòria va tenir lloc a Alemanya el 1965, i llavors es fundà oficialment el Comitè Internacional de Ravensbrück, presidit per la francesa Rennée Mirande Laval que, segons la Neus, va reconèixer el paper de les dones espanyoles al camp. Ella i les seves companyes Carme Buatell i Lola Casadellà -que ja són mortes- n'eren les representants. De fet, la Neus ho continua sent passats 40 anys de la fundació del CIR. A l'actualitat, ella i l'austriaca Irma Trksach són les úniques co-fundadores vives.

La memòria

FINAL DE L'EXILI

Recuperar la memòria històrica de les dones

“Vaig intentar oblidar el patiment, però el que m’ha obligat a recordar coses és la voluntat de recuperar la memòria dels altres”.

A finals dels anys 60, la Neus començà a coordinar una comissió per a recuperar la memòria històrica de les dones resistents i deportades. La idea sorgí en un congrés d’antics resistents i deportats republicans espanyols que se celebrà a Lyon. A aquest hi eren convidats uns estudiants de Barcelona, i aquells joves proposaren que les dones donessin testimoni de la seva lluita i el seu patiment, igual que havien fet els homes. A partir d’aquí es constituí a París una comissió coordinada per la Neus i integrada per: Conxita Boix, Lola Casadellà, Anita Gimeno, María González i María Llenas. Amb el temps, les companyes de la Neus s’anaren

despenjant, bàsicament per les seves responsabilitats familiars, però ella no es desanimà i decidí portar-ho endavant tota sola. Així començà a recórrer tota França buscant els testimonis de les espanyoles.

Amb la llista d’adreces de les dones localitzades, la Neus anà a casa per casa per entrevistar-les. “Per sort moltes em coneixien de quan dirigia el periòdic de l’UMAE.

Algunes va costar que parlessin, estaven ressentides perquè els companys de lluita les havien fet invisibles, altres es negaren totalment, no volien remoure el passat, i altres es prestaren sense cap problema”. En general valora que la majoria de companyes li tingueren molta confiança.

La Neus els hi preguntava perquè havien fet la Resistència i, en el cas de les deportades, els de-

manava que també expliquessin les seves vivències al camp. Gravava els testimonis amb un magnetòfon i a les dones que no volien parlar de la seva experiència, les instava a que li donessin informació de les seves companyes. “Els insistia que em diguessin tots els noms que poguessin. Evidentment no les podia forçar, però crec que moralment tenien l’obligació d’explicar el que va passar”, diu convençuda.

Amb tot el material escrit i oral que recollí entre 1965 i 1975 amb força dedicació i paciència, la Neus ha pogut confeccionar amb els

anys la primera part d’un *Memorial de dones espanyoles a la Segona Guerra Mundial*, en el qual encara treballa a l’actualitat. Es tracta d’una relació de dones espanyoles que pertanyeren a la Resistència a França. Les fitxes estan fetes per ordre alfabètic i hi consta si la dona fou resistent, deportada o bé internada, també s’indica a quin grup de la resistència pertanyia i qui en dona testimoni. Per exemple, en la de la pròpia Neus hi posa: “*Català, Neus (Resistent/Deportada). Testimonis: Geneviève de Gaulle, Madeleine Lansac i Julia Paz*”.

El seu compromís amb la restauració de la memòria d’aquelles dones va anar més enllà, i la Neus començà a escriure un llibre que titulà: *De la Resistencia a la deportación. 50 testimonios de mujeres españolas*, que inclou testimonis directament o indirectament relacionats amb l’exili, la resistència i la deportació, inclòs el seu. En el llibre també apareixen declaracions de tres militars republicans que feren la Resistència a França. El co-

mandant Sevilla (Francisco Ruiz), que va tenir un paper destacat en l’organització dels guerrillers de la *Unión Nacional Española* (UNE), era ja molt vell i vivia a Toulouse. La Neus recorda que plorava quan li digué que les resistents espanyoles es podien comptar per milers. El comandant Rubio (Ramon Rubio) i el Comandant ‘Oria’ (Victorio Vicuña), ambdós homologats a l’exèrcit francès, també li reconegueren el paper fonamental de les dones espanyoles a la Resistència. En concret, el comandant Oria dona testimoni que la Resistència espanyola començà allà on hi havia grups de dones.

Finalment, la Neus pogué publicar el llibre l’any 1984 amb l’ajut del seu gran amic, l’editor català Miquel Horta. Se’n van fer dues edicions, la primera amb pròleg de Manuel Fernández Nieto i la segona, de Manuel Vázquez Montalbán. El llibre també es traduí a l’alemany i al francès. En l’edició francesa, el prefaci l’escrigué la Geneviève de Gaulle, companya de la Neus a

Ravensbrück. La presentació de *Ces femmes espagnoles. De la Résistance à la déportation* es va fer a la *Librería Española* de l'Antonio Soriano amb la presència de l'ambaixador espanyol. En l'edició alemanya es prengué una frase seva: *In Ravensbrück ging meine jugend zu Ende* (a Ravensbrück s'acabà la meua joventut).

Aquell mateix any, també aprofità el material recopilat per fer una exposició titulada: *Nosaltres i moltes* (*Espanyoles a la Resistència de França i als camps d'extermini nazis*), la qual es mostrà a l'Aula de Cultura de Rubí, a la Torre Balldovina de Santa Coloma de Gramenet i a la seu de La Caixa de Tarragona a Falset.

Una vegada complerta la seva missió, la Neus donà les gravacions al Fons d'Història Oral de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona (Ca l'Ardiaca) i una part del seu arxiu el cedí a la *Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine* de París.

Col·laboració amb la Montserrat Roig

El 1975, l'Amical de Ravensbrück a París commemorà el 30 aniversari de l'alliberament dels camps coincidint amb la celebració de la seva assemblea nacional, que aquell any presidia la Neus. A l'acte fou convidada l'escriptora i periodista Montserrat

Roig, que llavors estava escrivint un llibre sobre la deportació de catalans (*Els catalans als camps nazis*, 1977). La Neus recorda així la seva primera trobada: “La Montserrat em va venir a preguntar: ‘Tu ets catalana, oi? Em pots dir si hi va haver republicanes deportades?’ I li vaig contestar: ‘Sí, totes les d’aquell racó ho són’. Es sorprengué molt perquè fins a les hores els homes deportats li havien negat. Jo li digué: doncs t’han enganyat!”. Es veu que fins i tot aquell mateix dia, tres deportats li digueren a la Montserrat Roig que no hi hagué dones espanyoles deportades, quan era evident que la Neus “formava part de la comissió espanyola de la Federació Nacional de Deportats, Internats i Resistents Patriotes de França (FNDIRP), i a més era membre de la comissió de control de l’Amical de Ravensbrück, dins del Comitè Internacional, del qual n’era fundadora”, recorda indignada. En la seva opinió, el motiu d’aquella actitud era que els resistents i deportats havien

invisibilitat i oblidat les seves companyes de lluita: "Els resistents i deportats espanyols han estat els oblidats dels francesos i nosaltres hem estat les oblidades dels oblidats". En aquest sentit, la Neus sentència: "Si a tota la banda dels Pirineus hi hagué un gran exèrcit de 60.000 homes i dones, les guerrilles espanyoles, en tots els departaments francesos també hi hagué grups de resistents i resistentes espanyols.

Moltíssims donaren la vida per França, però els hi han dedicat poquíssims monuments".

Per aquest motiu, la Neus ha dedicat mitja vida a la recuperació de la memòria de les seves companyes: "si no, les dones haurien estat enterrades del tot. De totes maneres, -afegeix- quan es parli de les espanyoles resistents a França i de les exterminades als camps de la mort nazis, només es

reflectirà una ínfima part de la realitat". En concret, es refereix a la dificultat d'identificar-ne algunes, ja que: "Durants els anys de Resistència, les dones teníem un nom de guerra que vàrem conservar com un títol d'honor. Però, enterrades amb el nom civil, és impossible completar la recerca per a la memòria històrica".

A partir d'aquella revelació, la Montserrat Roig tragué el tema a la llum en el seu llibre, en el qual parla de 16 dones catalanes deportades i en el pròleg agraeix la col·laboració de la Neus: "No puc oblidar les converses amb la Neus Català al barri llatí parisenc...". En la seva faceta periodística, també en va fer difusió a través d'articles i reportatges de televisió, com l'entrevista que li va fer a la Neus en el programa *Personatges* de TVE-2 el 1978. A partir d'aquí, nasqué una profunda amistat entre elles. La Neus destacà la labor de la desapareguda Montserrat Roig en el discurs de

presentació de l'Amical de Ravensbrück a Barcelona, el juny del 2006, amb aquestes paraules: “*Fou una de les primeres en fer conèixer el problema dels deportats i les deportades amb el seu gran llibre ‘El catalans als camps nazis’. I per això, la reconeixem com la nostra mare*”.

Darrers anys a l'exili

Durant els anys previs a la fi del

franquisme, la Neus s'invocà en totes les campanyes per a denunciar la dictadura. Així fou com, el desembre de 1970, amb l'Ambrosi Carrión (president del Casal de Catalunya de París i de la Federació d'Entitats Catalanes a l'Estranger) i altres personalitats exiliades a França, impulsà un manifest en el qual s'exigia l'amnistia per als setze militants d'ETA condemnats al judici militar de Burgos, en el qual es dictaren 6 penes de mort, 3 de les quals eren dobles. Van sorgir moviments de solidaritat dins i fora d'Espanya i, davant les peticions d'indult arribades de mig món, en Franco finalment comutà totes les sentències de mort el 31 de desembre.

A més d'ETA, els darrers anys del franquisme aparegueren altres organitzacions que defensaven la lluita armada, com el Movimiento Ibérico de Liberación (MIL), de tendència anarquista, un militant del qual, el català Salvador Puig Antich, fou executat

el 2 de març de 1974. Quan el condemnaren, la Neus sentí la necessitat de viatjar a Barcelona per ser amb els amics.

Moviment feminista

Una de les activitats de les quals se sent més satisfeta la Neus és d'haver treballat amb els col·lectius de dones. “*Vam lluitar molt i sempre me'n recordaré, de les refugiades. Algunes eren de l'antiga emigració econòmica, havien arribat a França abans de la guerra*”.

El 8 de març de 1975, declarat any internacional de la dona per l'ONU, la Neus va protagonitzar, amb un nodrit grup de companyes, una acció de protesta al consolat d'Espanya a París. Volien lliurar un munt de cartes denunciant la persecució política a l'Espanya franquista i reivindicant l'alliberament de les preses i els presos. Les acompanyava un gendarme perquè, com diu la Neus, “*els francesos no es fiaven dels franquistes*”. Al consolat no els volien

Capítol VI

obrir la porta, i té present que el gendarme s'enrabià i picava sense parar. Al final les van deixar passar a l'entrada. "Ens vam posar en dues files, i el cònsol franquista al mig. Jo li vaig lliurar les cartes i ell les tirà a terra. Llavors va preguntar: 'Què és això?'. I referint-me al que acabava de fer, li vaig contestar: 'Això és l'Espanya de

Franco!'. Ens va insultar i vaig dir-li: 'Si no fos que és el dia internacional de la dona, li donaria dues bufetades com no li ha donat mai a mare!'. Vam sortir amb el gendarme, i aquest li digué al cònsol: 'Si el que heu fet aquí dins ho haguéssiu fet fora, ara estaríeu detingut'".

Aquell representant diplomàtic del franquisme ja s'havia enfrontat a

la Neus i les seves companyes en una altra ocasió. El 1968, unes 400 espanyoles es concentraren davant el consolat a París amb motiu de l'any internacional dels drets humans. Aquella vegada pogueren entrar i un primer grup d'unes vint pujaren corrents les escales fins el despatx del cònsol. La Neus recorda que era un dia laborable i hi havia un munt de gent. "Aquell home estava mig espantat. Ens preguntà per què érem allà i li diguérem que pels presos polítics. Ell respongué: 'Si són a la presó és que alguna cosa hauran fet'. I jo vaig saltar: 'Sí, el que vostè no ha fet, defensar el seu país per la democràcia i per la llibertat!'. A partir d'aquí, la Neus va portar a terme l'acció que havien planificat. Li digué al cònsol que Espanya estava dins les Nacions Unides i que per a ser-hi s'havia de respectar els drets humans, requisit que no complia. Així que li va llegir la Declaració dels Drets de l'Home, "punt per punt i ben a poc a poc". Aquell dia les dones espanyoles van omplir el consolat.

Retorn a Els Guiamets

El 20 de novembre de 1975, dia de la mort de Franco, la Neus assegura que totes les botigues de França es van quedar sense xampany: *"Anàvem de celebració en celebració amb els amics espanyols exiliats i també amb els francesos"*. Mort el dictador, només s'havia d'esperar la culminació del procés de transició política a Espanya. Quan l'1 de juliol de 1976 el rei Joan Carles I substituï l'Arias Navarro per l'Adolfo Suárez, la Neus i en Fèlix decidiren retornar. *"Vam viatjar en el nostre cotxe, quan ja no hi havia cap perill per al meu home"*, recorda la Neus.

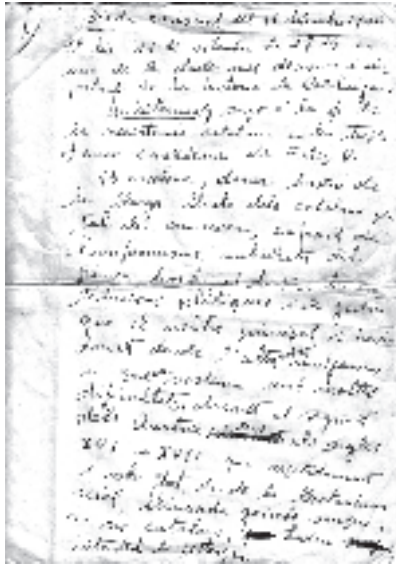
Després del llarg exili, la Neus i en Fèlix van viure dos anys a Els Guiamets. S'instal·laren a la antiga casa familiar, i l'hivern el passaven a França amb els seus fills. Com que estaven jubilats, pogueren dedicar totes les seves energies a reorganitzar el PSUC a la comarca del Priorat amb altres

companys i companyes: *"Recordo la Rosa de la Bisbal de Falset, la Gemma Peyri i el seu marit, el Germinal, que són de Porrera... Ens reuníem a Falset i al meu home el van fer responsable polític perquè tenien confiança en la seva preparació, ell havia organitzat escoles del partit a França"*, explica la Neus.

La intensa tasca militant es traduí en un gran resultat a les primeres eleccions del 15 de juny de 1977. Segons paraules de la Neus: *"Encara hi havia molta por a*

l'hora de votar, però el PSUC va ser el segon partit més votat a Catalunya i també a la comarca del Priorat. Vam fer un gran Partit". Durant la campanya electoral, ella i en Fèlix enganxaven cartells pel poble. *"Portàvem una escala, una galleda vella amb cola i una escombra. La gent ens mirava per les finestres i jo cridava: 'Visca les joventuts comunistes dels Guiamets!' i érem els més vells... L'alcaldia ens cedí tres plafons i, abans que els possessin, ja els havíem empastifat tots"*.

La Neus també recorda amb emoció la gran manifestació de l'Onze de Setembre de 1977. "La primera Diada de la democràcia vam fer una gran concentració a la Plaça de la Quartera de Falset. Portàvem la bandera catalana i la bandera republicana. Va ser un èxit, perquè allà hi havia molt gent de dreta. Tots no eren feixistes, però al Priorat hi havia gent molt catòlica i conservadora". Amb el cotxe

d'en Fèlix i acompanyats d'alguns camarades, anaren pels pobles convocant la gent. Uns joves de Porrera havien demanat a la Neus que preparés un discurs per la Diada i ella el llegia a cada lloc que visitaven. Afirmava que aconseguiren mobilitzar unes 6.000 persones de tota la comarca.

Una vegada reorganitzat el PSUC al Priorat, la Neus i en Fèlix decidiren traslladar-se a Barcelona i passar els estius a Els Guiamets, on anaren refent la casa amb els seus estalvis, "quan cobràvem endarreriments de les pensions". Com que els pisos a la capital eren molt cars, finalment en compraren un a Rubí, on s'instal·laren el 1978. A partir d'aquí la Neus reprèn el contacte amb el Partit a Barcelona. El Roman li presentà els companys de la direcció a la seu del PSUC al carrer Ciutat.

En aquells primers anys de la democràcia, la Neus fou molt crítica amb el paper que jugà la direcció del PCE en el procés de

transició. La seva opinió, com la de tants altres comunistes, és que es van fer massa concessions i diu que encara ara estem "transitant". Tot i així, fou disciplinada i acceptà les decisions del Partit. Això no treu que sentenciï el llavors secretari general del PCE, Santiago Carrillo: "Va cedir en tot el que demanava el Suárez, i ell ho justificà dient que era l'única manera de legalitzar el Partit. Volia ser un dels pares de la Constitució i de la Transició, es pensava que el farien ministre".

Respecte a la Constitució, diu que "és bonica, però no s'aplica. Els pares de la Constitució estaven adormits, no van fer gaire bé la feina. Van quedar moltes coses penja-des i jo ja deia que portarien problemes i ho pagariem més tard. I ara mateix ho estem vivint amb l'Estatut".

El que ella defineix com un procés de socialdemocratització del PCE i del PSUC, impulsat per Santiago Carrillo amb el nom d'eurocomunisme, culmina el

1982 amb el trencament del partit català. Aquell any, els militants que defensaven l'ortodòxia marxista-leninista fundaren el Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC). La Neus afirma: *"El Carrillo va venir a desfer-nos el Partit amb mètodes il·legals. Quan un Congrés està aprovat, no es pot tocar, s'ha d'esperar al següent. I després del 5è Congrés del PSUC (el 7 de gener de 1981, on es rebutjà l'eurocomunisme per majoria), ell va convocar una Conferència extraordinària. Això era contrari als estatuts, però ja tenia gent del seu costat. I nosaltres vam crear el PCC"*.

Militància al PCC i als moviments socials

La dècada dels 80 la Neus i en Fèlix es dedicaren a la vida política a Rubí. *"Vam dir al Partit que treballaríem tot el que poguéssim, perquè ja érem grans, i que els hiverns els passaríem a França amb els nostres fills. No vam tenir cap càrrec, el meu home no ho va vo-*

ler". Tot i així, la parella s'implicà a fons en les tasques partidàries i també participaren en organitzacions sindicals i socials. La Neus explica que cada dia tenien una reunió, de la secció de Pensionistes i Jubilats de Comissions Obreres, del Partit, del comitè per la pau... I un cop de setmana al mes, assistien com a convidats a la reunió del Comitè Central del PCC. Tampoc es perdien cap manifes-

tació i donaven suport a totes les vagues convocades pels treballadors de les fàbriques de Rubí i de la comarca.

Com a sindicalista de Comissions Obreres, la Neus també prengué la paraula en alguna d'aquelles manifestacions, com en la de la gran vaga general del 14 de desembre de 1988. La seva intervenció se centrà en el paper de les dones en l'èxit de la

mateixa a Rubí. La recorda així: “Van venir moltes dones i totes estaven callades. Jo anava al capdavant de la manifestació amb els organitzadors i, aleshores, em vaig posar a la tribuna i els hi digué: ‘Heu estat al costat dels vostres marits, els heu portat el menjar, us ha perseguit la guàrdia civil... i ara no dieu res? No ho han fet ells sols, vosaltres heu recolzat aquesta vaga i quan una persona ajuda un vaguista, és un d’ells”.

En aquells anys, concretament entre 1981 i 1986, la Neus també treballà activament en el moviment per la pau i el desarmament, per la seva experiència prèvia a França. Era l’època dels moviments anti-OTAN. El govern de centre-dreta de Calvo Sotelo aprovà l’entrada d’Espanya a l’organització militar europea, abans de ser derrotat pel PSOE a les eleccions de 1982. A les Segones Jornades Catalanes de la Dona que se celebraren aquell any, la Neus participà en la Comissió per la pau i proposà a les

companyes denunciar públicament l’entrada d’Espanya a l’OTAN. “Vam fer un manifest de rebuig signat per més de mil dones”. La Neus també entrà a la direcció del Comitè per la Pau de Catalunya, presidit pel doctor Moisès Broggi. En aquest hi participaven sindicalistes, intel·lectuals, estudiants... Es reunien cada setmana a la Ronda Sant Pere de Barcelona. Va intervenir

a moltes xerrades que s’organitzaven per les localitats, on s’anaven creant comitès. Però malgrat la seva força, aquell ampli moviment per la pau “es va apagar de cop a tot arreu”, afirma la Neus referint-se a la campanya del PSOE pel sí a l’OTAN, que va guanyar el referèndum el 1986.

La Neus tampoc ha abandonat mai l’activisme feminista. Allà on a anat, sempre ha defensat el

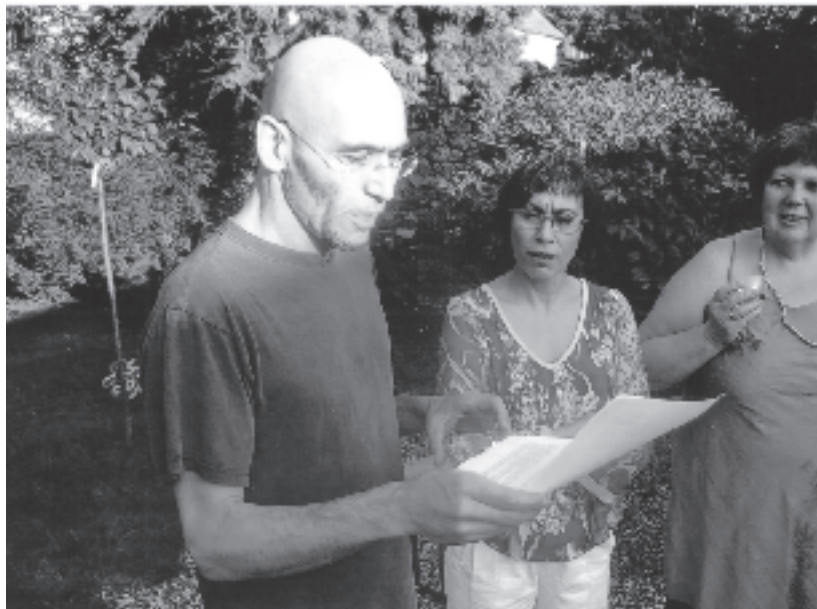
paper de les dones. *“Jo sempre he estat feminista, però de veritat, no d’aquestes de pamflet. No estic en contra dels homes, puc estar-hi d’acord. Les batusses que he tingut amb els homes han estat per temes polítics”*. La Neus destaca la força del moviment de dones que sorgí els primers anys de la democràcia i que s’anà consolidant. Així recorda les multitudinàries manifestacions del 8 de març a Barcelona: *“Érem unes 10.000 dones, sortíem de la Plaça Universitat i marxàvem per la Rambla fins arribar al Govern militar, tallant la circulació i cridant: ‘Volem la terra verda, militars a la merda!’”*.

Ella creu que la igualtat comença per l’educació. *“Jo em vaig jurar que si tenia fills no faria diferències i ho he complert. A la meua filla li vaig dir: ‘no et sentis mai inferior, treballa i no depenguis mai de cap home, perquè així et sentiràs lliure’”*. I en aquest sentit es pronunciava en la xerrada que va fer el 8 de març de 2006 a Rubí: *“Vull que els homes comprenguin les*

dones. Quan nosaltres tinguem totes les llibertats, que no les tenim encara tot i que visquem millor, perquè ens ho hem guanyat, que queda clar, llavors els homes seran ben lliures de veritat”.

Quant a l’actual política d’igualtat impulsada al nostre país, considera que: *“Hi ha dones fantàstiques i molt preparades, però encara estem poc represen-*

tades als parlaments, tant al català com a l’espanyol. Jo sempre els dic: ‘Desperteu! Vam fer un moviment que semblava que ens havíem de menjar el món i ara estem callades, ara que tenim uns drets, no els sabem fer servir. Les animo a que militin als partits d’esqueres, que es facin un lloc allà on hi ha els homes i que siguin considerades pel que fan”.

Vida a l'actualitat

La Neus va perdre el seu company el 3 d'agost de 2001. En Fèlix Sancho va voler ser enterrat a Els Guiamets, el considerava el seu poble. *"Es va morir als 93 anys de gran, havia tingut forces operacions ja, havia treballat molt... La vida d'un refugiat és molt dura!"*, afirma la Neus. Durant aquell estiu, es dedicà a passejar des-

calça pel poble cada matí. Volia sentir la terra més a prop, perquè li donés energies per a continuar sense ell. *"Encara em queden dos anys per a superar-lo. Però no crec que ho faci si no reposo més o em donen un fortificant. He perdut molt, estic molt cansada"*, diu amb enyorança.

Actualment, la Neus viu la major part del temps a Rubí i l'hivern el passa al seu pis de

Sarcelles per a estar prop dels fills. El Lluís la va a veure cada dia. Ell dirigeix tres biblioteques públiques a Garges, mentre que la seva filla Margarita és psicòloga i consellera d'orientació a una escola. La Neus diu que està orgullosa d'haver-los donat estudis superiors i de què facin feines socials.

L'estiu el passa a Els Guiamets. Allà gaudeix amb la seva rutina diària: *"Als matins em passejo pel poble abans que la gent s'aixequi. Vaig a comprar les verdures, després compro el pa i el peix fresc, que arriba dues o tres vegades per setmana. A vegades visito la meva cosina Elvira i cap al vespre vaig a donar una volta i xerro amb els homes del geriàtric. Tenen alegria de veurem, no van formar les JSU amb mi però eren de les colles dels pobles de per allí"*.

A l'agost, la Neus s'ho passa d'allò més bé a la festa major. Acostuma a anar a la missa que se celebra després de la processó només per a cantar els Goigs dedicats a Sant Lluís, el patró dels

Guiamets. I és que a ella sempre li ha agradat cantar.

Però tot i la seva avançada edat, la Neus segueix ben activa en la seva tasca de recuperació de la memòria històrica de les dones resistents i deportades. Així, continua participant en tot tipus d'actes, conferències, xerrades a instituts, homenatges... sobretot a Espanya.

Al país veí li atorgaren la Creu de Guerra amb palmes i Creu de la França Lliure. Allà també és membre d'honor de *Le Mémorial Vivant (pour se souvenir des étrangers morts pour la France et la liberté)*. El 1997 aquest organisme li atorgà, dins la secció 'Testimonis', el Premi François eSchächter (una resistent d'origen hongarès assassinada pels nazis a París el 1944), pel seu llibre *Ces femmes espagnoles. De la Résistance à la déportation*. L'acte se celebrà al Trocadéro de París i durà 24 hores, "perquè s'anaven dient els noms de les persones que havien fet la Resistència, acompanyat amb música", explica la Neus.

La distinció més recent al nostre país va tenir lloc el 30 de novembre de 2005, quan el llavors president de la Generalitat de Catalunya, Pasqual Maragall, lliurà a la Neus la Creu de Sant Jordi. Aquell any també va viure un homenatge a Sevilla, organitzat per la Junta d'Andalusia i dedicat als

deportats i deportades espanyols. A l'acte hi eren convidats els representants de la comunitat gitana, que tenen un conseller a la Junta d'Andalusia, i la Neus aprofità per a reivindicar el paper de 'Frasquita la gitana' al camp de Ravensbrück. Ella assegura que es van emocionar quan explicà que no l'havien deportat per gitana "si

ho haguessin sabut, l'haguessin liquidat", sinó per resistent, perquè va fer d'enllaç. "Els vaig dir que aquella noia ens donà una lliçó d'humanitat molt gran al camp, perquè moltes li demanaven que els llegís les línies de la mà per a distreure's... Aleshores li portaven coses i ella ho rebutjava dient: 'Jo pateixo fam com vosaltres, l'únic que us puc donar en

solidaritat és la lectura de les línies de la mà, però no vull res a canvi'. No sé on ha anat a parar".

Actualment, la Neus també continua el seu Memorial de mujeres españolas en la Segunda Guerra Mundial. Està confeccionant la segona part a partir del que recorda, dels documents que ha anat recopilant i de diversos lli-

bres, com un en alemany que li han deixat, que hi ha alguns noms de les dones i els homes que van estar a Ravensbrück.

Així mateix, vol reivindicar que es posi el nom de dones resistent i deportades a carrers i places, tant d'Espanya com de França. De fet, té diverses propostes: "Jo demanaria oficialment a l'alcalde de París que dediqui un carrer a Segunda Montero, una dona a la que li van penjar el marit a Figueres abans de creuar la frontera. Ella va morir en els combats per l'alliberament de París. Va fer de cuinera al vaixell 'Bora-Bora Odisea' de la Panamenya, en el que amagaven gent perseguida durant la Segona Guerra mundial per portar-los cap a Portugal". També vol que es dediqui un carrer a Barcelona a les dones deportades, per exemple a la Carme Buatell, que era de Sants. I ja ha demanat a l'ajuntament de Berga que dediqui un carrer a l'Alfonsina Bueno, que va ser resistent i deportada. "Era de la CNT, formava part de la

xarxa d'evasió Reseau Pat O'Leary. Va ser utilitzada en els experiments del metge de les SS Karl Gebhardt, també president de la Creu Roja alemanya. Va morir el 1979, a causa del lent però progressiu efecte del verí injectat a Ravensbrück", afirma la Neus.

Lluita per a conservar el camp de Ravensbrück

En els darrers 41 anys, la Neus tampoc ha deixat de participar a les reunions anuals del Comitè Internacional de Ravensbrück (CIR), declarat 'Missatge de la Pau' per l'ONU el 1987. En els últims temps, la seva lluita s'ha centrat en el manteniment del camp: les integrants del CIR volen que es conservi com a Patrimoni de la Humanitat.

De fet, aquest camp, anomenat *Memorial de Ravensbrück*, ha esdevingut l'Escola Internacional per a l'Estudi de la Deportació: s'hi fan conferències, hi ha sales de projecció, una biblioteca... A l'antiga

Kommandanture s'ha fet un museu i algunes cel·les de la presó (*búnker*) estan restaurades i cadascuna està dedicada a un país d'on hi va haver deportades. Com a representant espanyola del CIR, la Neus va estar prop de 30 anys reivindicant una cel·la en honor a les seves companyes. Ho va aconseguir quan va fer un viatge de descans de tres dies

amb ex combatents antifeixistes alemanys a la desapareguda República Democràtica Alemanya (RDA). Aleshores, el ministre de cultura els hi ho va concedir. *"Els drets d'autor del meu llibre traduït a l'alemany els he cedit perquè es mantingui la cel·la de les espanyoles. Cada any posàvem la bandera republicana i ens la treien. L'he fet emmarcar, tant la catalana*

com la republicana”, insisteix la Neus. I afegeix que durant el període de la RDA, “a més de preservar aquests llocs -també es conserven els forns crematoris- es va construir el ‘Mur de les Nacions’ fet de rajoles roges on cada país té el seu nom, per ordre alfabètic, esculpit en bronze”.

La Neus es queixa que les barraques han desaparegut totes i afirma que si el que hi ha a Ravensbrück encara existeix és a causa de la tenacitat de les deportades, dels seus familiars i amics, “juntament amb les campanyes internacionals de protesta que s’oposen constantment a tots els projectes que puguin amagar l’existència del camp”. En aquest sentit, explica que el CIR ha lluitat molts anys per a impedir la construcció d’una autopista que havia de travessar tot el camp. Tot i així, va haver-hi discussions internes, perquè algunes membres del CIR estaven disposades a negociar. Eren filles de deportades i la Neus les va tallar en sec: “Les vostres mares s’hi oposarien igual que jo, però

vosaltres teniu deures, no drets”.

Aquest posicionament, compartit amb la francesa Annette Chalut, presidenta del CIR des de 1999, i amb la presidenta de l’Amical alemanya, provocà que algunes companyes les qualificuessin d’intransigents. La Neus els contestà sense embuts: “Hem de ser-ho per a que no destrueixin el camp! A

Holleischen vaig ser gandula i ara resulta que sóc intransigent...”.

Finalment aconseguiren aturar la construcció de l’autopista, també la d’uns grans magatzems i un pàrking... Una altra de les seves fites ha estat que es descobreixi el camp Jugenlager Uckermark d’adolescents, que estava tot ensorrat. Però en la darrera reunió

del CIR a Eslovènia, la conservadora del camp els hi ha presentat un nou projecte que les deportades també han rebutjat: consisteix en fer un bastiment que taparia tota la perspectiva de Ravensbrück. *“És una mena de monument amb tot d'arbres al voltant”*, informa la Neus, que afegeix: *“La presidenta i totes les delegades del CIR ens hi oposem fermament, perquè el lloc es convertiria en una mena de parc temàtic que desvirtuaria completament la memòria dels fets que allà es van viure i el que va representar el camp”*.

Fundació de l'Amical de Ravensbrück a Espanya

Aquest és el motiu pel qual la Neus ha dedicat, en el darrer any, tots els seus esforços a la creació de l'Amical de Ravensbrück d'Espanya dins del Comitè Internacional. L'objectiu és continuar la tasca de recuperació de la memòria històrica al nostre país i contribuir des d'aquí a conservar

el camp. Ella ja havia instat a què es creés l'Amical el novembre del 2002, quan fou convidada a una sessió del Parlament de Catalunya, concretament a la comissió permanent de Legislatura sobre el procés d'equiparació entre dona i home. La presidia la Joaquina Alemany, diputada de CiU i responsable de l'Institut Català de la Dona fins el 1999. La Neus l'aprecia molt des de fa

més de 10 anys, perquè la Joaquina Alemany l'ajudà a celebrar a Barcelona la trobada del Comitè Internacional de Ravensbrück el 1994.

El naixement de l'Amical al nostre país comença a ser un fet el 2005, quan el conseller de Relacions Institucionals de la Generalitat, Joan Saura, acompanyà oficialment la delegació espanyola en el pelegrinatge internacional al

Capítol VI

camp de Ravensbrück per commemorar el 60è aniversari del seu alliberament. També hi assistí l'ambaixador espanyol a Berlín, el Sr. Gabriel Busquets. A partir d'aquí, es funda l'Amical de Ravensbrück, que pren el compromís de continuar la tasca iniciada per la Neus

i transmetre-la a les futures generacions. En la memòria de la nova associació es reconeix que: *"Han hagut de transcórrer 60 anys fins que les dones, homes i criatures que van patir i morir a Ravensbrück han tingut reconeixement oficial del seu país"*.

La mateixa Neus, que presideix l'Amical, va fer el discurs de presentació al paranimf de la Universitat de Barcelona, el juny de 2006, tot explicant que: *"Un dels motius principals de fundar l'Amical de Ravensbrück, parteix del jurament*

que ens férem, en el moment de l'alliberament dels camps de la mort, totes les deportades i deportats, que mentre visquéssim, explicaríem tot el que havíem vist i sofert. Les raons són les mateixes que em van portar a defensar la República, a fer la Resistència a

França i a lluitar contra el feixisme: el meu amor per la pau, la llibertat, la tolerància i la justícia social”.

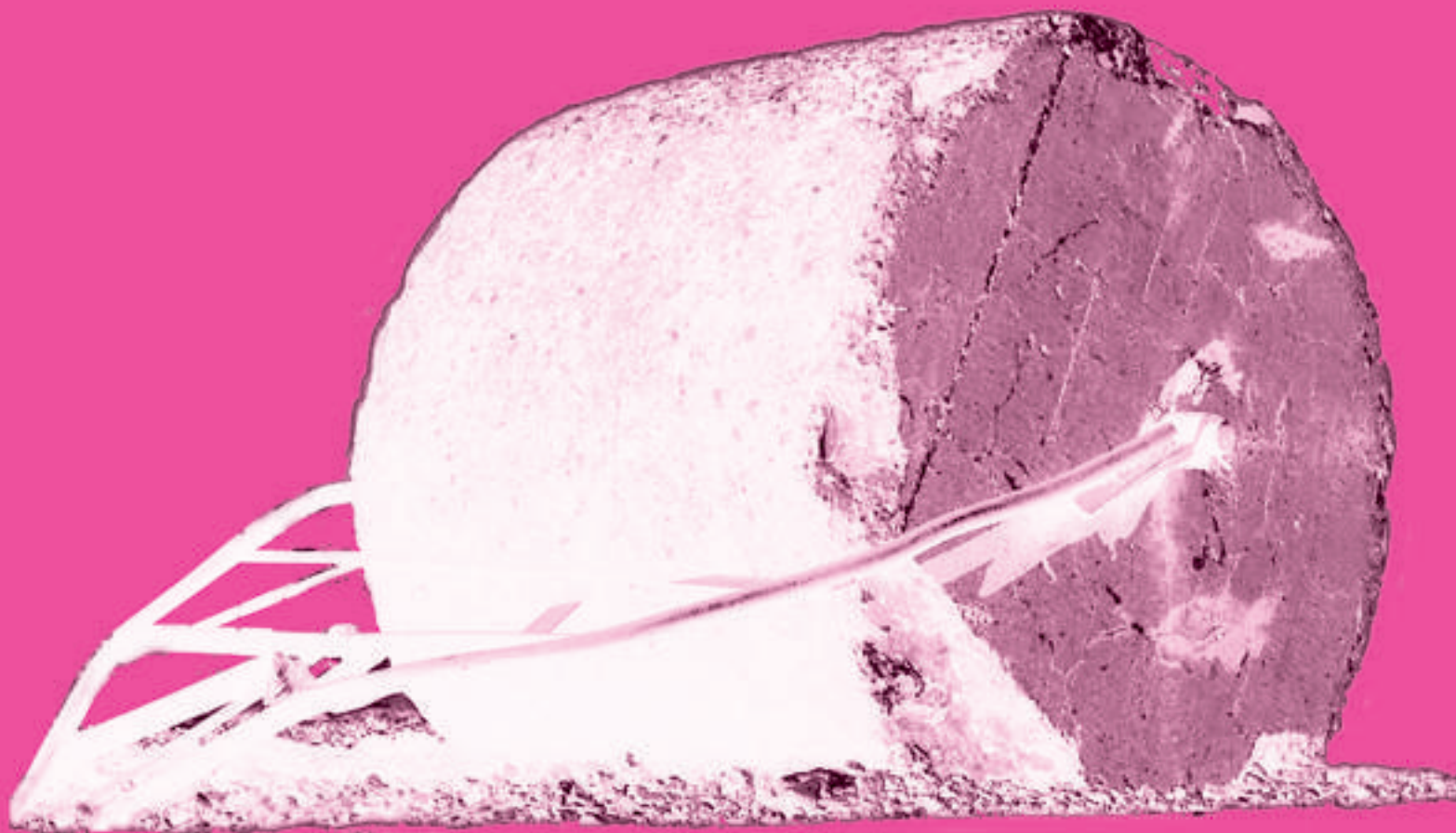
La nostra Amical s'estrena amb una missió important: l'organització de la propera trobada del Comitè Internacional de Ravensbrück, que se celebrarà el 2007 a

Barcelona, a petició expressa de l'anterior conseller de Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya. De manera que la Neus Català té molta feina per endavant. Ella és un clar exemple de que mentre hi ha vida, hi ha motius per a seguir lluitant.

Annexes

ÍNDEX D'IL·LUSTRACIONS I FOTOGRAFIES

Portada

- La Neus Català a l'antiga Estació del Nord. Barcelona. 1978. Fotografia de Pilar Aymerich

Introducció

Pàg. 12 - La Neus Català en un dels nombrosos actes d'homenatge fets darrerament.

Pàg. 14 - La Neus Català visitant l'exposició de fotografia "*La memòria del poble*" al Casal de l'Era, on descobrirà una antiga fotografia del seu pare, Baltasar, treballant al Sindicat Agrícola. Els Guiamets. Agost 2006.

Pàg. 15 - La Neus Català al menjador de la casa on va néixer amb l'Elisenda Belenguer. Els Guiamets. Agost 2006.

Pàg. 16 - Jordi Miralles, Coordinador General d'EUiA en el dia de l'entrega del carnet de militant a la Neus Català. Sopar anual d'EUiA a l'espai del Fòrum. Barcelona. 2006. Arxiu Fundació Pere Ardiaca

Pàg. 17 - La Neus Català amb la cònsul de Veneçuela, Belén Rojas, Marià Pere, secretari general del P.C.C. i el cònsul de Cuba, Carlos Castillo (d'esquerra a dreta) en el sopar anual d'EUiA celebrat a l'espai del Fòrum. Barcelona. 2006. Arxiu Fundació Pere Ardiaca

Pàg. 18 - La Neus Català amb l'Elisenda Belenguer als Guiamets. Agost 2006.

Pàg. 19 - La Neus Català amb el Manolo Moreno, responsable de l'àrea d'història de la Fundació Pere Ardiaca. Arxiu Fundació Pere Ardiaca. Celebració del 75è aniversari de la II República davant el monument de Francesc Macià. 14 abril de 2006

Pàg. 20 - D'esquerra a dreta: Quim Cornelles i Luís Juberías de la Fundació Pere Ardiaca, Sandro Maccarrone de la C. J.C.-Joventut Comunista amb la Neus Català. Celebració del 75è aniversari de la II República davant el monument de Francesc Macià. 14 abril de 2006

Capítol primer

Pàg. 22 - La Neus Català als Guiamets a la plaça de la vellesa amb les vinyes al fons. Agost 2006.

Pàg. 23 - La Neus Català amb la seva amiga Antònia, i el seu amic, Javier Reparaz als Guiamets. Estiu 1999. Arxiu familiar de Christine Lohbauer

Pàg. 24 - Treballadors al Sindicat agrícola d'Els Guiamets. A la dreta, Baltasar Català, pare de la Neus. Fotografia de l'Arxiu familiar de Josep M^o Vallès de Cal Pau. Cedides per Carles Giné.

Pàg. 25 - La Neus Català amb la seva amiga Glòria Barceló, a la cantonada del seu carrer al barri de la *Barceloneta*. Els Guiamets, Agost 2006.

Pàg. 26 - La Neus Català amb l'antic capellà d'Els Guiamets, Mossèn Antoni O'Connell a l'entrada de l'església. Festa Major. Agost 2006.

Pàg. 27 - La Neus Català a la porta de la casa on va néixer. Cercavila i Festa d'Homenatge a la gent gran, amenitzada per la Cobla Principal de Tarragona dins els actes de la Festa Major d'Els Guiamets. Agost 2006.

Pàg. 28 - La Neus Català al cementiri dels Guiamets. Agost 2006.

Pàg. 29 - La Neus Català amb l'Àngela Jackson, historiadora i presidenta de l'Associació *No jubilem la memòria del Priorat* a la seva casa de Marçà. Agost 2006. L'Àngela Jackson és autora del llibre: *Més enllà del camp de batalla* (Ed. Cossetània. Valls. 2004) sobre la Cova hospital de la Bisbal de Falset i investiga sobre l'estada de les Brigades Internacionals al Priorat durant la Batalla de l'Ebre.

Pàg. 30,31 - Dibuix publicat a l'Esquella de la Torratxa al 1931 que fa referència al vot femení i com entre les pròpies dones no hi havia unanimitat.

Pàg. 32 - Cartell de la guerra civil

Pàg. 35 - Cartell de la guerra civil

Pàg. 36 - La Neus Català, acompanyada del seu cosí Pepito (Josep Giné) i la seva dona Pepita (Pepita Marco), amb qui va organitzar les J.S.U.C. en esclatar la guerra civil espanyola. Concert-vermut a l'envelat durant els actes de la Festa Major d'Els Guiamets. Agost 2006.

Pàg. 37 - La Neus Català al poble vell de Corbera d'Ebre durant una visita-recorregut pels espais de la Batalla de l'Ebre, organitzada pel Centre d'Interpretació 115 dies de Corbera d'Ebre. Agost 2006.

Pàg. 38 - Búnker de la trinxera de les Devees (la Fatarella). Visita-recorregut pels espais de la Batalla de l'Ebre organitzada pel Centre d'Interpretació 115 dies de Corbera d'Ebre. Agost 2006. Fotografia de Raquel Avinyó Falcó.

Capítol segon

Pàg. 40 - Fragment del Guernica

Pàg. 41 - Cartell del PSUC

Pàg. 42 - Masia de Cal Comte on la Neus treballarà d'ajudant d'enfermera durant la guerra civil. 1946. Fotògraf:

Antoni Gasch. Buch del Club Excursionista de Gràcia. Arxiu municipal del Districte de Gràcia.

Pàg. 43 - *“Aquí m’hi sento molt lligada perquè va ser la primera experiència que vaig tindre d’anar tota sola pel món i de tindre una gran responsabilitat. Jo tenia molta por perquè és clar era jove, i jo venia de família de pagès, vivíem tots en família i ho féiem cada dia tot junts. Aquí em trobava tota sola i no estava molt preparada!. Però me’n vaig ensortir. Les capacitats que jo tenia me van servir”* La Neus Català amb l’aleshores alcalde de Premià de Dalt, Sebastià Pujol i Puig. Homenatge i visita a Premià de Dalt. 11 d’octubre del 2005. Arxiu Fundació Pere Ardiaca

Pàg. 44 - Cartell “Aidez Espagne”. Joan Miró. Març del 1937.

Pàg. 45 - *“La Montserrat no sabia que abans que hi nasqués ella, en aquella casa hi havia hagut una colònia de nens refugiats, perquè ningú no li va parlar mai de la història de la casa”* La Neus Català visitant l’antiga Finca Can Tries de Bes (actual Finca Castelldaura) de Premià de Dalt. A mà esquerra, l’aleshores alcalde de Premià de Dalt, Sebastià Pujol i a mà dreta, el Sr. Valerià Pujol Villà i la Sra. Montserrat Mandri Paret, filla dels masovers de la Finca en acabar la guerra civil. Premià de Dalt. 3 d’abril del 2006. Arxiu familiar de Sebastià Pujol.

Pàg. 46 - La Neus Català visitant l’antiga Finca Can Tries de Bes (actual Finca Castelldaura) de Premià de Dalt acompanyada de l’aleshores alcalde de Premià de Dalt, Sebastià Pujol. 3 d’abril del 2006. Arxiu familiar de Sebastià Pujol.

Pàg. 47 - Batalla de l’Ebre. Il·lustració del còmic Primavera Tricolor. Dibuixos de Pepe Farruqo. Edita: Fundació Pere Ardiaca. DeBarris. 2006.

Pàg. 48 - Façana de les escoles públiques de Darnius inaugurades l’any 1933, on la Neus va passar els últims dies abans de creuar la frontera i marxar a l’exili. Fotografia de Pere Perxés i Jordi Bosch

Pàg. 49 - *“M’agradava molt la lluna però la vaig maleir el dia que havia de creuar la frontera, feia lluna plena”* D’esquerra a dreta, Lluís Fontané i Palmira Cases (socis de l’Associació Triangle Blau) amb la Neus Català, i Jordi Riera, president de l’Associació Triangle Blau, i la seva dona Carme Daviu. Davant del monument a la Retirada durant els actes d’homenatge a Lluís Companys al monument del Coll de la Manrella. La Vajol. 15 d’octubre del 2006. Arxiu familiar Jordi Riera.

Pàg. 50 i 51 - Imatge de refugiats espanyols arribant al Camp d’Argelès.

Pàg. 53 - Benita Moreno al camp d’Argelès. 1941. Les barraques del darrera eren per als xòfers dels gendarmes francesos. Arxiu familiar de Benita Moreno.

Pàg. 54 - Carta de demanda de trasllat (salconduït i certificat mèdic) de les refugiades espanyoles: Rosa Pallejà, Avelina Sabaté i Rosanna Català del Centre d’acollida de Saint Claude de Jura al sanatori- preventorium de Lannary (Trélistac -Dordogna). Archives municipales de Saint-Claude

Pàg. 57 - Maria Barberà, Maria Mira Barberà, Salvador Mira Barberà i unes amigues al camp de refugiats de Clarmont d'Alvèrnia. França. Any 1940. Arxiu familiar de Maria Mira Barberà i Maria Casas Mira.

Pàg. 59 - De dreta a esquerra: La Neus amb la seva neboda, Rosanna i la seva amiga Julieta, en un prat de la Dordogna. 1941-1942. Arxiu familiar Neus Català.

Capítol tercer

Pàg. 62 - Símbol de la Resistència a França.

Pàg. 63 - *"Quan em van fer aquesta fotografia estava molt preocupada per tot el que venia. Era molt dur fer la Resistència"* La Neus Català amb 27 anys mentre feia la Resistència a França abans de ser detinguda. Es tracta de les poques fotografies que conserva de la seva joventut. Any 1942. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 64 - *"Un dels típics racons del Perigord negre"*. L'alcaldia de Domme, molt propera al llogaret de Turnac on vivien la Neus i l'Albert Roger, el seu primer company.

Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 65 - La Lina Bosque (Paulina Iglesias), amb només 16 anys feia d'enllaç a la Resistència per la zona de les Cévennes, juntament amb la seva mare, la Cristina, que era a més a més, un punt de suport. La Lina és un dels testimonis del llibre de la Neus: *De la Resistència y la deportación. 50 testimonios de mujeres españolas*. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 66 i 67 - La Neus Català amb la seva filla a Domme (Perigord noir), fent broma. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 68 - Els fills de la Neus, Margarita i Lluís a les muralles de Domme (Perigord noir). Durant la Resistència, a Domme, els maquisards tenien com a punt de suport la casa de la Maria Goñi, una refugiada i resistent espanyola. Una de les portes de Domme conduïa directament al bosc. En cas de la visita dels nazis, podien sortir i amagar-se al maquis de Turnac. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 70 - Grup de maquisards.

Pàg. 71 - Grup de maquisards en un combat.

Pàg. 73 - Fèlix Sancho Lorón, segon company de la Neus. En la fotografia el Fèlix, Comisari General de les Guerrilles espanyoles durant la Resistència. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 74 - Limoges, Maison d'Àrret.

Capítol Quart

Pàg. 78 - *"A Compiègne, quan marxaven els trens d'homes cap als camps, jo cantava la cançó de l'Exèrcit popular per a*

veure si hi havia algun català!, però què m'havien de sentir els pobres!!". Fragment de l'Himne i cançó de l'Exèrcit popular.

Pàg. 79 - L'esplanada on hi havia els barracots del camp de Ravensbrück.

Pàg. 80 - La piconadora (planierung) que arrossegaven les dones per aplanar el ciment al Camp de Ravensbrück.

Pàg. 81 - La Neus Català acompanyada dels seus fills, Margarita i Lluís durant el peregrinatge al camp de Ravensbrück en el 60è aniversari de l'alliberament dels camps. Maig 2005. Al fons es veu la piconadora i la presó del camp.

Pàg. 82 - Monument dedicat a les dones deportades. Camp de Ravensbrück.

Pàg. 83 - Dibuix realitzat per la deportada francesa, Eliane Le Rolland sobre els treballs forçats i el maltractament als camps.

Pàg. 84 - Forns crematoris al camp de Ravensbrück.

Pàg. 85 - Barracots del camp d'extermini de Ravensbrück.

Pàg. 86 - Dibuix realitzat per la deportada francesa, Eliane Le Rolland sobre els treballs forçats al camp.

Pàg. 88 - La Torre de vigilància del camp de Ravensbrück.

Pàg. 89 - La Neus Català acompanyada (d'esquerra a dreta) de Joaquina Alemany, Gemma Peyri i Virginia González durant el peregrinatge al camp de Ravensbrück. Maig 2005.

Pàg. 90 - Monument dedicat a les dones mortes que reposen al llac Schwedt. Camp de Ravensbrück.

Pàg. 92 - La Neus Català entre el Conseller Joan Saura, i la ex-deportada ucraïana Tània (Nadija kalnitskaja). Al darrera, l'Albert Julià, cosí de la Neus i l'Apel.les Carod Rovira. Peregrinatge a Ravensbrück. Maig 2005.

Pàg. 93 - La Neus Català amb la seva estimada "Titi", Teresa Menot, en un peregrinatge al camp de Ravensbrück. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 94 - *"Nosaltres, les deportades quan ens trobem sempre riem, perquè són les tres del Kommando de les Gandules, per això aquestes rialles!! Els altres estan mirant perquè riem com a ximples"* Trobada de tres dones del Kommando Faul (Kommando de les Gandules) d'Holleischen durant el peregrinatge al camp de Ravensbrück. Maig 2005.

Pàg. 97 - *"Les valentes, al camp de Ravensbrück perquè quan plorava alguna la consolàvem, i les gandules a Holleischen""Qui no plorava de cara, plorava d'amagat, a qui no li podien caure les llàgrimes allà tancades..era normal...!"* La Neus Català i l'Assumpta Montellà, autora del llibre sobre *La maternitat d'Elna. Bressol dels exiliats*. Xerrada sobre xarxes d'exili, solidaritat i Resistència. Centre Social de Sants. 10 d'octubre de 2006. Foto-muntatge de Maria Prenafeta.

Pàg. 98 - La Neus Català a l'interior de la cel.la de la presó dedicada a les deportades espanyoles. Memorial de Ravensbrück. Durant el peregrinatge al camp de Ravensbrück. Maig 2005

Pàg. 100 - *"Al mes de març ens donaven el vestit d'estiu, que de tant dolent que era, era com una bata transparent, però*

aquell any, quan ens van alliberar, encara no ens l'havien donat. Per això porto el vestit d'hivern. El vem conservar perquè vem voler tornar amb ell, encara que els aliats ens portaven altra roba" La Neus Català amb el vestit de deportada del Kommando d'Holleischen. Aquesta fotografia es va fer un cop fora del camp. La Neus ja tenia uns 30 anys. Arxiu familiar Neus Català

Capítol cinquè

Pàg. 102 - Capçalera del periòdic del PSUC *Treball* a l'exili.

Pàg. 103 - "El meu pare sempre em deia: tu ballaries sobre el punxó d'un agulla!!" La Neus ballant a la casa de repòs a Suïssa. 1946. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 104 - "Muntàvem una paradeta amb souvenirs i altres coses per a guanyar diners, per a la nostra organització, per a enviar paquets a Espanya i ajudar els presos""Dormíem dins de la paradeta perquè encara vivíem a Toulouse" La Neus Català, amb el vestit regional, amb la seva companya Angelina Descarrega, en la parada de la Unió de Dones de Catalunya. Festa del periòdic del Partit Comunista Francès: *L'Humanité*. Bois de Vincennes. París. 1946-47. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 105 - "L'alegria i el sentiment de satisfacció d'haver resistit i no haver mort ens va durar fins l'any 1947-48". D'esquerra a dreta, Angelina Descarrega, la Fabregat, la Teresa Seguí (filla de Salvador Seguí, el "noi del sucre"), la Maria Puig i la Neus Català. Comité Departamental de la Unió de Dones de Catalunya. Plaça del Capitol. Toulouse. 1947. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 106 - La Neus Català amb la seva filla Margarita a Saint Mandé. Mitjans dels anys 50. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 107 - La Neus amb els seus dos fills, Margarita i Lluís a casa dels seus pares a Sarlat. Mitjans dels anys 50. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 108 - La Neus amb el seu marit, Fèlix Sancho i el seu fill, Lluís. Bois de Vincennes. Saint Mandé. Mitjans dels anys 50. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 109 - Portada del diari *Mujeres antifascistas españolas*. n° 22. Juliol de 1948. S'hi pot veure el Pavelló espanyol dins la Exposició Internacional de la dona celebrada al Parc d'Exposicions de París. Al fons es veu l'escultura reproduïda anys més tard a la portada del llibre de la Neus Català, traduït al francès: *Ces femmes espagnoles De la Résistance à la déportation*. En l'escultura feta de guix, apareix el mapa d'Espanya i dues dones amb un fusell, simbolitzant la seva defensa. Fons del Ministerio de Cultura.

Pàg. 110 - La Neus Català amb el seu marit, Fèlix, el seu fill Lluís i la seva neboda Rosanna, passejant pel Trocadero a

París. Anys 50. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 112 - "Els mestres de les escoles franceses ens deien que els fills de refugiats espanyols eren els que atendien més a classe" El fill de la Neus, Lluís a l'escola. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 113 - "Estem de vacances, prop de Sarlat. Aquí vem llogar una ferme per a passar l'estiu. Jo sempre tenia molta correspondència que respondre, atrassada" La Neus Català amb els seus dos fills, Margarita i Lluís. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 114 - D'esquerra a dreta, al darrera, trobem a la Neus Català acompanyada dels seus fills, Margarita i Lluís, i del seu germà i cunyada, Lluís i Avelina. Al davant, els seus pares, Baltasar i Rosa. Sarlat. Anys 60. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 115 - El Félix Sancho davant del seu pis a Sarcelles, situat a les afores de París. Anys 60. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 116 - "Era l'1 de maig quan era costum anar al bosc a buscar Muguet i la gent dels sindicats anaven de casa en casa a vendre les flors" La Neus Català amb el seu marit, Fèlix i els seus fills, Margarita i Lluís, i amb el marit de la seva neboda Rosanna, l'Anatole Gbagudi i la seva filla, Silvia. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 117 - La Neus Català amb un grup de madrilenys del partit comunista en un viatge de repòs a la República Democràtica Alemanya. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 118 - La Neus Català amb la bandera republicana al capdavant d'una manifestació amb altres deportades franceses al camp de Ravensbrück, en un dels peregrinatges. Maig 1980. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 119 - La Neus Català amb les seves companyes infermeres a la Clínica Alexis Carrel. Sarcelles. Finals dels 60-70. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 121 - Dinar d'antigues deportades i els seus familiars després d'una Assemblea de deportats. Al centre, amb ulleres fosques, la Neus Català, a la seva dreta, la Lola Casadellà (Dolors Gené), en front, a l'extrem esquerra, la Carme Buatell, les tres representants espanyoles del Comité Internacional de Ravensbrück. La resta són deportades franceses i filles i dones de deportats. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 122 - La Neus amb la seva filla Margarita i el seu fill, Lluís, pels carrers dels Guiamets durant la Festa major. La Neus, en disposar de la nacionalitat francesa podia entrar lliurement a l'Espanya franquista. Arxiu familiar Neus Català

Capítol sisè

Pàg. 124 - La falç i el martell

Pàg. 125 - La Neus Català i el Pere Ardiaca, aleshores president del P.C.C. (Partit dels i les Comunistes de Catalunya)

durant l'acte de presentació del llibre: *De la resistència y la deportación. 50 testimonios de mujeres españolas*. Neus Català a Barcelona. 1984. Arxiu Fundació Pere Ardiaca

Pàg. 126 - La Neus Català amb la periodista Montserrat Armengou en el passí del documental *Ravensbrück: L'infern de les dones*. Fundació Pere Ardiaca. 6 abril de 2006.

Pàg. 127 - Cartell de l'exposició: *Nosaltres i moltes més* (espanyolas en la Resistència de França y en los campos de exterminio nazis). Del 17 al 25 de març de 1984 que organitzava l'Aula Cultural de Rubí. Caixa d'Estalvis de Terrassa. Arxiu familiar Neus Català. La Neus ha cedit l'exposició als fons del Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI) al Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona.

Pàg. 128 - La Montserrat Roig i la Neus Català en la presentació del llibre traduït al castellà "*Els catalans als camps nazis*" a la Llibreria Cervantes a Madrid. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 129 - Manifest de protesta contra el Judici de Burgos. 1970. Procedència: Arxiu M. Tarradellas del Monestir de Poblet.

Pàg. 130 - D'esquerra a dreta: la Neus Català, amb l'Emilia Requesón (grup de dones Òvul) i la Rosa Pérez, de l'Associació per a la III República. Xerrada organitzada pel Grup de Dones Òvul en motiu del 8 de març, dia Internacional de la dona treballadora. Ateneu de Rubí. 11 de març de 2006

Pàg. 131 - La Neus amb el seu marit, Fèlix i la seva filla, Margarita a una terrassa de Cambrils, menjant un gelat. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 132 - "*Al final d'aquest discurs, acabo dient que hem d'estar federats*" Primera pàgina del discurs sobre la diada de l'11 de setembre, preparat per la Neus Català per a la mobilització i convocatòria de la primera manifestació de la diada a Falset, l'any 1977. Arxiu familiar Neus Català.

Pàg. 133 - La Neus Català rep un homenatge per part del grup Iniciativa per Catalunya-Els Verds de Rubí, en motiu del 8 de març, dia Internacional de la dona treballadora. 5 de març de 2006. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 134 - La Neus Català participant en una manifestació de suport a El Salvador i Nicaragua. Arxiu Fundació Pere Ardiaca

Pàg. 135 - En Lluís i la Margarita, fills de la Neus, llegint unes paraules a sa mare en el seu 90è aniversari. França. 2005. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 136 - Pasqual Maragall, aleshores President de la Generalitat de Catalunya fent entrega de la Creu St. Jordi a la Neus Català. Sala Oval del Museu Nacional d'Art de Catalunya del Palau de Montjuïc. 29 de novembre de 2005. Jordi Bedmar. Gabinet de Relacions Externes i protocol de la Generalitat

Pàg. 137 - La Neus Català amb la seva amiga i veïna Carmen Arévalo a l'acte d'entrega de les Creus St. Jordi. Sala oval del Museu Nacional d'Art de Catalunya del Palau de Montjuïc. Arxiu Fundació Pere Ardiaca.

Pàg. 138 i 139 - La Neus Català amb periodistes. Celebració del 75è aniversari de la II República davant el monument de Francesc Macià. 14 abril de 2006. Arxiu Fundació Pere Ardiaca

Pàg. 140 - D'esquerra a dreta, Annette Chalut (actual presidenta del Comité Internacional de Ravensbrück), Rose Guerin (aleshores presidenta del CIR), Conxa Murrall (aleshores presidenta de l'Associació catalana de la dona), la Neus Català i la Joaquina Alemany (aleshores presidenta de l'Institut Català de la dona). Al darrera i a l'esquerra, asseguda: Sigfrid Jacobait (aleshores conservadora del museu del Memorial de Ravensbrück). Visita a l'abadia de Montserrat durant els dies de la trobada del Comité Internacional de Ravensbrück a Barcelona, l'any 1994. Arxiu familiar Neus Català

Pàg. 141 - La Neus Català, acompanyada de la Teresa del Hoyo (secretària de l'Amical de Ravensbrück) i l'Elisenda Belenguer. Acte d'homenatge organitzat per l'Ajuntament de Ripollet i la Fundació M^o Aurèlia Capmany. Inauguració de l'espai Neus Català i descobriment de l'escultura dedicada a la mateixa, obra de l'escultor Salvador Mañosa. 7 de maig de 2006. Arxiu Fundació Pere Ardiaca

Pàg. 142 - La Neus Català, amb la Soledad Real, lluitadora antifeixista a l'interior de l'Espanya franquista i Jordi Miralles, coordinador general d'EUiA. Sopar de la Fundació Pere Ardiaca. Can Fabra. 11 de març de 2006.

Pàg. 143 - Neus Català a Ravensbrück. D'esquerra a dreta: Joan Saura, Marta Selva, la Neus i el seu fill Lluís Català. Maig 2005.

Pàg. 144 - D'esquerra a dreta: Anna Sallés, professora d'història contemporània de la UAB i membre de la Junta de l'Amical, Antoni Segura, Catedràtic d'Història Contemporània i co-director del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, Joan Saura, aleshores Conseller de Relacions Institucionals de la Generalitat, Neus Català i Joaquina Alemany, Presidenta de l'Associació de dones per la pau i la democràcia i membre del Comité d'honor de l'Amical. Acte de Presentació de l'Amical de Ravensbrück. Juny de 2006

DOCUMENTACIÓ

- El llibre que presentem s'ha elaborat bàsicament a partir de les entrevistes realitzades per l'Elisenda Belenguer a la Neus Català i de les diferents xerrades que la Neus Català ha realitzat durant el curs 2005-2006. Així com també ens hem basat en la següent bibliografia consultada i filmografia visionada:

Bibliografia:

- Català i Pallejà, Neus: *De la resistència y la deportación. 50 testimonios de mujeres españolas*. 1ª edició: L'Eina 1984 i 2ª edició: Edicions Península 2000.
- Roig, Montserrat: *Els Catalans als camps nazis*. Edicions 62. 2001.
- Roig, Montserrat: *Personatges segons el programa del mateix títol emès per TVE* (entrevista a la Neus Català). Editorial Pòrtic. 3ª edició. 1979.
- Bassa, David i Ribó, Jordi: *Memòria de l'infern. Els supervivents catalans dels camps nazis (Entrevista a Neus Català - pàg. 325-347)*. Ed. 62. 2002.
- Article de la Neus Català: *Les Campanes de Praga*. dins la Revista L'Avenç nº 302. Maig 2005.
- *Ravensbrück, un espai de mort un espai de record. Un viatge acompanyant a la Neus Català*. 10-14 abril de 2003 organitzat per l'Amical de Mathausen i altres camps i de totes les víctimes del nazisme d'Espanya
- Serrano i Blanquer, David: *Les dones als camps nazis..* Ed. Pòrtic. Panorama. 2003.
- Amat i Teixidó, Jordi: *La República a Premià. Política i quotidianitat republicana a Premià de Dalt. 1931-1939*. Editorial El Clavell. 1997.
- Castellà, Elsa: *Les Masies de Gràcia. Vestigis d'una ruralia històrica..* Taller d'història. (nº 9 Col.lecció La font de l'atzavara). 2006.
- Bernils i Mach, Josep Maria: *Darnius, Quaderns de la Revista de Girona*. núm. 106 dins Sèrie: Monografies locals (núm. 64). Ed. Diputació de Girona/Caixa de Girona. 2003.
- Margarida Abril, d'un roig encès. evocacions sobre un símbol del comunisme català. Àrea d'Història de la Fundació Pere Ardiaca. Col.lecció Memòria sentida núm. 1. Edita Debarris. 2004.
- Meroño i Cadena, Pere: *"Román" l'home que va organitzar el PSUC*. Àrea d'Història de la Fundació Pere Ardiaca.

Col.lecció Memòria sentida núm. 2. Edita Debarris. 2005.

- Col.lecció La Guerra civil a Catalunya. 4 volums: 1) Alçament militar i 1ers mesos de guerra, 2) Una revolució en plena guerra, 3) Catalunya, centre neuràlgic de la guerra, 4) Derrota, ocupació militar i exili. Dirigida per Josep Maria Solè i Sabaté i Joan Villaroya. Edicions 62. 2004-2005.
- Pons Prades, Eduard: *Los Republicanos en la II Guerra Mundial (volum 1 i 2)*. RBA Coleccionables. Barcelona 2006.
- Sanz, Miguel Ángel: *Luchando en Tierras de Francia*. RBA Coleccionables. Barcelona 2006
- Rodríguez, Esther: *Els maquis*. Col.lecció En Guàrdia!-1. Dirigida per Enric Calpena i Oriol Jonquieras. Cossetània Edicions. 2005.
- Benet, Josep: *El President Companys, afusellat*. Edicions 62. Barcelona 2005.

Filmografia:

- Entrevista de Montserrat Roig a Neus Català, en el programa *Personatges* emès per TVE l'any 1978.
- Reportatge: "De la Resistència a la deportació" dins els programa *Giravolt*, emès el 15 de maig de 1994 per TVE.
- Documental: *Ravensbrück. L'infern de les dones*. Realitzat per Ricard Belis, Montserrat Armengou i M^o Josep Tubella per al programa 30 minuts de Televisió de Catalunya dirigit per Joan Salvat. 2005.
- Programa *Millennium. Preguntes amb resposta*. Auschwitz any zero. (debat amb la participació de Neus Català) dirigit per Ramon Colom. TVC. 2005.
- Documental: *Mujeres en pie de guerra*. Susana Koska

I a partir d'altres reportatges i notícies pels diferents mitjans de comunicació.

